

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KELAMİ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN
VELAYETNAMESİ VE TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ

ARZU HASÇELİK

TEZ DANIŞMANI:
Doç. Dr. Mustafa AKMAN

EKİM-2020

T.C.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Arzu HASÇELİK'in "Kelami Açıdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi ve Trakya Bektaşiliği" başlıklı tezi ../../2020 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ../../20... tarih ve ../.. sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Unvan ve İsim Bağlı Olduğu Kurum İmza

- 1.
- 2.
- 3.

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Arzu HASÇELİK

(.10.2020)

ÖZ

KELAMÎ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELAYETNAMESİ VE TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ

Hasçelik, Arzu

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Mustafa Akman

Ekim 2020

Hacı Bektâş-ı Velî'ye nispet edilen Bektaşîlik, Orta Asya'nın düşünce yapısı Yesevîlik'ten tevellüt ederek Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında doğmuştur. Hacı Bektâş, Suluca Karahöyük'te kendi zaviyesini kurarak öğretilerini halifeleri ile Anadolu ve Balkanlara yayma imkanı bulmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî öğretisi ile şekillenen Bektaşîlik, Balım Sultan ile kurumsallaşmıştır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin halîfelerinden Sarı Saltuk, 1260'lı yıllarda Trakya ve Balkanlarda irşat ve tebliğ faaliyetlerinde bulunmuş, daha sonraki süreçte Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Rumeli fetihlerine erenleri ile katılarak Balkanların İslamlaşmasına ve Bektaşîliğin yayılmasına vesile olmuştur. Seyyid Ali Sultan'ın Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli çayının kenarına kurduğu Kızıl Deli tekkesi, Batı Trakya ve Bulgaristan Bektaşîleri açısından önemli bir merkez olmuştur. Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik'i Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba, Otman Baba gibi Bektâşi önderlerin kurduğu ve bugün sayısı 1700'ü bulan tekke/zaviye merkezli yapılandığı bilinmektedir. Bektaşîlik geleneğinin en erken temsilcilerinden biri olan Seyyid Ali Sultan'ın Velâyetnâmesi, Bektâşi inanç esasları ile adab ve erkânını ortaya koyması açısından önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Velâyetnâme kelâmî açıdan değerlendirildiğinde, tevhid, nübüvvet, Kur'an, ahiret, haram-helal, cennet-cehennem, kaza-kader inançları açısından Ehli Sünnet akidesini referans aldığı görülmektedir. Tasavvuf geleneğinde olduğu gibi rüyaya ayrı bir değer verilerek Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalara itibar edilmiştir. Hz. Peygamberler'in mucizeleri gibi görülen velilerin kerametleri, Seyyid Ali Sultan'ın saygınlık kazanmasında, muhiplerin sayılarının artmasında, gaza ruhunun askerlere aşılmasında etkili olmuştur. Namaz, zekât ve dua gibi ibadetlerin uygulamasında ise Ehl-i Sünnet'in takip edildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî, Seyyid Ali Sultan, Kızıl Deli, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, Trakya Bektaşîliği

ABSTACT

VELAYETNAME OF SEYYID ALI SULTAN IN TERMS OF KALAM

AND

THRACIAN BEKTASHISM

Hasçelik, Arzu

Master of Arts, Temel İslam Bilimleri

Supervisor: Associate Professor Mustafa Akman

October 2020

Bektashism, which is attributed to Hacı Bektash Veli, was born among Turkmens living in Anatolia by rising the intellectual structure of Central Asia from Yesevism. Hacı Bektash by establishing his own zawiya in Suluca Karahöyük, had the opportunity to spread his teachings to the Anatolian and Balkans with his khalif. Bektashism, shaped by the teachings of Hacı Bektash Veli, was institutionalized with Balım Sultan. Sarı Saltuk, one of the khalifs of Hacı Bektash Veli, was engaged in the guidance and notification activities in Thrace and the Balkans in the 1260s, and later on, Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) participated in the conquests of Rumelia, led to Islamization of the Balkans and the spread of Bektashism. Kızıl Deli lodge, built by Seyyid Ali Sultan near the Dimetoka, Kızıl Deli stream, was an important center for Western Thrace and Bulgarian Bektashi. Bektashism is a lodge/zawiya-centered, which has a number of 1700 today, structure established by Bektashi leaders such as Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba and Otman Baba in Thrace and the Balkans. Velâyetnâme of Seyyid Ali Sultan, one of the earliest representatives of the tradition of bektashism, was seen as an important source in terms of the belief principles of Bektashi. When Velâyetnâme is evaluated in terms of kalam, it is seen that the Ahl al-Sunnah faith is taken as reference in terms of unity, prophethood, Qur'an, hereafter, haram-halal, heaven-hell, belief of destiny. As in the Sufi tradition, the dreams that the Prophet saw were respected by giving a different value to the dream. The miracles of the scholars, who were seen as the prodigies of the Prophets, have been effective in gaining respect for Seyyid Ali Sultan, increasing the number of the followers, and instilling the spirit of the battle into the soldiers. It is clear that Ahl Al-Sunnah is followed in the practice of worship such as namaz, zakat and praying.

Key Words: Bektashi, Seyyid Ali Sultan, Kızıl Deli, Velâyetnâme of Seyyid Ali Sultan, Thracian Bektashism.

ÖNSÖZ

Hacı Bektâş-ı Velî ve onun öğretisi üzerinde şekillenmiş olan Tanrı, insan ve tabiat sevgisi ile birlikte; bilgiye değer verme ve farklı anlayışlara tahammül gösterme gibi çoğulculuğu destekleyen unsurların devamı olan Trakya Bektaşiliği ve Seyyid Ali Sultan konumuzun kapsamıdır.

Balkan topluluklarının İslamlaşmasında önemli bir rol ifa eden Alevi-Bektaşî düşüncesi, günümüzde bu topluluklar arasında gelenek, görenek ve çeşitli kurum ve kuruluşlarla yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmamızın kapsamını oluşturan “Velâyetnâme” eseri, Seyyid Ali Sultan’ın yaşantısı üzerine yapılan araştırmaların temelini teşkil eder. Velâyetnâmeler, Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra oluşturdukları destansı eserlerdendir. Devrinin dinî ve kültürel dokusuyla örülen, tarikat pirlerinin hayatları ve kerâmetleri önderliğinde teşekkül eden bu eserler kültür tarihimizi aydınlatmaya aracı olmuştur.

Öte yandan, birkaç arşiv belgesi ve “Velâyetnâme” üzerine son yıllarda yapılan birkaç araştırma dışında, Seyyid Ali Sultan hakkında yeterli sayıda çalışmanın olmadığı, mevcut çalışmaların kısıtlı bilgi içerdiği, Bektaşî inanışlarıyla ilgili birçok kaynak olmasına rağmen bu kaynakların birbirleri ile çelişen ifadeleri barındırdığı gözlemlenmiştir.

Bu tez çalışması oluşturulurken, oldukça kapsamlı olan bu konunun, tarihsel süreçten kopmadan ve yer yer farklı görüşler de ele alınarak, kelâmi yönden sunulması amaçlandı.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi ve tecrübeleri ile bana yol gösteren değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Akman’a, bu süreçte maddi manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan aileme, bu araştırmanın tamamlanmasında görüşlerinden istifade ettiğim arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Arzu HASÇELİK

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTACT.....	V
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	X
TABLolar	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

SEYYİD ALİ SULTAN (KIZIL DELİ)	7
1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Hakkında Bilgi Kaynakları	7
1.1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi	7
1.1.2. Abdal Musa Velâyetnâmesi	9
1.1.3. Fütüvvetnâme-i Ca'fer Sâdık	10
1.1.4. Fütüvvetnâme.....	11
1.1.5. Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye	12
1.1.6. Nefesler	12
1.1.7. Zaviye Defterleri.....	14
1.1.7.1. Bektâşî Zaviyeleri Defteri	14
1.1.7.2. Mühimine-Tahrir Defterleri	15
1.1.8. Güncel Araştırmalar	16
1.2. Seyyid Ali Sultan Ve Tarihi Kimliği	22
1.3. Kızıl Deli Lakabı	26

2. BÖLÜM

TRAKYA BEKTAŞİLİĞİ.....	28
2.1. Hacı Bektâş Veli	28
2.1.1. Hacı Bektâş Veli'nin Hayatı	28
2.1.2. Hacı Bektâş-ı Veli'ye Ait Görüşler.....	35

2.2. Bektaşîliğin Kurumsallaşması	37
2.2.1. Bektaşîlikte Örgütlenme	42
2.2.1.1. Babagân (DedeBabalar)	43
2.2.1.2. Çelebiler	45
2.3. Trakya Bölgesi Bektaşîliğinin Gelişimi.....	48
2.3.1. Trakya Bölgesi Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri	50
2.3.1.1. Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Dimetoka	57
2.3.1.2. Ali Koç Baba Bektaşî Süreği	63
2.3.1.3. Çarşambalılar (Yeşil Abdal Muhipleri)	65
2.3.1.4. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu (Eroğulları) Tekkesi.....	66
2.3.1.5. Otman Baba Tekkesi	66
2.3.1.6. Akyazılı Sultan Tekkesi	68
2.3.2. Trakya ve Balkanlar'da Bektâşi İnanç Merkezleri	69
2.3.2.1. Kızıl Deli Ocağına Yerleşim Yerleri.....	70
2.3.2.2. Ali Koçlular Ocağına Bağlı Yerleşim Yerleri.....	71
2.3.2.3. Otman Baba (Babai) Bektaşî Yerleşim Yerleri.....	71
2.3.2.4. Amuca ve Babagan Koluna Bağlı Bektaşî Yerleşim Yerleri.....	72
2.3.3. Balkanlarda Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KELÂMÎ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELÂYETNÂMESİ 79

3.1. Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi	79
3.1.1. Velâyetnâmenin Metni Üzerinde Yapılan Çalışmalar	82
3.2. Kelâmî Açıdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi.....	85
3.2.1. Tevhid	87
3.2.2. Nübüvvet.....	91
3.2.3. Kur'an	97
3.2.4. Haram-Helal.....	99
3.2.5. Âhiret, Cennet, Cehennem.....	102
3.2.6. Kaza ve Kader	104
3.2.7. Şefaât.....	106
3.2.8. Münafık, Fasık, Kâfir.....	108

3.2.9. Rüya	112
3.2.10. Cihad ve Fetih	119
3.2.11. Veli, Velâyet, Kerâmet	121
3.2.12. Dua	131
3.2.13. Hızır-Hz. Ali.....	135
3.2.14. İbadetler.....	137
3.2.14.1. Abdest ve Namaz	138
3.2.14.2. Zekât ve Sadaka	142
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	152
EK 1: SEYYİD ALİ SULTAN DERGÂHI HARİTASI	172
EK 2: SEYYİD ALİ SULTAN TÜRBESİ.....	173
EK 3: SEYYİD ALİ SULTAN SANDUKASI.....	173
EK 4: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI HARİTASI.....	174
EK 5: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI	174
EK 6: OTMAN BABA TEKKE HARİTASI	175
EK 7: OTMAN BABATEKKESİ	175

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
C.	: Cilt
(c)	: Celle celâluhu
Çev.	: Çeviren
ĐİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Derl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
Neşr.	: Neşereden
Öte.	: Ötekiler
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
(s)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Y.	: Yıl

TABLÖLAR

Tablo 1:	Babagân (Dedebaba) Silsilesi.....	44
Tablo 2:	Çelebiler Silsilesi.....	46
Tablo 3:	Balkanlarda Kurulan Bektaşî Tekkeleri.....	53
Tablo 4:	Dimetoka ve Ferez’de 1826 Yılında Kapatılan Bektaşî Tekkeleri.....	55
Tablo 5:	Trakya Yöresi Bektaşî Önderleri ve Temsil Edildikleri Kollar.....	56
Tablo 6:	Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Mutasarrıf, Mütevellî ve Türbedarları.....	62
Tablo 7:	Trakya ve Balkanlar’da Bulunan Bektaşî Yerleşim Merkezleri	72
Tablo 8:	Yunanistan ve Batı Trakya Yöresinde Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri.....	85
Tablo 9:	Bulgaristan’da Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri.....	87

GİRİŞ

Bektâş sözü, sıra arkadaşı, akran, eş, mertebe arkadaşı ve bey gibi anlamlara gelir.¹ Bektâşilik; Hacı Bektâş Veli'ye bağlı olan, onun yolundan giden, pîr olarak Hacı Bektâş-ı Veli'yi kabul eden, usul, adab, erkân ve yaşayış biçimi açısından Bektaşî Tarikatı'na tabi olanlar anlamında kullanılmıştır.²

Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasından tevellüt eden hareket,³ Orta Asya'nın düşünce yapısını Yesevîlik kanalıyla özümsemiştir. Hacı Bektâş-ı Velî öğretisine dayanan Bektaşîlik Balım Sultan (ö.922/1516) tarafından teşkilâtlandırılmıştır.⁴ Horasan Melâmetiyesinin ve Doğu Türkistan- Seyhun havalisinin Şîî cereyanlarının etkisiyle geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine kavuşan Yesevîlik Anadolu'da oldukça değişikliğe uğrayarak Bektaşîlik olarak teşekkül etmiştir.⁵

Bektaşî geleneğinde Seyyid Ali Sultan on iki posttan ikincisi olan aşçı postunun sahibi olup Timurtaş Sultan veya Hızır Lala olarak da bilinmektedir. Seyyid Ali Sultan, Trakya'nın fethinde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında yer alarak Balkanlar'ın fethedilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.⁶ O, Rumeli fethi sürecinde Burgaz, Gelibol, Dimetoka, Edirne gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihler yapmak sureti ile bölgeye müritlerini dağıtarak başlattığı irşat ve gaza faaliyetinin devamlılığını sağlamak üzere merkezi Dimetoka yakınlarında Kızıl Deli çayının kenarında

¹ Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara: Doğu Matbaası, 1983, s. 16.

² Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 52.

³ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966, s. 177-178.

⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, s. 61.

⁵ Rıza Zelyut, "Hacı Bektâş Veli ve Bektaşîliğin Tarihsel Konumu", *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Dereği Yayınları, 1977, s. 102.

⁶ Rıza Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 146.

bulunan bir tekke inşa etmiştir.⁷ Kızıl Deli Tekkesi olarak da adlandırılan ve Seyid Ali Sultan'ın 1310/1402 senesinde vefat ettiğinde defnedildiği tekkesi, Bektaşî tekkelerinden en önemli dört tekkeden biri olarak görülmüştür.⁸

Seyyid Ali Sultan'dan sonra Bektaşîlerin devam eden süreçte Babagân⁹ ve Çelebiler¹⁰ olarak ikiye bölündükleri görülmektedir. Çelebiler'e göre Hacı Bektâş 788/1337-1338 tarihinde vefat ettiğinde yerine Seyyid Ali Sultan ve ondan sonra büyük oğlu Resul Bâli (ö.1361/1441), ardından da diğer oğlu Mürsel Bâli (ö.1384/1483) geçmiştir.¹¹ Mürsel Bâli'nin ölümüyle yerine oğlu Balım Sultan (Hızır Bâli) geçmiş, 1516 yılında vefat ettiğinde de yerine kardeşi Kalender Çelebi postnişin olmuştur.¹² II. Bayazıd, Bektaşî dergâhına gösterdiği saygının bir göstergesi olarak Balım Sultan'ı Şah İsmâîl'in akınlarına karşı görevlendirmiştir.¹³ Ancak, Balım Sultan'ın Şîî ve Hurûfî unsurları Bektâşiliğin bünyesine katarak¹⁴ Safevi propagandasına meyletmesi, Bektâşilik için dönüm noktası olarak görülmüştür.¹⁵ Osmanlı himayesinin de etkisi ile büyük itibar kazanan Bektâşilik, Balım Sultan ile

⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-175; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî-Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 2015, s. 13; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, C. 1, Ankara: Ardıç Yayınları, 1998, s. 247.

⁸ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13.

⁹ Ethem Ruhi Fırlı, *Türkiye'de Alevilik – Bektâşilik*, Ankara: Selçuk Yayınları, 1990, s. 192.

¹⁰ A. Celalcttin Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, Hacı Bektâş 1986, s.73 ve 74.

¹¹ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70 ve 71.

¹² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70 ve 71.

¹³ Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25 (Kânûn-ı Sâni, 1927), ss. 128- 150; Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 26 (Şubat, 1927), ss. 196-216; Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 27 (Nisan, 1927), ss. 305-341.

¹⁴ Kökeni ne olursa olsun hemen bütün tasavvufî akımlar üzerinde bir şekilde te'siri olan vahdet-i vücûd anlayışının, ilk Bektâşîler olarak nitelendirilen zümreler tarafından belli bir düzeyde de olsa biliniyor ve benimseniyor olduğu keza II. Bâyezid tarafından tekkenin başına getirilen Balım Sultan'la birlikte yepyeni bir kimliğe bürünen Bektâşiliğin, Balım Sultan sonrasında, Osmanlı coğrafyasındaki diğer tasavvufî akımlar gibi, bütünüyle vahdet-i vücûdun te'siri altında gelişmeye devam ettiği söylenebilir. Bu dönemde Hurûfilik tarikatın bünyesine iyice nüfûz etmiş, bilhassa devir nazariyesi, vahdet-i vücûdun Bektâşîlere özgü yorumunun en somut neticelerinden biri olarak sıkça işlenen konuların başında yer almıştır. İbn-i Arabî'de ve genelde Ekberî ekolde en mükemmel şeklini bulan harf sembolizminin yerini Bektâşî düşüncesinde, Fazlullah-ı Hurûfî'nin öncülüğünü yaptığı Hurûfilik almıştır. Nitekim bu durumun en açık örneklerini Bektâşî nefeslerinde ve Bektâşîler'e ait deyişlerde bulmak mümkündür. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelami Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, İstanbul: Ekin Yayınları, 2017, s. 547.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 18.

Anadolu ve özellikle Rumeli’de yayılmaya başlamış, Yeniçeri Ocağı da manen Bektâşiliğe bağlanmıştır.¹⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'nin meşhur halifelerinden biri olan Sarı Saltuk 1260’lı yıllarda beraberindeki Türkmen aileler ile Dobruca’ya gelerek yerleşmiştir. Balkanların Müslüman olmasında Sarı Saltuk’un yadsınmaz katkısı vardır.¹⁷ Balım Sultan öncesinde Trakya’da Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba¹⁸ ve Otman Baba (ö. 882-83/1478-79) gibi merkezde Bektaşî zümrelerin olduğu görülmektedir.¹⁹

Seyyid Ali Sultan, Rumeli fetihleri sürecinde kurduğu Kızıl Deli Dergâhı ile yöreyi İslâmlaştırarak Bektaşî adab ve erkânını, merkezi Yunanistan’ın Evros şehri Dimetoka yerleşim yeri olmak üzere Trakya ve Balkan coğrafyasında yayılmasında etkili olmuştur.²⁰

Seyyid Ali Sultan ve arkadaşları Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’ya katılarak Rumeli fetihlerine katılmışlardır. I. Murad zamanında Gazi Evrenos Bey’le beraber Keşan, İpsala, Edirne ve Dimetoka gibi yöre illerinin fetihlerinde görev almıştır.²¹ Ordunun başına Gazi Evrenos’u tayin ederek Dimetoka yakınlarında bulunan Kızıl Deli deresinin kenarına yerleşerek tekkesini inşa etmiştir.²²

Yıldırım Bayezid Han, Seyyid Ali Sultan’ı Dimetoka’da ziyaret ederek tekkenin çevresindeki üç köyü istimlâk etmiştir. Seyyid Ali Sultan’ın

¹⁶ Eröz, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, s.75.

¹⁷ Yusuf Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 466.

¹⁸ Yıldırım Bayezid döneminde Ali Koç Baba, Rumeli fetihlerine erenleri ile katılarak Bulgaristan’ın Alvanlar köyünde kendi tekkesini kurmuştur. Ali Koç Baba’nın Seyyid Ali Sultan ile irtibatlı olduğu kabul edilmektedir. Coşkun Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 40, (2006), s.3.

¹⁹ Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, (2010), s. 378.

²⁰ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 247.

²¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, 25-29.

²² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, 25-29.

hayatının bundan sonraki dönemi ile ilgili bilgi yoktur.²³ Seyyid Ali Sultan 1412’de vefat ettiğinde türbesi Dimetoka’da Darıbükü’nde bulunan tekkesine defnedilmiştir.²⁴

Seyyid Ali Sultan, Balkanların İslâmlaşma sürecinde ve Trakya bölgesi dâhil Bektâşi adab ve erkânının, yerleşmesinde en etkin isimlerden biridir. Hacı Bektâş-ı Velî’nin nâiblerinden olması, Osmanlı yönetiminde fetih hareketlerine katılması, kurduğu zaviyesi ile yöreye öğretisini nakşetmesi, Bektâşiliğin kurumsallaşması üzerinde en etkin isim olan Balım Sultan’ın dedesi olması gibi özellikleri onun ayrıcı vasıfları arasındadır.

Seyyid Ali Sultan adına 15. yüzyılda Gazi Rüstem Baba diye bilinen Seyyid Gâzi tarafından “Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan” adlı velâyetnâme yazılmıştır. Velâyetnâme’nin içeriğinde Seyyid Ali Sultan ile kalenderi şeyhi Rüstem Gâzi’nin menkıbelerine genişçe yer verilmiştir.²⁵

Seyyid Ali Sultan’ın hayatı hakkında bilgi edinilebilecek tarihsel kaynakların birbirleri ile uyumlu olmayan verileri onun hayatı hakkında yorum yaparken daha dikkatli olunmasını gerektirmektedir.²⁶ Seyyid Ali Sultan’ın 1310 tarihinde doğduğu²⁷ gördüğü bir rüya üzerine orta asyadan beraberindeki erenlerle Hacı Bektaş’ın yanına gittiği, Hacı Bektaş’ın isteği ile Rum illerinde irşad faaliyetlerini yürütmek için gönderildiği bildirilmiştir.²⁸ Seyyid Ali Sultan, Osmanlı Sultanı Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa

²³ Haşim Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, *DİA*, C. 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 48-50.

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, (1942), s. 293.

²⁵ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 1, s. 247.

²⁶ Bu konudaki değerlendirmeler ile ilgili bkz., Vatan Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı, 53, 2010, s. 208-212.

²⁷ Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999, s. 3.

²⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

komutasında Rumeli illerinde yürütülen fetih hareketlerine arkadaşları ile katıldığı, I. Murat ve Yıldırım Bayezid döneminde yaşadığı bilinmektedir.²⁹

Seyyid Ali Sultan Tarakya bölgesi başta olmak üzere yöreye düzenlenen fetihlerde arkadaşları ile görev üstlenmiş,³⁰ Dimetoka köyünün yakınında akan Kızıl Deli çayının kenarına inşa ettiği dergahı ile irşat faaliyetlerine başlamıştır.³¹ Seyyid Ali Sultan'ın İlyas, Gülşehri, İbrî, Bilal, Sinan ve İshak olmak üzere 6 çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.³² Seyyid Ali Sultan'ın 1402³³ veya 1412³⁴ yılında öldüğüne dair bilgiler verilmiştir

Bektâşi geleneğinin inanç, adab ve erkânlarını anlayabilmek hususunda Velâyetnâme fevkalade veriler sunmaktadır. Velâyetnâme'de ele alınan Rumeli'nin fetih süreci, erenlerin fetih hareketlerinde gösterdikleri kahramanlıklar, Kızıl Deli nehri kenarına kurulan tekkesi ve Seyyid Ali Sultan'ın kerametleri, erken dönem Bektâşi inanç biçimine ve yaşam tarzına ilişkin önemli bilgiler içermektedir. Bu itibarla Velâyetânâme'nin ve ayrıca Trakya Bektâşiliğinin önemli temsilcilerinden Seyyid Ali Sultan'ın kelâmi açıdan da ele alınması, Bektâşiliğin muhtevasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve Yeseviliği takip eden bazı sufi tarikatlerin Bektâşilik'te olduğu gibi erken dönemde itikadi açıdan Mâturîdî Hanefilik'in hâkim olduğu görülmektedir. Bektâşi menâkıbnâmeleri, velâyetnâmeleri ve erkannâmeler gibi ilk dönem eserlerin Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin de dahil olmak üzere ehl-i sünnet çerçevesinde ele alındığı ancak Şii-hurufî unsurları da bünyesinde barındırdığı görülmektedir.

²⁹ Melikoff, 14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları, s. 205-206; Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3, 13-15, 32. Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

³⁰ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s.92.

³⁰ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s.92.

³² Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.95.

³³ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3.

³⁴ Şahin, "Seyyid Ali Sultan", C. 37, s. 48-50.

1. BÖLÜM

SEYYİD ALİ SULTAN (KIZIL DELİ)

1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Hakkında Bilgi Kaynakları

Alevî-Bektaşî geleneğinin kültürel bazı kaynakları Türkiye Diyanet Vakfı tarafından “Alevî-Bektaşî Klasikleri” olarak yayınlanmıştır. Bu eserler Bektaşî düşünce ve inanç tarihi açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) hakkında bilgiler ihtiva eden ilk el kaynaklar arasında velâyetnâmeler (menâkıbnâmeler), nefesler, fütüvvetnâmelerin yanında müstakil araştırmalar yer almaktadır.

1.1.1. Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi

Menâkıbnâme olarak da bilinen velâyetnâmeler, Bektaşî düşünce ve inanç sistemi hakkında bilgi verdiği kadar Bektaşî tarihi açısından da en önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Bir velinin hayatı, faaliyetleri, kerametleri ve menkıbeleri hakkında bilgi veren bu eserler, velilerin çevresinde gelişen menkıbelerden oluşmaktadır.³⁵ Menkıbe; “tasavvuf tarihinde, sûfîlerin izhar ettikleri hârkulâde olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler” anlamına gelir.³⁶ Keramet, bir veliye bağlı olarak anlatılan harkulade vakıaların yer aldığı anlatılardır.³⁷ Keramet, özelliği itibarı ile mûcizeden farklı olmayan, doğa kanunları ile açıklanması mümkün olmayan olağanüstü ve sıra dışı olaylardır. Mûcize izhar olarak peygamberlere has iken, keramet ise zuhur olarak peygamberlere bağlı olan velilere hastır. Hem mûcizenin hem de kerametın yaratıcısı ve hakiki sahibi Allah’tır.³⁸

³⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kabalcı Yay., 2005, s. 379.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1983, s. 27.

³⁷ Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınevi, 2009, s. 43.

³⁸ Süleyman Uludağ, “Keramet”, *DİA*, C. 25, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, s. 265-268.

Menâkıb kitaplarının temelini oluşturan kerametler, önceleri tarikat şeyhleri için yazılıyorken zamanla tarikat içinde saygınlığı bulunan şahısların ve tarikatın silsilesinde yer bulan sufileri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Türk kültüründe genel olarak menâkıbnâme adı verilen bu kitaplar için “tezkire, keramat ve vilayetname” kelimeleri de kullanılmıştır. Vilayetnâme olarak isimlendirilen Bektaşî menakıbnameleri 1400’lü yılların son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. XV. yüzyıllarda Anadolu’da sufi hareketlerin yaygınlaşması ile doğru orantılı menakıbnâme yazımında artışın olduğu görülmektedir. Menakıbnâmeler, Türk tarihçilerinin çoğunluğu tarafından muhtevasında bulunan ve gerçekte ilgisi olmayan olağanüstü olayların çokluğu nedeni ile tarihî vesika ve kaynak olarak kabul edilmemiştir.³⁹

Menakıbnâmeler, bazı tarihi olaylar ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklardan daha fazla bilgiler verebilmektedir. Aynı zamanda menakıbnameler yazıldıkları dönemin dini, ekonomik, sosyal, kültürel özelliklerinin ve toplumsal işleyişe ilişkin oldukça fazla bilgiler ihtiva edebilmektedir. Sözgelimi, Koyun Baba Vilayetnâmesinde Orta Anadolu halkının sosyal yaşamı, ekonomik durumu ve inançları hakkında bilgiler edinmek mümkündür. Otman Baba Vilayetnâmesinde Balkan fetih hareketleri, Abdal Musa Vilayetnâmesinde Tekke yöresinde ikamet eden Türkmenler’in yaşam şartları, kültürel birikimleri ve inançları hakkında bilgiler mümkündür.⁴⁰

Seyyid Ali Sultan’ın hayatını, kerametlerini ve etrafında meydana gelen olayları ele alan Velâyetnâme’si, onun yaşantısına ait bilgilerin temelini oluşturmaktadır.⁴¹ Seyyid Ali Sultan’a ithafen hazırlanan velâyetnâmenin birkaç nüshası Türkiye ve bir nüshası da Mısır’da bulunmaktadır.

³⁹ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, DİA, C.29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, ss.112-114.

⁴⁰ Şahin, “Menâkıbnâme”, C.29, ss.112-114.

⁴¹ Haşim Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.53, (2010), s. 18.

Velâyetnâme'nin Türkiye'deki nüshâlarından birisi Bedri Noyan⁴² tarafından 1999'da, Milli Kütüphane'de bulunan nüshası ise Rıza Yıldım tarafından 2007 yılında yayınlanmıştır.⁴³

Velâyetnâmeyi⁴⁴ Seyyid Ali Sultan'a ithafen yazan Gazi Rüstem Baba diye anılan Seyyid Gâzi; "Zira keramet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtu vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı ze'vî'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır." şeklinde ifade ederek evliyaların kerametini, peygamberlerin mûcizelerine denk olarak görmüş, keramet ve mûcizeyi Allah'ın ihsanı olarak kabul etmiştir.⁴⁵

Kızıl Deli Velâyetnâmesi, diğer velâyetnâme örneklerinde olduğu gibi efsane, destan ve hâlk hikâyesi gibi ortak motiflere sahip olup, hâlk edebiyatı türlerinden örnekler; rüya, ağaç, ateş, dağ ve taş gibi kavramlarla ilgili hâlk inanışları da ihtiva etmektedir. Rumeli'nin fetihlerine taraftarları ile katılan Seyyid Ali Sultan, Velâyetnâme'de anlatıldığı şekli ile yöreye gelen hâlkın fetih ruhunu desteklemiştir.⁴⁶

1.1.2. Abdal Musa Velâyetnâmesi

Orhan Gazi döneminde yaşayan ve dönemin dervişlerinden olan Abdal Musa'nın hayatını ele alan Velâyetnâme'de Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi verilmiş, Abdal Musa'nın yakınlarından biri olması ve onun emriyle Gazi Umur Bey'in yanına Rumeli'nin fethi ile görevlendirilmesi dile

⁴² Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999.

⁴³ Yıldırım, dört bölüme ayırdığı "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi" adlı eserinde Seyyid Ali Sultan'ın Velâyetnâme'ye dayalı menkıbevi hayatını ve Bektâşî geleneği içerisinde edindiği konumu değerlendirmiş, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin tahliline yer vermiş, Velâyetnâme'nin tercümesini yapmıştır. *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, ss. 1-159.

⁴⁴ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, C.1, s. 247.

⁴⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

⁴⁶ Hâil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), s. 320.

getirilmiştir.⁴⁷ Ancak, Velâyetnâme’de bu görevlendirilmeden sonraki gelişmelere değinilmemiştir. Seyyid Ali Sultan muhtemelen bir süre Gazi Umur Bey’le beraber olmuş, sonrasında Osmanlı hizmetine girmiştir. Görüldüğü kadarı ile Velâyetnâme’de Rumeli fethine ilişkin verilen bilgiler bu süreçten sonra meydana gelen olaylara hasredilmiştir.⁴⁸

1.1.3. Fütüvvetnâme-i Ca’fer Sâdık

Fütüvvetnâmeler, fetih hareketleri sürecinde meydana gelen olayları açıklayan klasik tasavvufî risalelerdir.⁴⁹ Araştırma konusu bağlamında Bektaşî ve Kızıl Deli Sultan Ocağı inanç esaslarının çerçevesini ortaya koyan Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık, Fütüvvetnâme ve Fütüvvetnâme-i Bektaşîye olmak üzere 3 biçimde ele alınmıştır.

Bektaşîlik tarikatları tarihi ve uygulamaları açısından Fütüvvetnâmeler, yazıldıkları dönemin ve coğrafyanın dinî tarihini, uygulamalarını, merasimlerini, adap ve erkânları gibi unsurlarını betimleyen ilk el kaynak olarak görülmüştür. Fütüvvetnâmelerde aynı kültüre sahip Ahilik, Bektaşîlik ve Alevîlik ile ilgili din anlayışları, önderlerin dinî hayatları ve uygulamaları hakkında bilgiler içermektedir.⁵⁰

Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık, içeriğinden anlaşıldığı kadarı ile XVI. yüzyıldan sonra yazılmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Hacı Bektâş İlçe Halk Ktb. 101’de kayıtlıdır. Fütüvvetnâme, Sarıkaya tarafından Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık olarak yayınlanmıştır. Fütüvvetnâme-i İmam Ca’fer-i Sâdık’ın risâlesiyle başlayan eser, Bektaşîliğin âdab ve erkânı,

⁴⁷ Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s. 147-148.

⁴⁸ Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, C. 37, s. 48-50.

⁴⁹ Mehmet Saffet Sarıkaya, “Bektâşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnâmeler”, *Türkiye Aleviliğinin Dünü Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 2.

⁵⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 445-446; Bektaşî geleğinde erken döneme ait, Fütüvvetnâme Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgâzî, Fütüvvetnâme Şeyh Eşref b. Ahmed, Fütüvvetnâme Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, Miftâhu’d-Dekâik fi Beyâni’l-Fütüvve ve’l-Hakâik, Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin el-Hüseyin er-Razavî fütüvvetnameleri sayılabilir. Bkz., Sarıkaya, “Fütüvvetnameler”, s. 3-4.

tarikatin on iki erkânı, üç sünnet yedi farzı, der beyan-ı hâssa-i nâd-ı Ali⁵¹, Risâle-i reşâd sual-cevab, dualar, tercümanlar ve gülbanklar ile tamamlanır. Fütüvvetnâme, Bektaşîler için erkânname ve bir el kitabı hüviyetindedir.⁵²

1.1.4. Fütüvvetnâme

Araştırma konusu bağlamında Kızıl Deli Sultan Ocağı inanç esaslarının çerçevesini ortaya koyan diğer bir eser de Fütüvvetnâme'dir. Sarıkaya, Fütüvvetnâme'nin büyük ölçüde Burgazi'den alınmış olabileceğini ifade ederek, Fütüvvetnâme'de pir ve şeyhin zorunluluğu, şeyh- tâlib ilişkisi, Musa-Hızır kıssası, şariat ve tarikatin gerekliliği, namaz ve sadakanın önemi ve dervişlik ve sofilik gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Sarıkaya, araştırmasında Kızıl Deli Sultan Ocağına bağlı Bektaş Bey adlı birinin şahsi kütüphanesinde bulunan eserin başlangıç kısmının olmadığını söylemektedir.⁵³

Eserin 11 Haziran 1676 tarihinde istinsah edildiği görülmektedir. Eserde, Şeyh Safî'nin fütüvvet tanımı göze çarptığından bunun, Safevî bağlantılı Kızılbaşlarla ilgili olduğu söylenebilir. Fütüvvetnâme'ye göre fütüvvet; "Hak Teâlâ'nın emrine, Rasulüllah'ın sünnetine uymak ve bütün müfessirler, muhaddisler, âlimler, salihler, evliya ve enbiyaların yolunu tutmaktır... Şeyh Safî der ki, ehli fütüvvet, kişiyi fesat işlerden men eyleyen iyi yola yönlendiren, kötü yolları terk ettiren kişidir."⁵⁴ Toplam 176 varaktan müteşekkil eserin her sayfasında 25 satır bulunmaktadır. Eserin muhteviyatında, Fütüvvetnâme, Şeyh Safî Menakıbı, Evsaf-ı Hacı Bektâş-ı Velî, Tacnâme, Abdülmecid b. Feriştah'ın 'Işıknâme'si Nasihatnâme-i

⁵¹ Gölpınarlı, kaynak vermeden 'Nâdî Ali' duasının İmam Rıza'nın çağdaşı Dı'bil adlı şairin Arapça bir kıtası olduğunu haber verir. M. Z. Pakalın ise Nasru'l-Ashab adlı esere binaen kıtanın Zogaylı Hüzaî adlı bir şaire ait olduğunu nakleder. Şiî literatürde Nâdî Ali duası ile benzer vüruda sahip olan ancak Şîa kaynaklarında geçen Cevşen diye bilinen bir dua bulunmaktadır. Ali Zeyne'l Abidin rivayetinde Hz. Peygamber, Uhud savaşına giderken Cebraî'lin isteği ile zırhı çıkararak Cevşen duasını okumuştur. M. Saffet Sarıkaya, "Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdî Ali", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5, (1998), 17-31. s. 26

⁵² Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 4.

⁵³ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 4-5.

⁵⁴ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 5.

Hatâyî, Meşâyihname Delil-i budala (Defter-i aşık), Menâkıb-ı Fazlullah, Kitab-ı tarikatname-i Ca'fer Sadık başlıkları bulunmaktadır.⁵⁵

1.1.5. Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye

Fütüvvetnâme-i Bektâşîyye,⁵⁶ Muhammed Seyfüddin b. Zülfikar Derviş Ali tarafından 2 Mart 1853 tarihinde yazılmıştır. Yazarın üslubu dikkate alındığında Babagân kolu, tarikat-ı nazeninden olması muhtemeldir. Doğrudan Bektaşîlik erkânıyla alakalı olan eserde Hacı Bektâş-ı Velî, İbrahim Enveri Baba Efendi, Hz. Muhammed, Hz. Ali, İmam Ca'fer-i Sadık anılmaktadır.⁵⁷

Eser, mukaddime, dört pir ve Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'in belinin bağlanması, Hz. Ali'nin şedd kuşanması, On yedi kemerbestin Ali tarafından bellerinin bağlanması⁵⁸ ve Selman-ı Farisi tarafından elli beş meslek pirinin bellerinin bağlanması, Hacı Bektâş'ın soy ve tarikat silsilesi, Sual-cevap bölümü, Fasl-ı beyan-ı ism-i abda ve Fasl-ı min tarih-i seyyah-ı der beyan ba'zı fütüvvet, Hünkar Hacı Bektâş-ı Velî'nin emanetleri ve gülbanklardan oluşmaktadır.⁵⁹

1.1.6. Nefesler

⁵⁵ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 5.

⁵⁶ Osman Ergin, *Fütüvvetname-i Bektaşîyye*, İstanbul: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nr: 826, 1b-43b. Trz.

⁵⁷ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 6.

⁵⁸ Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin belini bağlamış, ashabı da birbirine kardeş kılmıştır. Kendisine Miraç gecesi Cebrail tarafından giydirilen sarık ve fütüvvet elbisesini Hz. Ali'ye giydirerek şöyle demiştir: "Ben de sana giydirdim ve şeddi beline bağladım. Sen de bencileyin halifelerine giydiresin." Bunun üzerine Hz. Ali, on yedi rekât namaz kılarak "On Yedi Kemerbest" olarak bilinen ve isimleri fütüvvetnamede geçen, Selmân-ı Fârisî, Amr b. Ümeye, Bilal Habeşî, Beridet b. Sülemî, Zünnun Mısıri, Süheyb Rumî, Hasan Basri, Kanber Ali, Kumeyt b. Ziyad, Abdullah b. Abbas, Malik b. Ecder, Muhammed b. Sadık, Cömerd-i Kassab, Cabir el-Ensari, Ebazer Gıfari, Ebû Derda Amir, Ebû Ubeyde. Olmak üzere on yedi kişinin belini bağlamıştır. er-Radavî, 2011: 119-127'den akt. Sahaddin Bekki ve Enis Yalçın, "Bazı Fütüvvetnameler ve Şecerenameler Işığında Hz. Ali", *Türk kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, S. 90. (2019), ss. 25-46. s. 37.

⁵⁹ Sarıkaya, "Fütüvvetnameler", s. 8.

Bektaşî tarikat mensublarınca Nefes adı verilen ve Türkçe olarak aşk, cemalet, didar, saki, bade, velilerin menkıbeleri, yol erkânı gibi konuları işleyen bu eserler, genellikle hece vezinli ve ilahî türünde olan millî şiirlerdir. Nefeslerde tarihi olaylar, özellikle konu olarak işlenmiş, özellikle Horasan ve Anadolu kaynaklı tasavvuf cereyanları, tarikatlar ve bu tarikatların kurucuları olan din büyüklerinin etrafında gelişen olaylar ve kutsal kitaplarda geçen peygamber kıssaları işlenmiştir. Nefeslerde bazı dönemlere ait ciddi tarihi bilgiler bulunabilmekte bu bilgiler, bir dönemin içtimai, siyasi, iktisadi ve devlet yönetimi ile ilgili de olabilmektedir.⁶⁰

Bektaşî şairlerinden Kul Himmet nefesinde, Seyyid Ali Sultan'ın Hacı Bektâş-ı Velî'nin yerine geçtiğini ve tacına sahip olduğunu vurgulamıştır. Şâir Virânî, Seyyid Ali Sultan'ı Rum erenlerinin şahı ve gazilerin serdarı olarak nitelemiştir. Pîr Sultan Abdal, Gedâ Muslî, Fakir Ednâ, Kazak Abdal, Kâsımî, Gurbî ve Mahrem Oğlu gibi Bektaşî şairlerin nefeslerinde Seyyid Ali Sultan'ın geçtiği görülmektedir.⁶¹

Hem Bektaşî tarihi hem de Seyyid Ali Sultan ile ilgili bilgiler ihtiva eden nefeslerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Kaygusuz Abdal (ö. 848/1444): Bektaşî şairlerinden olan Kaygusuz Abdal, Yunus'un tarzına kendinden renk katmaya çalışmıştır. Anadolu'daki Alevî-Bektaşî edebiyatının ilk şairlerinden olup Abdal Musa'ya büyük bir hayranlık duymuştur. Asıl adının Gaybî olduğu söylenen Kaygusuz, Alanya'da doğmuş muhtemelen de Sultan ikinci Murad döneminde yaşamıştır. Menkıbeye göre Anadolu ve Rumeli'de dolaşmış, Abdal Musa'ya müridlik ve halifelik yapmış, Hicaz'a ve Mısır'a gitmiş ve muhtemelen de Mısır'da ölmüştür.⁶²

⁶⁰Turgut Koca, *Güldeste. Nefesler Ezgiler*, Ankara, 1987, s. 5; Nuri Özcan, "Nefes", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yay., 1992, s. 371.

⁶¹Şahin, "Seyyid Ali Sultan", C. 37, s. 48-50.

⁶²Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Ankara: MEB Yayınları, 2001, s. 399.

Kaygusuz'un şiirlerinde, samimiyet, zekâ, lirik ve derin bir heyecan vardır. Şiirlerini sade ve çekici bir dille yazan Kaygusuz Abdal'ın Divan, Gülistan, Mesnevi-i Baba Kaygusuz, Gevhername, Minbername adında manzum eserleri vardır.⁶³

Nesimi (ö. 820/1417?): Alevî-Bektaşî edebiyatının büyük şairlerinden olan Nesimi'nin asıl adı Seyyid İmaduddindir. Nesimi, Fazlullah Hurûfî'nin (ö. 796/1394) halifesi olup eserlerinde Türkçe ve Farsça'yı kullanmıştır.⁶⁴

1.1.7. Zaviye Defterleri

Zaviye defterleri Trakya Bektaşîliği, Bektaşî dergâhları ve zaviyeleri ile ilgili doyurucu bilgiler içermektedir.

1.1.7.1. Bektaşî Zaviyeleri Defteri

Bektaşî Zaviyeleri Defteri, Mâliyeden müdevver yıl 1243/1827 ve No: 771 ile Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır. Zaviye Defteri, 175 varak olup başlıca iki bölüme ayrılmıştır.

Birinci Bölüm: Rumeli'de bulunan Bektaşî tekkelerinin emvalinin kayıtlarıdır.

İkinci Bölüm: Anadolu'da bulunan Bektaşî tekkelerinin emvalinin kayıtlarıdır.

Bu defter ile;

- 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında malları müsadere edilen Bektaşî tekkeleri,
- Bu Bektaşî tekkelerinin malları ve vakıfları,
- Bektaşî hareketlerin yoğunlaştığı Anadolu ve Rumeli bölgeleri,
- Bektaşî tekkelerinde bulunan vakıf mallarının cinsleri,

⁶³ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s. 30.

⁶⁴ Kemal Edib Kürkcüoğlu, *Seyyid Nesimi Divanı*, Ankara, 1985, s. 24.

- Bektaşî tekkelerinin sosyal fonksiyonları gibi hususlar tespit edilebilmektedir.

1.1.7.2. Mühimine-Tahrir Defterleri

Mühimine Defterleri, Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğünde bulunmaktadır.⁶⁵ Mühimine Defterlerinde ele alınan bazı konular şunlardır:

- Varna kazasında Sarı Saltık zaviyesinde Bektaşî taifesinden Mehmed'in şeriata aykırı sözleri üzerine Bektaşî taifesinin gözetilmesi,
- Bayramlarla Bektaşî taifesinin kös ve nakkare çalarak kentlerde gezmemeleri,
- Varna'da Akyazılı Baba tekkesindeki dervişlerin teftişi,
- Niksar'daki Kızılbaşların tutuklanması,
- Sarı Saltık Baba zaviyesi⁶⁶

Osmanlı fetih hareketlerinde öncü dervişlerden biri olarak Rumeli'ye giden ve Balkan topraklarının İslamlaşmasında rol alan Seyyid Ali Sultan hakkında Osmanlı Tahrir Defterleri bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında belirtildiğine göre, Rumeli fetihlerine destek olarak başarı gösteren Seyyid Ali Sultan'a I. Bayezid, Dimetoka yakınında bulunan Darı Bükü köyü vakıf olarak verilmiştir. Tahrir defterlerinde, Seyyid Ali Sultan'ın buraya tekkesini kurduğu ve bu tekkenin Seyyid Ali Sultan'ın vefatı ile evlatlarına intikal ettiği belirtilmektedir. İrene B. Steinherr, 1456-1568 yılları arasını ihtiva eden Osmanlı tahrir defterleri üzerinde yaptığı çalışması ile Seyyid Ali Sultan ve tekkesine bağlı vakfın ekonomik, hukuki ve personel

⁶⁵ Ahmed Refik, Mühimine Defterlerinden derlediği çalışmasını 1932 yılında "XVI yüzyılda Rafizilik ve Bektâşilik" diye yayınlamıştır. Abdurrahim Dede, "Batı Trakya'da Bektâşilik ve Bektâşilik Hakkında Arşiv ve Kütüphanelerimizde Bulunan Yazma Eserler", *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Dereği Yay., 1977, s. 52.

⁶⁶ Dede, "Batı Trakya'da Bektâşilik ve Bektâşilik Hakkında" s. 52-55.

durumunu ortaya koymuştur. Yaklaşık bir asrı bulan süre içerisinde vakıfta meydana gelen değişimi anlayabilmek mümkündür.⁶⁷

1.1.8. Güncel Araştırmalar

Bektaşî düşünce ve inaç tarihi, Bektaşî tarikatları ve Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) hakkında yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından pekçok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı ilk el kaynakların gün yüzüne çıkarılmasını içerirken bir kısmı ise araştırmacının temsil ettiği bilim dalı disiplini yaklaşımı çerçevesinde müstakil olarak hazırlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları şöyle sıralanabilir;

1. “The Bektashi Order of Dervishes”, (Birge 1937). Bektaşîlik tarihini araştıran Amerikalı Türkolog John Kingsley Birge’nin (ö. 1952), Bektaşîlik çalışanlar açısından klasikleşmiş olan eserinin Balım Sultan öncesi dönemi işlediği bölümünde Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi vererek onun Bektaşîlik tarikatı açısından önemini vurgulamıştır. O, bu eserinde, Velâyetnâmesi’nde anlatıldığı şekli ile Seyyid Ali Sultan’ın, gördükleri rüya üzerine 40 adamı ile birlikte Hacı Bektâş’a gittiklerini, Bektaş’ın da Rumeli’nin fethi için onları komutada Seyyid Ali Sultan, sancaktar Emir Sultan, kazasker Seyyid Rüstem ve imam Abdüssamed’i tayin ederek Orhan Gazi’ye gönderdiğinden bahseder.⁶⁸ Birge, Bektaşî tarihinde 2. dönem olarak işlediği bölümünde ise Balım Sultan’ın Edirne’nin 40 km güney tarafında bulunan Seyyid Ali Sultan’a bağlı bir dergâhta yetiştiğine değinmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla Bektaşîliği kurumsallaştıran Balım Sultan’ın Seyyid Ali Sultan ile ilişkisi Balım Sultan’ın yetiştiği Seyyid Ali Sultan’a bağlı bir dergâh üzerinden kurularak Bektaşîliğin kurumsallaşması sürecinde Seyyid Ali Sultan’ın rolüne vurgu yapmıştır.⁷⁰

⁶⁷ Irène Beldiceanu-Steinherr, “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam’ın Trakya’ya Yerleşmesi”, Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699), ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.50-73.

⁶⁸ John Kingsley Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, London, 1965, s. 52.

⁶⁹ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 56.

⁷⁰ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 52-56

2. “Kolonizatör Türk Dervişleri”, (Barkan, 1942). Ö.L.Barkan, erken dönem Osmanlı iskân ve vakıf politikasını araştırdığı çalışmasında Seyyid Ali Sultan’ın tarihî kişiliğini, tekkesini arşiv belgeleri ile yayınlamıştır. Çalışmasında kullandığı arşiv belgesinde, Seyyid Ali Sultan ile ilgili; “Rum ili şeref-i İslâm ile müşerref oldukda” bilgisini vererek bölgeye gelen dervişlerden olduğuna vurgu yapmış, onun ocağına gelir olması bakımından Yıldırım Bayezid tarafından Darı Bükü, Tıfillu Viran ve Büyük Viran bölgelerinin kendisine verildiğini belirtmiştir.⁷¹ Barkan’ın çalışması, Osmanlı arşivleri tahrir defterlerinden hareketle Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi veren ilk kaynaktır denebilir.⁷²

3. “Osmanlı Türklerinin Rumeli’ye Yerleşmeleri”, (Aktepe, 949). Bu doktora tezinde Aktepe, Kızıl Deli Sultan’ın Rumeli faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir.⁷³

4. “XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası”, (Gökbilgin, 1952). Gökbilgin, bu çalışmasında 15. ve 16 yüzyılda Edirne yöresi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Musa Çelebi dönemi Tahrir kayıtlarından hareketle Kızıl Deli Sultan’a değinerek, Kızıl Deli zaviyesinin durumu ile silsilelerine değinmiştir. Ayrıca Kızıl Deli ocağında tasarruf yetkisinde olan Seyyid Ali Sultan’ın oğulları ve torunlarının ismini zikretmiştir.⁷⁴

5. “Agricultural Activities in a Bektashi Center: The Tekke of Kızıldeli 1750- 1830”, (Faroqhi, 1976). S. Faroqhi, Kızıl Deli tekkesini, 18. ve 19. yüzyıldaki sosyo ekonomik konumu açısından ele almıştır.⁷⁵

6. “Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri”, (Ocak, 1983). A.Y. Ocak, eserinde Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi’ni tanıtmış,

⁷¹ Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, s. 339-340.

⁷² Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 20

⁷³ Münir Aktepe, *Osmanlı Türklerinin Rumeli’ye Yerleşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1949. s. 306-309.

⁷⁴ M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul: Üçler Basımevi, 1952, s. 183- 186

⁷⁵ Sürriye Faroqhi, “Agricultural Activities in a Bektashi Center: The Tekke of Kızıldeli 1750- 1830”, *Südost Forschungen*, S. 35, (1976), s. 69-96.

Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli fethinde üstlendiği rolden ve ödül olarak Yıldırım Beyazıd'ın ocağa vakfettiği araziden bahsetmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın Bektaşî geleneği içerisindeki konumunu örnekleri ile ortaya koymuştur.⁷⁶

7. “Between Two Worlds The Construction of The Otoman State”, (Kafadar, 1995). Kafadar çalışmasında Seyyid Ali Sultan - Hacı İlbey bağlantısı üzerinde durarak, Seyyid Ali Sultan'ın arkadaşları ile Rumeli ve Dimetoka'nın fethinde gösterdiği başarıları ve gaziliğine değinmiş; Velâyetnâme'de geçen şahıslar hakkında değerlendirmede bulunmuştur.⁷⁷

8. “Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi”, (Beldiceanu-Steinherr, 1999). I. Beldiceanu-Steinherr arşiv belgelerini tarayarak hazırladığı çalışmasında, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli fethindeki fonksiyonunu ve Yıldırım Bayazid'e verdiği desteği vurgulayarak Seyyid Ali Sultan'ın daha sonraları kendi adıyla anılan zaviyeyi kurduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Beldiceanu-Steinherr'in araştırması, Seyyid Ali Sultan'ın tarihî kimliği ve zaviyesinin süreç içerisindeki durumunu ortaya koyması bakımından önemlidir.⁷⁹

9. “14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları” (Melikoff, 1999). Melikof, araştırmasında 15. ve 16. yüzyıllarda İslâm'ın Rumeli coğrafyasına yerleşmesini konu edinerek gazi ve derviş olarak nitelediği Seyyid Ali Sultan'ın Seyyid Rüstem Gazi ile beraber Rumeli'de gerçekleştirdikleri fetih hareketlerinden söz etmiştir.⁸⁰

⁷⁶ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 13 ve 14; 131 ve 132, 151, 202, 212 ve 216

⁷⁷ Cemal Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of The Otoman State*, London: University of California Press, 1995, s.115-117

⁷⁸ Irené Beldiceanu-Steinherr, *Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi, Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev., Ö. Arıkan ve öte., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72

⁷⁹ Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 24.

⁸⁰ Irené Melikoff, *14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları*, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev., Ö. Arıkan ve öte., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 178-190

10.“Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)”, (Birdoğan, 1999). N. Birdoğan çalışmasında Seyyid Ali Sultan hakkında, Bedri Noyan başta olmak üzere yapılan çalışmalara değinerek Velâyetnâme üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.⁸¹

11.“Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik”, (Engin, 2001). Engin, çalışmasında Kızıl Deli’nin tarihî kimliğini, Kızıl Deli geleneğini yaşatan Bektaşî köylerinin listesini vermiştir. Eser, yörede yaşayan Kızıl Deli ocağına bağlı yerleri ortaya koyması açısından önemlidir.⁸²

12.“Dünya’da ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları”, (Öz, 2001). M. Öz, çalışmasında Yunanistanda bulunan dergâhları ele alarak Seyyid Ali Sultan’ın hayatını ve onun Balkan Alevîliği⁸³ içerisindeki konumunu

⁸¹ Nejat Birdoğan, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, (22-24 Ekim 1998), *Bildiriler Kitabı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.76-82.

⁸² Refik Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri, Ürgüp/Nevşehir (23-28 Ekim 2000)*, Ankara: Ervak Yayınları, 2001, ss. 235- 237

⁸³ Balkan Aleviliği; Bektaşîliğin Alevi düşüncesi ile etkileşimi daha da ötesi ikisinin aynı düzlemde bulunduğu söylenebilir. Anadolu Alevi/Bektâşileri arasında inanç açısından aynı olduklarını söylemek mümkün değildir. Alevilerin bazı konularda Caferî mezhebinin etkisinde kaldıkları bazı konularda da Bâtınlıktan etkilendikleri görülmektedir. Namaz kılanlar olduğu gibi namazımız duamızdır orucumuz da muharremdir diyen Aleviler bulunmaktadır. Farklı inanç unsurlarını bünyesine alan Alevileri yek vücut olarak göstermek mümkün değildir (Ekinci, Anadolu Aleviliği’nin Tarihsel Arka Planı, s.225–226).

Balkanlarda Rum abdallarının kolonizatör olarak üstlendikleri roller Bektaşîliğin şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Hacı Bektâş’ın Sarı Saltık, Abdal Musa, Seyyid Ali Sultan ve Otman Baba gibi halifeleri Rumeli fetihleri sürecinde görev alan gazi-savaşçı Rum abdallarıdır. Balkanlarda yürütülen İslam fetih hareketlerinin motivasyonu olan inanç yapısında Türklerin geleneksel inanç kalıntılarının varlığını devam ettirmesi, yöre halkının gelenekleri ile bu yapı içerisinde yer bulabilmeleri Bektaşîliğin senkretik inanç yapısında etkin rol alan unsurlar olarak görülmüştür. Her ne kadar Hacı Bektâş Veli’nin adına hareket yürüttüklerini iddia etseler de birlik olmaktan ziyade bağımsız faaliyet yürütmüşlerdir. Bektaşî dervişleri inşa ettikleri dergâhlar ile bundukları yerlerde irşat ve tebliğ faaliyetlerini müstakil olarak yürüttüklerinden Trakya ve Balkanlarda bir birilerinden ayrıcı hususları barındıran Bektaşî oluşumlar geliştirmişlerdir (Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, 1951, s. 56-79).

Trakya ve balkanlara, özellikle Alevi-Bektaşî inançlarının yoğun yaşandığı yörelere Anadolu’dan göçen ya da göçe zorlanan Türkmen ve Yörüklerin de kendi inançlarını taşıdıkları görülmektedir. Balkanlarda yoğun olarak Alevi Bektaşî yerleşim yerlerinin olmasının bir gerekçesi de bu husustur (Ayhan Aydın, *Alevilik Bektaşîlik Söyleşileri*, İstanbul, 1997, s. 257-276).

vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye’de bazı yörelerde geçen Seyyid Ali Sultan kültürüne değinmiştir.⁸⁴

13. “Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli”, (Kaya, 2002). Kaya, araştırması ile Seyyid Ali Sultan hakkında bilgi vermiş, Sivas yöresi Alevî köylerinde yazılmış olan cönklerdeki Seyyid Ali Sultan imgesini ortaya koymuştur. Eser, Anadolu Alevîliğinin hafızasını oluşturan temel taşlardan olan Kızıl Deli kimliğinin tespiti açısından önemli bir çalışmadır.⁸⁵

14. “Anadolu’da Bektaşîlik”, (Faroqhi, 2003). Faroqhi, arşiv belgelerinden hareketle hazırladığı çalışmada Bektâşi dervişlerin Osmanlı fetihlerinde oynadığı rol dolayısı ile Seyyid Ali Sultan’a değinmiştir. Bektaşî tekkelerinin kapatıldığı II. Mahmud dönemindeki uygulamalardan bahsetmiştir.⁸⁶

İsmet Z. Eyüboğlu Anadolu Aleviliğini tanımlarken sanılanın aksine Hz. Ali’den kaynaklanmayıp sadece isim benzerliği olduğunu ve Anadolu Aleviliği’ndeki düşünce ve inanç öğelerinin eski Türk geleneklerinin devamı olduğunu savunmaktadır (İsmet Zeki Eyüboğlu, “Semahların Kökeni”, *Cem*, C. 4, S.39, 1994, s. 15). Ancak bu yaklaşım Alevi çevrelerce dahi kabul görmemektedir (Sadık Göksu, “Ali’siz Alevilik Olmaz I”, *Cem*, C. 35, 2001, s.28). Ali Yaman; Anadolu Aleviliğini tanımlarken Hristiyanlık, Müslümanlık, Hurufilik, Maniheizm, Şamanizm ve Zerdüş gibi inançlarının eridiği bir potada oluştuğudur (Ali Yaman, “Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Cem*, C. 3, S. 35, 1994, s. 37). Rıza Zelyut ise Alevilik ve Bektaşîlik arasında bir farkın bulunmadığını, Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu Aleviliği’nin büyük piri olduğunu, Hacı Bektaş’ın kendine has bir tarikat oluşturma gibi bir amacının olmadığını dolayısı ile Bektaşîlik sözünün yanlış kullanıldığını iddia etmiştir (Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevlilik*, İstanbul 1990, ss. 12-13).

Sayın Dalkıran ise Alevilik ve Bektaşîlik arasında XVI. yüzyıldan itibaren farklılaşma meydana geldiğini, günümüze yansıyan boyutu ile Alevilik ve Bektaşîliğin temel inançları ve erkânları benzerlik gösterse de sosyal yapıları aynı değildir. Hacı Bektaş Veli her iki grupta da saygın olmakla beraber Aleviler Hacı Bektaş Dergâh’ına değil ehli beyt soyundan gelen ocaklara bağlıdır. Bektaşîlik tarikat olarak görüldüğünden herkesin Bektaşî olabileceği ancak Alevilik soya bağlı olduğundan ana-babası Alevi olan Alevi olabilmektedir (Sayın Dalkıran, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Birdeneme”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 10, 2002, ss. 95-118, s. 103).

⁸⁴ Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektâşî Dergâhları*, İstanbul: Cem Yayınları, 2001, s. 264-269.

⁸⁵ Doğan Kaya, “Sivas Kaynaklı Cönklerde Kızıldeli”, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi*, 23-28 Ekim 2001, Ankara, Tüksev Yayınları, Ankara, 2002, ss. 511-525

⁸⁶ Sürriye Faroqhi, *Anadolu’da Bektâşîlik*, çev., Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2003, s. 14, 192.

15. “Dimetoka’da Bir Erenler Ocağı: Seyyid Ali Sultan-Kızıldeli (Microdorian) Bektâşî Dergâhı”, (Koca, 2005). Koca, Seyyid Ali Sultan’ın Dimetoka’daki ocağını ele aldığı araştırmasında ocakta, görev yapmış kişilerin hayatlarına değinerek Seyyid Ali Sultan ile Hurûfîliğin kurucusu Fazlullah Hurûfî’nin hâlifelerinden Aliyyü’l-Ala arasındaki ilişkiyi irdelemiştir.⁸⁷ Şahin yaptığı değerlendirmede adı geçen çalışmanın yanlışlıklar ve hatalarla dolu olduğunu vurgulamıştır.⁸⁸

16. “Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)”, (Hezarfen, 2006). Hezarfen, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayandırarak yaptığı çalışmasında Seyyid Ali Sultan tekkelerinden bahseden belgeleri toparlamış, tekke ile ilgili yapılan yazışmaların transkripsiyonunu vermiştir.⁸⁹

17. “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli (Malatya’da Kızıl Deli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)”, (Şahin, 2008). Şahin, Seyyid Ali Sultan hakkında yapılmış çalışmaları kısaca özetledikten sonra kaynaklardaki tutarsızlıkları tespit etmiştir. Malatya yöresinde Seyyid Ali Sultan ile ilgili verilen rivayetleri değerlendirerek Seyyid Ali Sultan geleneğinin boyutunu ortaya koymaya çalışmıştır.⁹⁰

18. “Kızıldeli Özel Sayısı” (Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi, 2010). Özel sayıda, Kızıl Deli’ye dair özgün ve yeni katkılar yapan on makaleye yer vermiştir.⁹¹

⁸⁷ Şevki Koca, “Dimetoka’da Bir Erenler Ocağı: Seyyid Ali Sultan-Kızıldeli (Microdorian) Bektâşî Dergâhı”, *Bektâşilik ve Bektâşî Dergâhları*, haz., Ayhan Aydın, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2005, s. 276-290

⁸⁸ Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 26

⁸⁹ Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)*.

⁹⁰ Hüseyin Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli (Malatya’da Kızıl Deli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)”, *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri* (13-16 Ağustos 1998), Ankara: Ervak Yayınları, 1998, ss. 509-536.

⁹¹ Kızıldeli Özel Sayısı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010).

Bu sıraladıklarımızdan başka, dolaylı da olsa konuyla ilgili yapılmış daha başka çalışmalar da mevcuttur.⁹²

1.2. Seyyid Ali Sultan ve Tarihi Kimliği

Seyyid Ali Sultan'ın hayatı ile ilgili verilerin temelini oluşturan menkıbeler ve tarihsel kaynaklarda birbiri ile örtüşmeyen bilgiler çoğu zaman onun hayatı hakkında ihtiyatlı yorum yapmayı gerektirmektedir.⁹³ Sözgelimi, Kızıl Deli tekkesinin bulunduğu mekanlar kaynaklarda görüleceği üzere Dimetoka ile sınırlı değildir. Türkiye'nin birkaç yerinde Seyyid Ali Sultan'ın kabrinin bulunduğu sözgelimi Malatya'da Seyyid Ali ve Ali Seydi adıyla bilinen, benzer olarak Kızıl Deli ile ilişkilendirilen iki farklı ocağın olduğu ve Kızıl Deli'nin kabrinin burada olduğu hakkında bilgiler vardır.⁹⁴ Aynı zamanda Kütahya'da Seyyid Ali Sultan Ocağı'nın⁹⁵ bulunduğu ve hatta Seyyid Ali Sultan'ın mezarının Sivas-Yıldızeli ilçesinin Banaz Köyü yakınlarında olduğuna ilişkin rivayetler bulunmaktadır.⁹⁶

Şahin, Malatya'da Kızıl Deli adı etrafında oluşan kültürel değerleri araştırdığı çalışmasında Seyyid Ali ve Ali Seydi olarak bilinen iki ocağın Malatya'nın Fethiye Köyü'nün Tenci Mahallesi'nde Kızıl Deli lakabıyla bir

⁹² İsmail Onarlı, "Malatya'nın Fethiye Beldesinde Kızıldeli Sultan Ocağı", *Cem Dergisi*, S. 101, (Mayıs 2000), ss. 31-33; Vatan Özgül, "Dimetoka'dan Erzincan'a Göç Eden Balabanlılar'ın Bağlı Olduğu Ocağı Değiştirmesi: Kızıldeli Sultan'dan Kureyşan Ocağı Talipliğine Geçiş", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* (17-19 Ekim 2007 Ankara), C.2, ed., Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, Ankara, 2007, ss. 1407-1418; Rıza Yıldırım, "History Beneath Clouds of Legend: Seyyid Ali Sultan and his Place in the Early Ottoman History According to Legends, Narratives and Archival Evidence", *International Journal of Turkish Studies*, S.15 (1-2), (2009), ss. 21-62; Şahin, "Bir Anadolu Ereni: Kızıldeli" s. 526-528; Ayhan Aydın, *Trakya ve Anadolu'da Erenler Bahçesi*, İstanbul: Cem Yayınları, 2008.

⁹³ Bu konudaki değerlendirmeler ile ilgili bkz., Özgül, "16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar", s. 208-212.

⁹⁴ Birdoğan "Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)", s. 75 ve 82; Hamza Aksüt, "Ali Seydi ve Seyyid Ali Ocakları", *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 34, (2004), s. 89-101

⁹⁵ Mehmet Çeribaş, "Kütahya Seyyid Ali Sultan Ocağında (Çamlıca Ve Aydoğdu Köyleri) Kültür ve Bu Kültüre Bağlı İnanç Ve Uygulamalar", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektâşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, C.2., ed., Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 2007, s. 1331-1356.

⁹⁶ Ali Haydar Avcı, "Pir Sultan Abdal Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.46, (2008), ss. 77-96, s. 93.

yatırın olduğunu söyleyerek bu köyün yakınlarındaki İriağaç Köyü'ndeki Ali Seydi Ziyareti ile Tenci'deki Kızıl Deli'nin aynı kişiler olduğuna ilişkin rivayetleri aktarmıştır.⁹⁷

Seyyid Ali Sultan'ın Malatya'nın Fethiye Köyü'nün Tenci Mahâllesi'ne yerleşmesi ile ilgili olarak Şahin, şöyle bir rivayet zikreder:

Seyyid Ali aslında Ali Seydi ve Bacım Sultan'la kardeşdir. Erdebil'den Irak'a geçen bu üç kardeş Lübnan üzerinden gemiyle Bulgaristan'a geçmiştir. Kardeşlerden biri Dimetoka'ya diğeri ise Kırcali'ye gitmiştir. Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid bu kardeşi İstanbul'a çağırarak Malatya-Elazığ yöresine göndermiştir. Böylece Tenci mahallesine yerleşmişlerdir.⁹⁸

Burada Seyyid Ali ile Seyyid Ali Sultan'ın kaynaklarda birbirine karıştırıldığı, dolayısı ile yanlış değerlendirmelere sebep olduğu görülmektedir. Sözgelimi, Veli Baba Menâkıbnâme'sinde, Seyyid Ali ile ilgili Pir Uzun Er, Uzun Er Alevî, Ali, Ayn-ı Ali, Seyyid Ali, Seyyid Ali Gazi ve Aliyyü'l Gazi gibi isimlendirmelerin olduğu görülmektedir.⁹⁹ Özgül, yapmış olduğu değerlendirmesinde Velâyetnâme'de Seyyid Ali'nin (Uzun Er)'in ölüm tarihinin 1365 olarak verilmesi, Dimetoka'dan bahsedilmemesi Seyyid Ali adında biri ile Seyyid Ali Sultan'ın karıştırıldığını göstermektedir. Uzun Er'in kendisi, menâkıbnâmede Malatya'da yaşamış bir kişi olarak tarif edilmektedir. Uzun Er ile Seyyid Ali Sultan arasındaki ilişki ve benzerliğin tesadüf olmadığını, Uzun Er'in kökeninin Malatya'ya dayandığını, Malatya'nın Kızıl Deli'yle olan ilgisinin böylece daha belirgin hâle geldiğini söylemektedir.¹⁰⁰

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâme'sinde geçen olaylar zinciri göz önüne alındığında Seyyid Ali Sultan'ın Orhan Bey, I. Murat ve Yıldırım Bayezid

⁹⁷ Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli”, s. 509-536.

⁹⁸ Şahin, “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli”, s. 509-536.

⁹⁹ Bedri Noyan, *Veli Baba Menâkıbnamesi*, İstanbul: Can Yayınları, 1996, s. 54, 67, 124, 163-170, 226-229, 243-244.

¹⁰⁰ Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, s.218, 239.

döneminde yaşadığını söylemek mümkündür.¹⁰¹ Seyyid Ali Sultan'ın 1310 tarihinde doğduğu 1402¹⁰² veya 1412¹⁰³ yılında öldüğü ileri sürülmüştür.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde Hz. Peygamber, hem Osmanlı Sultanı Yıldırım Han'ın hem de Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişlerin rüyalarına girerek Rumeli illerin fethi ile ilgili görev vermiştir. Seyyid Ali Sultan, beraberindeki erenlerle önce Hacı Bektâş'ın yanına ardından da, Hacı Bektâş-ı Velî'nin emri ile Rum illerine doğru yola çıkmışlardır.¹⁰⁴ Seyyid Ali Sultan bizzat Hacı Bektâş tarafından Emir Sultan, Rüstem Gazi, Seyyid Abdüssamed Fakihî gibi isimlerin önderi olarak tayin edilmiştir.¹⁰⁵ Seyyid Ali Sultan ve beraberindekiler, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında Saruca Paşa'nın emrine dahil olarak erenleri ile Rumeli fütihat hareketlerine katılmıştır.¹⁰⁶ Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde geçtiğine göre, Osmanlı padişahı Yıldırım Han, Seyyid Rüstem'e hürmet göstermiştir. Öyle ki savaş meclisi kurulduğunda komutanların değil onun fikrine itimat etmiştir.¹⁰⁷

Seyyid Ali Sultan, kendisine verilen “Rumili’ni şirkden temiz ve halâs etmek” görevini yerine getirmek için Gelibolu, Bolayır, Kavak, Varmacin, Mürted Kalesi, İpsala, Fere, Dimetoka, Edirne, Şumnu, Rusçuk, Silistre, Yanbolu ve Burgaz gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihlerde büyük görev üstlenmiştir.¹⁰⁸ Seyyid Ali Sultan, Kara Timurtaş Paşa ve Saruca Paşaların verdikleri destekle dergâhını Dimetoka'nın yakınındaki Kızıl Deli çayının kenarına inşa ederek irşat faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.¹⁰⁹ Seyyid Ali Sultan Rumeli'nde misyonunun gereği olarak gerçekleştirdiği fetihlerinin ardından müritlerini bölgeye dağıtarak başlattığı irşat ve gaza faaliyetinin

¹⁰¹ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3, 13 ve 15, 32.

¹⁰² Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 3.

¹⁰³ Şahin, “Seyyid Ali Sultan”, C.37, s. 48-50.

¹⁰⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

¹⁰⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 163, 178.

¹⁰⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 146; 163

¹⁰⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

¹⁰⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 164.

¹⁰⁹ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.92.

devamlılığını sağlamış, gaziler ordusuna Osmanlı beylerinden Evranos Gazi'yi tayin ederek dergâhı ile irşat faaliyetlerine devam etmiştir.¹¹⁰

Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nden anlaşıldığı kadarı ile Abdal Mûsâ ile Seyyid Ali Sultan Hacı Bektâş-ı Velî'nin dergâhında iken beraber olmuşlardır. Ayrıca, Seyyid Ali Sultan'ın Abdal Mûsâ'nın müridi olduğu, hatta onun emri ile Rumeli fetihlerine Gazi Umur Bey ile katıldığı anlatılmaktadır.¹¹¹ Araştırmacı Haşim'e göre, Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde verilen bilgilerin doğru kabul edilmesi halinde Seyyid Ali Sultan ve Abdal Mûsâ'nın Anadolu'ya Bursa'nın fethinden önce gelmiş olduklarını söylemek mümkündür. Ancak, Abdal Mûsâ'nın Bursa'nın fethinden sonra Osmanlı topraklarından ayrıldığı, Ege'de faaliyet gösterdiği ve Tekke'nin Elmalı kasabasına yerleştiği bilinmektedir. Velâyetnâme'de geçtiğine göre Seyyid Ali Sultan, Abdal Mûsâ'nın dergâhında Abdal Mûsâ'ya mürid olmuş, Abdal Mûsâ'nın emri ile önce Sulucakarahöyük'e daha sonra da Gazi Umur Bey ile birlikte Rumeli fethi için gönderilmiştir.¹¹² Buna göre Seyyid Ali Sultan'ın Bursa'nın fethinden sonra da Abdal Mûsâ ile birlikte olduğu, Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanına gönderildiği ve Rumeli fethine destek olmak için Balkanlara gönderildiğini söylemek mümkündür. Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi, Seyyid Ali Sultan'ın Rumeli'nin fethinde görevlendirilmesinden sonraki durumu ile ilgili bilgi vermemektedir.

Yıldırım Bayezid, Rumeli fetihlerinde erenleri ile büyük destek sağlayan Seyyid Ali Sultan'ı dergâhında 1402 yılında ziyaret etmiş, Darübükü, Büyükviran ve Tıfulluviranı adındaki üç köyü temlik etmiştir.¹¹³ Bu süreç sonrasında ilişkin Seyyid Ali Sultan hakkında yeterli bilgi yoktur. Kızıl Deli Degahı'na temlik edilen köy, Osmanlı tahrir defterlerinde görüldüğü üzere

¹¹⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 178-179.

¹¹¹ Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 147.

¹¹² Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s. 148-9.

¹¹³ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.92.

vakfa dönüştürülmüştür. Kızıl Deli Vakfına ait bilgiler Osmanlı tahrir defterlerinde geçmektedir.¹¹⁴

1.3. Kızıl Deli Lakabı

Seyyid Ali Sultan'ın lâkabının “Lala Hızır” olduğu, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa ile bereber Rumeli illerinde fetih hareketlerine arkadaşları ile katıldığı bildirilmiştir.¹¹⁵ Meriç nehri yakınında inşa ettiği zaviyesi “Kızıl Deli” lakabıyla şöhet bulmuştur. Bölgeye daha önce gelen Türkmenlerin burada bulunan akarsuya Kızıl Deli adını verdikleri, Seyyid Ali Sultan'ın da zaviyesini bu akarsuyun kenarına kurmasından dolayı Kızıl Deli lakabını alarak zaviyenin de Kızıl Deli Zaviyesi olarak isimlendirildiği bildirilmiştir.¹¹⁶ Sultan II. Bayezid dönemine ait bir belge de “... hâliyâ Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Bilal ve İshak ve Sinan ber-vech-i iştirâk vakf-ı evlatlık üzere olub ...” şeklindeki ifadeler Kızıl Deli lakabının resmîyette de kullanıldığını göstermektedir.¹¹⁷

Ali Sultan'ın “Seyyid” olması ile ilgili arşiv belgelerinde onun evlatları bahsedildiğinde, “Sâdât-ı kirâmdan es-Seyyid Ahmed zîde şerefihu” denildiği görülmektedir. Dolayısıyla Ali Sultan'ın ve soyunun Seyyid olduğunu Osmanlı kabul etmiş olmaktadır. Seyyid Ali Sultan'ın şeyhliğine vurgu yapan 1412 tarihli bir belgede geçen “rind” ve çok yerde geçen “kuddise sırruhü'l-‘azîz” tabirleri onun şeyh olarak kabul edildiğini göstermektedir.¹¹⁸

Kayıtlarda Seyyid Ali Sultan'ın İlyas, Gülşehri, İbrî, Bilal, Sinan ve İshak isimli oğullarının olduğu, İlyas adlı oğlundan Yusuf ve Davud, Gülşehri adlı oğlundan Ahi Evren ve Bahşayış, İbrî adlı oğlundan Turak, Bilal adlı

¹¹⁴ Barkan, “Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, s. 339-340; Ahmet Hezarfen, *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

¹¹⁵ Melikoff, *İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları*, s. 205-206.

¹¹⁶ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.110.

¹¹⁷ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, S.95.

¹¹⁸ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.108.

oğlundan Abdulvahab ve Abd Ali, Sinan adlı oğlundan Nurbahş ve Hızır, İshak adlı oğlundan Ahmed ve Ali Kulu torunları olduğu “evlâd-ı sâhib-i vakf” olarak deftere kaydedildiği görölmektedir.¹¹⁹

¹¹⁹ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s. 95.

2. BÖLÜM

TRAKYA BEKTAŞILIĞI

2.1. Hacı Bektâş Veli

2.1.1. Hacı Bektâş Veli'nin Hayatı

Hacı Bektâş'ın yaşamı ile ilgili bilgi veren en erken kaynak olan velâyetnâme, vefatından yaklaşık iki asır sonra müridleri tarafından kaleme alınmıştır.¹²⁰ Hayatı hakkındaki bilgilerimizin yok denecek kadar az olması bir yana var olan bilgilerin de bazen birbiri ile taban tabana zıt oldukları görülür. Dolayısı ile Hacı Bektâş hakkında bu veriler üzerinden doğru bir kanaate ulaşmak mümkün görülmemektedir.¹²¹

Hacı Bektâş-ı Velî'nin asıl adı “Bektâş” olup “Hacı Bektâş” ve “Hünkâr” lakabı ile şöhret bulmuştur. Kendisi Horasan yöresinde bulunan Nişâbü'r'da doğmuştur. Vilâyetname'ye¹²² göre Hacı Bektâş-ı Velî, Horasan hükümdarı İbrahim es-Sânî Seyyid Muhammed ile Şeyh Ahmed adlı Nişâburlu bir âlimin kızı olan Hatem (Hatme)'in oğludur.¹²³ Doğum tarihi ile ilgili özellikle eski yazma eserlerde, “mürüvvet” sözünün ebced karşılığı olan (646 H.-1248 M.), Anadolu'ya gelişini temsilen “reft” sözcüğünün karşılığı olan (680 H.-1281 M.) tarihlerinin verildiği görülmektedir. Ölüm yaşı ile ilgili “Muhammed” isminin karşılığı olarak 92 ve vefat tarihi de “Bektâş” karşılığı olan (723 H.-1325 M.) ya da “Bektâşiyye” kelimesinin karşılığı olan (738 H.-1337 M.) tarihleri verilmiştir.¹²⁴ Velâyetnâme'de Hacı Bektâş'ın 1273'te vefat eden Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile çağdaş olduğu belirtilir.¹²⁵ Fığlalı, Ankara

¹²⁰ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 136.

¹²¹ John Kingsley Birge, *Bektaşilik Tarihi*, çev., Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, t.y., s. 44.

¹²² Esad Coşan, *Makâlât*, İstanbul: Seha Neşriyat, trz., s. XX-XXI.

¹²³ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik–Bektaşilik*, s. 137.

¹²⁴ Birge, Hacı Bektâş'ın ölüm tarihi olarak (738 H.- 1337 M.) yılını vermiştir. *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 36; Hacı Bektâş'ın doğum ve ölüm tarihleri le ilgili olarak değerlendirmeler için bkz., Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 16 -18; 32-33.

¹²⁵ Coşan, *Makâlât*, s.49-50, 70-93.

Kütüphanesinde Hacı Bektaş'tan gelen bir yazma risâleden hareketle Hacı Bektâş'ın 606/1209-1210 yılında doğduğu 669/1270-1271 tarihinde öldüğü bilgisini daha doğru görmektedir.¹²⁶ Velâyetnâme'de verilen Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayanmaktadır.¹²⁷

Eğitimine Lokman Perende'nin yanında başlamıştır. İfade edildiğine göre, Türkistan Pîri Ahmed Yesevî'nin halifelerinden biri olan Lokmân Perende, küçük yaşta Bektaş'ın talim ve terbiyesini üstlenerek ona zahir ve bâtın ilmi öğretmiştir. Her ne kadar ilk hocasının Ahmed Yesevî olduğu söylenmişse de târihî açıdan Ahmed Yesevî'nin 1166'da vefat ettiği göz önüne alındığında bunun mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hoca Ahmed Yesevî onun, doğrudan doğruya pîr'i/ mürşid'i olmamış, o, Yesevî'nin müridi Lokman Perende tarafından yetiştirilmiştir.¹²⁸

Ahmed Yesevî'nin tarihi kimliğini ortaya koyan yeterli vesika olmadığından ayrıca eldeki mevcut bazı bilgilerin de menkıbelerden öte geçmediğinden Ahmed Yesevî'nin hayatı hakkında sağlam neticeye varmak mümkün görünmemektedir. Ahmed Yesevî'nin Türkistan'ın Yesi kasabasında muhtemelen XI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu, babasının Şeyh İbrâhim annesinin ise Şeyh İbrâhim'in halifelerinden Mûsâ'nın kızı Ayşe Hatun olduğu, tahsiline Yesi'de başladığı, Arslan Baba'ya intisap ederek terbiyesinden geçtiği daha sonra Yûsuf el-Hemedânî'ye intisab ederek halifesi olduğu, 63 yaşına geldiğinde çilehanesine çekildiği ve Yesi'de vefat ettiği bildirilmiştir. Arapça ve Farsça bilen ve İslâmi ilimlere vakıf olan Ahmed Yesevî'nin İslam esaslarını, şariat hükümlerini, tarikat adabı ve erkânını öğretmek için hece vezninde oluşturduğu manzumeleri “hikmet” dervişleri aracılığı ile Türk topluluklarına ulaştırılmıştır.¹²⁹

Hüseyin Vassaf, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden birinin Hacı Bektaş olduğunu yazmıştır. Hacı Bektaş'ın 1248 civarında doğduğu, 1280'den sonra

¹²⁶ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 143.

¹²⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 33-34.

¹²⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 102-104.

¹²⁹ Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî”, DİA, C.2, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 159-161.

Anadolu'ya geldiği ve 1337'li yıllarda öldüğü dikkate alındığında, Ahmed Yesevî ile arasında bir asır vardır.¹³⁰

Menkıbede Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş'ı Anadolu'ya görevlendirdiği belirtilmektedir.¹³¹ Hacı Bektaş'ın Yesevî ekolüne mensup olduğunu ve Anadolu'ya görevlendirildiğini Tapduk Emre ve Yunus Emre ile buluştuğunu ve Mevlâna Celaleddin Rûmî'ye mektup gönderdiğinden bahseder. Hacı Bektaş'ın şeyhi Lokman Perende tarikiyle Ahmed Yesevî'den istifade ettiği ancak aynı çağda yaşadıkları tarihi gerçeklerle örtüşmesi zor bir durumdur.¹³²

"Hacı" lâkabı, Vilâyetnâme'de zikredildiğine göre; Bektaş'ın hocası Lokman Perende Horasan'dan hacca gider. Arafat'ta vakfede iken, arkadaşlarına, "Bugün arife günü, şimdi bizim evimizde bişi pişirirler" der. Lokman'ın bu sözü Hünkâr'a mâlûm olur. Hemen Lokman'ın evinde pişirilen bişi'den bir tepsiye koyar ve bunu göz açıp kapayıncaya kadar Arafat'a Lokman Perende'ye ulaştırır. Hac dönüşü Nişâbur halkı Lokman'ı karşılayarak tebrik ettiklerinde o; "Asıl hacı olan Bektaş'tır." deyerek Bektaş'ı, Hacı olarak tebrik eder. Ancak Hacı Bektâş'ın Horasan'dan Anadolu'ya göçü sürecinde bizzat hacca gitmiş olduğuna ilişkin rivayetler de bulunmaktadır.¹³³ Esad Coşan, yaptığı değerlendirmede Hacı Bektâş'ın Makâlât'ında verdiği canlı malûmata dayanarak hacı olmasının muhakkak olduğunu söyler.¹³⁴

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Horasan'dan kardeşi Menteş ile birlikte önce Sivas'a geldiği, ardından Baba İlyas ile görüştüğü, Kırşehir'e, Kayseri'ye uğradığı ve yalnız olarak Kara Höyüğü'ne (Suluca Karahoyük) geldiği

¹³⁰ Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, C.1, Çev., Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz Seh, İstanbul: Neşriyat, 1990, s. 391, 397.

¹³¹ Mehmet Demirci, "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", *Türk Yurdu*, S. 88, İstanbul, 1994, ss. 41-44.

¹³² Ali Aktan, "Künhü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu (26-29 Mayıs 1993) Bildirileri, Kayseri 1993, 13- 22.

¹³³ Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 137.

¹³⁴ Coşan, *Makâlât*, s. 74-76.

belirtilmiştir.¹³⁵ Bazı kaynaklarda ise Hacı Bektâş'ın önce Necef, Kerbelâ, Bağdad, Şam, Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Kayseri üzerinden Kırşehir'e ulaştığı yazılmaktadır.¹³⁶ Buna göre Hacı Bektâş, yedi haneli sâkin bir köy olan Suluca Karahöyük'e yerleşmiştir.¹³⁷

Velâyetnâme'de Hacı Bektâş'ın Suluca Karahöyük'te âlim bir zat olan İdris tarafından misafir edildiği,¹³⁸ hiç evlenmediği ancak üç çocuğunun olduğu olağan üstü bir vakıa olarak anlatılır. Anlatıldığına göre, Hacı Bektâş misafir olarak kaldığı evde bir gün abdest alırken burnunun kanaması üzerine evin hanımı Fatma Nûriye-Kadıncık Ana'dan abdest suyunu insanların geçmediği yere dökmesini istemiş, kadının yanlışlıkla suyu içmesi üzerine durumu anlayan Hacı Bektâş, kadına nasibi aldığını ve iki oğullarının olacağını söylemiştir. Kadının üç oğlunun olduğu; ama bunlardan birinin Hacı Bektâş'ın sağlığında öldüğü diğer ikisinin ise yaşadığı, soylarının bu iki oğlundan yürüdüğü anlatılmaktadır.¹³⁹

Ahi Evren'in 1206'da Kayseri'ye yerleştiği, hocası Evhadü'd-Din'in kızı Fatıma ile evlendiği, hocası Kirmânî ile Anadolu'da şehir şehir gezerek Ahi teşkilatını kurduğu Keykubad döneminde Konya'ya geldiği bildirilmiştir.¹⁴⁰ Başka bir anlatıma göre, Ahi Evren ve Ahîler, 1261 tarihinde Kırşehir'de Nureddin Caca tarafından sürülmesi ile Suluca Karahöyük'te Hacı Bektâş-ı Velî'ye sığınmışlardır. Hacı Bektâş, Ahi Evren'in karısı ve Ahî Evren'in müşidi Şeyh Evhadü'd-Din i Kirmânî'nin kızı olan Kadıncık Ana (Fatma bacı) ile evlenmiştir.¹⁴¹ Fatma Bacı, Anadolu Bacıları (Bacıyan-i Rum) teşkilatının kurucusu olarak kabul edilmektedir.¹⁴²

¹³⁵ Aşıkpasazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, hz., Atsız, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1970, s. 221-222.

¹³⁶ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 22.

¹³⁷ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 151.

¹³⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 26-30.

¹³⁹ Coşan, *Makâlât*, s. 64-65.

¹⁴⁰ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir? (Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri)", *Diyanet Dergisi*, 17(1), 1978, 24-33, 30

¹⁴¹ Mikail Bayram, *Bâciyân-ı Rum*, Konya, 1987, s. 22-27.

¹⁴² Ahi Evren'in Baba İshak hareketi ile ilgili bkz., Mikail Bayram, "Baba İshak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlgisi" *Diyanet Dergisi*, 18 (2), 1979, 69-79. s 77-78.

Noyan, çalışmasında Hacı Bektâş'ın Suluca Karahöyük'te İdris Hoca'nın evinde kısa bir süre kaldığını, şimdiki Müze olan Büyük Dergâh (Pîrevî)'in üçüncü avlusunda kırklar meydanı ve yatır bulunan yapının girişin sağındaki ufak ve karanlıkça (Kızılca Halvet) denen yeri yaptırıp oraya yerleştiğini söylemiş, Hacı Bektâş'a ilk müntesiplerinin İdris Hoca ve eşi Kadıncık Ana olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³

Eröz, Hacı Bektâş'ın evliliği ile ilgili rivayetleri değerlendirmiş neticede Hacı Bektâş'ın İdris Hoca'nın kızı olan Kadıncık Ana ile evlenmediğini Kadıncık Ana (Hatun Ana)'nın manevî kızı olduğunu ve Kadıncık Ana'nın Resul Çelebi ve Muhammed Çelebi adlı oğullarının Hacı Bektâş'ın mânevî evlâtları olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴

Velâyetâme'de geçtiğine göre Hacı Bektâş-ı Velî, Anadolu'ya geldiğinde Hacı İbrahim Sultan,¹⁴⁵ Seyyid Mahmud Hayrânî, Mevlânâ,¹⁴⁶ Molla Sâdeddin¹⁴⁷ ve Tabduk Emre (Yunus Emre'nin şeyhi) ile görüşmüştür. Emre dost dîvanında Hacı Bektâş'ın avucunda yeşil beni görür görmez, üç kere "Tapduk Hünkârım" demiş sonra adı Tapduk Emre kalmıştır. Emre, başındaki tâcı çıkarıp Hünkâr'a teslim etmiştir.¹⁴⁸

Eldeki kaynaklardan anlaşıldığı kadarı ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşleri, benzer kaynaktan istifade eden ve XIII ve XIV yüzyıl Anadolusundaki düşünce dünyasına hakim olan Necmüddin Dâye, Bahaüddin Veled, Burhanuddin Muhakkık-ı Tirmizî, Evhadüddin Kîrmânî, Ahî Evren, Mevlânâ Celâleddin ve Yûnus Emre gibi Türkmen sûfilîği anlayışı çerçevesinde şekillense de Hacı Bektâş'ın hayatı ve yaşadıkları ile ilgili tarihî vesikaların sıhhati ve menkıbelere dayalı anlatılar çoğu zaman sağlıklı bir değerlendirmeye fırsat vermemektedir.¹⁴⁹

¹⁴³ Noyan, *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, s. 22.

¹⁴⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, s. 59.

¹⁴⁵ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

¹⁴⁶ Coşan, *Makâlât*, s. 49-50.

¹⁴⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 56-64.

¹⁴⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

¹⁴⁹ Fırlı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 151

Hacı Bektâş'a ait olduğu belirtilen başlıca eserler; Kitâbu'l-Fevâid: Farsça yazılmış eserin Hacı Bektâş'ın kendi kaleminden çıktığı, eserin isminin bizzat onun tarafından verildiği belirtilmektedir.¹⁵⁰ Kitâbu'l-Fevâid: Hacı Bektâş-ı Velî ile Ahmed Yesevî konuşmaları ile kendi tasavvuf sözlerinden meydana gelmiş bir eserdir.¹⁵¹ Makalât: Eserin aslı Arapçadır. Makalatın Esad Coşan tarafından tenkidli neşri yapılmıştır.¹⁵² Hüseyin Özbay ise Esad Coşan'ın tenkidli neşrini sadeleştirerek yayınlamıştır.¹⁵³ Şerh-i Besmele: 827/1422 yılında Ca'fer b. Hasan tarafından istinsah edilmiş, 57 sayfa olan bu eser Rüştü Şardağ tarafından yayınlanmıştır.¹⁵⁴ Şathıyye,¹⁵⁵ Hurde-nâme,¹⁵⁶ ve Fâtîha Sûresi Tefsiri sayılabilir.¹⁵⁷

Hacı Bektâş'ın bizzat kendisinin otuzaltı bin چراغ uyandırdığı, otuzaltı bin halîfe diktiği; bunların üçyüz altmışının gece-gündüz Hacı Bektâş ile beraber olduğu daha sonra onları civar yerlere gönderdiğinden bahsedilir. Vilayetname'de bu halifelerden ondördü hakkında bilgi verilmiştir.¹⁵⁸ Seyyid Cemal Sultan: Hacı Bektâş'ın en sevdiği talebelerinden olup Akdeniz'e gönderilmiştir. Seyyid Cemal, Hacı Bektâş'ın ölümü ile yola çıkarak Altıntaş'ı yurt edinmiştir.¹⁵⁹ Sarı Saltuk Baba: Hacı Bektâş-ı Velî'nin meşhur halifelerindendir. Sarı Saltuk Baba, 1263-1264'te¹⁶⁰ Dobruca'ya geçen oniki

¹⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmındaki yazma nüsha Türkçeye çevrilerek basılmıştır: "I.Ö., Hazreti Hünkâr Hacı Beklâş-ı Velinin Vasiyetnâmesi (Kitabu Fevâid), İstanbul: Dizergonca Matbaası, 1959, 63 sayfa.

¹⁵¹ Noyan, *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, s. 29.

¹⁵² Makalât'ın kütüphanelerde pek çok Türkçe tercüme nüshası vardır. Tereddütsüz öğretici mahiyette bir tasavvuf ilm-i hâli sayılabilecek Makalât'ın tenkidli neşrini gerçekleştiren Esad Coşan, kendi çalışmasından önce, mensur nüshanın iki defa eski harfle basıldığını bildirmektedir. Yeni harflerle Sefer Aytekin tarafından "Molla Sadettin'in tercüme ve tertibi esas tutulmuştur". Coşan, *Makâlât*, s.112 ve 121.

¹⁵³ Hüseyin Özbay, *Hacı Bektâş Velî, Makâlât*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990. ss. XX-63.

¹⁵⁴ Rüştü Sardağ, *Her Yönü ile Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*. İzmir: Karınca Matbaacılık. 1985.

¹⁵⁵ Coşan, *Makâlât*, s.112-121., s. XL-XLI.

¹⁵⁶ Noyan, bu eserin bir nüshasının elinde bulunduğunu ifade etmiştir. *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, s. 29.

¹⁵⁷ Coşan, *Makâlât*, s. XL-XLI; Noyan, *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, s. 29-30.

¹⁵⁸ Coşan, *Makâlât*, s.81-89.

¹⁵⁹ Coşan, *Makâlât*, s.81-82.

¹⁶⁰ Fiğlalı, Sarı Saltuk Baba'nın Dobruca'ya 1263-1264 tarihlerindegeçışı ile ilgili değerlendirmesi için bkz., *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 187.

kişilik Türkmen kafilesinin Başbuğu olarak gösterilir. Saru Saltuk, Rumeli'ye geçerek irşad faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁶¹ Balkanlarda çok meşhur olmuştur.¹⁶² Saru İsmail Sultan, Hacı Bektâş-ı Velî'nin özel hizmetini gördürdüğü baş halîfesidir. Hacı Bektâş'ın manevî işaret üzerine Menteşe ilinde Tavaz havalisi düşmüştür.¹⁶³ Kolu Açık Hacım Sultan, Hacı Bektâş ile beraber Anadolu'ya gelmiş, Hacı Bektâş'ın halîfesi olmuş daha sonra Uşak mevkiine gelerek buradaki Türkmenlerden birçok mürid edinmiştir.¹⁶⁴ Resûl Baba Sultan, Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefatıyla Altıntaş'a bağlı Beşkarış mevkiinde göçerek irşad ve tebliğ faaliyetlerini yürütmüştür.¹⁶⁵ Pir Ebî (Pîrab) Sultan, Hacı Bektâş'ın çerağcısı olan Pir Ebî (Pîrab) Sultan, Konya'ya gönderilmiş ve irşad görevini orada yerine getirmiştir.¹⁶⁶ Tapduk Emre, Hacı Bektâş'ın meşhur halîfelerinden olup, bir gün dost dîvanında Hacı Bektâş'ın avucunda bulunan yeşile benzer bir beni görür görmez, üç kere "Tapduk Hünkârım" demiş sonra adı Tapduk Emre kalmıştır.¹⁶⁷ İbrahim Hacı, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya gelişinde Dulkadiroğulları beyliğinin Bozok bölgesinden geçerken geyik derisinden borkünü tekbirleyerek erenler himmeti verdiği ve Bozok ile Üçok bölgesinde irşad'a memur kıldığı halifesidir.¹⁶⁸ Karadonlu Can Baba, Tatar beyi Kâvus Han'ı İslâm'a sokan ve Tatarlar arasında irşad faaliyetinde bulunan halifesidir.¹⁶⁹ Huy Ata, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından Tatar topluluğuna gönderilmiştir.¹⁷⁰ Bostancı Baba, Hacı Bektâş-ı Velî'nin icazet verip tac giydirdiği ve Denizli'de görevlendirdiği halifesidir.¹⁷¹ Molla Sa'deddîn, Aksaray'da bir bilgin kişi olan Molla Sa'deddîn, Hacı Bektâş'a onsekiz yıl hizmet ederek Hacı Bektâş-ı

¹⁶¹ Coşan, *Makâlât*, ss. 48-50.

¹⁶² Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektâşîlik*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1990, s. 151.

¹⁶³ Coşan, *Makâlât*, ss.81-82.

¹⁶⁴ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 8-9.

¹⁶⁵ Coşan, *Makâlât*, s.88-89.

¹⁶⁶ Coşan, *Makâlât*, s.89.

¹⁶⁷ Coşan, *Makâlât*, s. 21.

¹⁶⁸ Coşan, *Makâlât*, s. 22.

¹⁶⁹ Coşan, *Makâlât*, s. 40-43.

¹⁷⁰ Coşan, *Makâlât*, s. 44-45.

¹⁷¹ Coşan, *Makâlât*, s. 55-56.

Velî'nin Makâlât'ını Türkçeye çevirmiştir.¹⁷² Barak Baba (Ali Emiri), Hacı Bektâş, Barak Baba'yı halifesi olarak belirleyip Karasi'ye gidip Balıkesir'i yurt edinmesini vasiyet etmiştir.¹⁷³

2.1.2. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Ait Görüşler

Hacı Bektâş-ı Velî, Sulucakarahöyük'te kendi cemaatine mürşidlik yaparken aynı zamanda da yöredeki hıristiyanlarla diyaloga geçerek onların ihtidâsı için uğraşmıştır. Şamanist Moğollar'ın Müslüman olmaları için halifelerinden bazısını Anadolu'ya göndermiştir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yürüttüğü faaliyetler, Horasan Melâmetiyyesi'nin zühd karşıtı cezbeci karakteriyle karışık gayri Sünnî bir yorumla çerçevelenmiştir. Muhtemelen Türkmenler arasında mevcut olan İslâm öncesi eski dinî-mistik inançlarla karışık yarı hurafevî bir İslâm anlayışının yansıdığı söylenebilir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşleri, tasavvufun yapısından kaynaklı geniş bir hoşgörüyeye dayanmakla birlikte mühtedilerin eski inançlarını reddetmeden değerlendiren bağdaştırmacı bir İslâm anlayışını yansıtmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin İslâm anlayışı Anadolu'da müslüman ve gayri müslim kesimler arasında yakınlaşma ortamının doğmasına neden olduğu söylenebilir.¹⁷⁴

Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye¹⁷⁵ hariç kaynakların çoğunluğu Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sünnî bir sûfî olmadığı yönündedir. Ocak'ın ifadesi ile önceleri Bektaşîliğin Sünnî bir tarikat olduğu ancak Balım Sultan ile bugün bilinen hüviyetine sokulduğu iddialarının ilmî ve tarihî temeli bulunmamaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yetiştiği sosyokültürel çevre ve dinî yapı dikkate alındığında Sünnî olduğu iddiaları uyuşmamaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât adlı eseri muhteva açısından yeterli kiritik edilmediğinden sünnî olduğu çıkarımları yapılmıştır. Tarihi tenkidi açısından değerlendirildiğinde

¹⁷² Coşan, *Makâlât*, s. 56-60.

¹⁷³ Coşan, *Makâlât*, s. 90.

¹⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", *DİA*, C. 14, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, s. 455-458.

¹⁷⁵ Taşköprizâde'ye ait olan eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye adlı eserde Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sünnî bir velî olduğu dile getirilir. Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", C. 14, s.456.

sözlü geleneğe dayanan bu tür eserlerin daha sonraları anonim derleyiciler tarafından kitap haline getirildiği dolayısı ile bu eserlerin asılları olmaktan uzak oldukları görülmektedir.¹⁷⁶

Hacı Bektâş-ı Velî, Vilâyetnâme’de geçtiğine göre İmam Mûsâ el-Kâzım soyuna dayandırılmış, böylelikle Şîî bir mutasavvıf olarak İmâmiyye mezhebine mensup olduğu izlenimi verilmiştir. Oysa, Hacı Bektâş-ı Velî’nin yaşadığı XIII. yüzyılda Anadolu’da İmâmiyye ya da İsmâiliyye mezheplerinden söz etmek mümkün değildir. Hacı Bektâş-ı Velî’nin İmâmi olduğu savı, Vilâyetnâme’nin XV. yüzyıl sonlarında yazıldığı dikkate alındığında o süreçte İmâmiyye inançlarının çevreye nüfuz etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. XVI. yüzyılda Şîî düşünce yapısının, oluşum sürecinde Bektaşîliği etkilediği inancı bugün Alevî-Bektaşî çevrelerce tereddütsüz kabul görmektedir.¹⁷⁷

Velâyetnâme’nin kritiği yapıldığında Hacı Bektâş-ı Velî’nin, Ahmed Yesevî ve Yesevîlik’ten büyük ölçüde etkilenen Haydarî şeyhlerinden biri olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Elvan Çelebi, Ahmed Eflâkî ve Âşıkpaşazâde’nin eserlerinden Hacı Bektâş-ı Velî’nin Baba İlyâs-ı Horasânî’nin halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî, büyük olasılıkla Yesevîlik ile Kalenderîlikten doğan Haydarîlik tarikatının mensubu olarak Anadolu’ya gelmiş daha sonra Baba İlyâs-ı Horasânî’ye katılarak Vefâîlik tarikatına¹⁷⁸ intisap etmiştir. Yaşamının sonuna değin Vefâî şeyhi

¹⁷⁶ Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, C. 14, s.457.

¹⁷⁷ Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, C. 14, s.457. “Sözü edilen bütün Şîî unsurlar Şîilik’te olduğu hüviyetleriyle Bektaşîliğe geçmemiş, daha başından beri mevcut İslâm öncesi inançlarla mezcedilerek onların yapısına uygun bir mahiyet kazanmışlardır... Bu yüzden de Bektaşîliği Şîî bir tarikat kabul etmek yerine Bektaşîlik’te Şîî tesirlerden söz etmek daha gerçekçi bir ifade tarzı olur.” Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", 1992 İstanbul c. 5, s. 373-379.

¹⁷⁸ Vefâîlik tarikatının kurucusu olan Ebû'l-Vefâ 416/1026’da Irak, Kusân’da doğmuştur. Buhara’da tahsil hayatını tamamlayarak Bağdat’a dönerek Ebû Muhammed Abdullah b. Talha eş-Şenbekî’ye intisap etmiştir. Şeyhine sadakatinden dolayı Ebû'l-Vefâ ünvanı verilmiştir. İcazetinden sonra irşad faaliyetlerine başlamış, hayatının büyük bölümünü yaşadığı Irak’ta 501/1107’de vefat etmiştir. Müridleri vasıtasıyla tarikatı, başta Irak ve Suriye olmak üzere geniş alanda yayılmıştır.

Anadolu Selçukluları döneminde Şeyh Hüseyin Râî, Halîl b. Bedreddin el-Kürdî, Şeyh Merzûbân ve Baba İlyâs-ı Horasânî, Vefâiyye tarikatının Anadolu’da en önemli

olarak vefat etmiş olmalıdır. Buna göre Hacı Bektâş-ı Velî kendi adı ile anılan Bektaşîliği kurmadığı söylenebilir.¹⁷⁹

2.2. Bektaşîliğin Kurumsallaşması

Hacı Bektâş-ı Velî, Yesevî Ocağı'ndan yetişerek henüz müslümanlaşmış kitlelere ve Anadolu'daki yerli halka tasavvufun kurumsallaşmış şekli olan tarikatının kapısını halk arasında herhangi bir ayırım yapmadan açmış, medreseye karşın kahve, tütün, nargile v.b. gibi keyif vericilere, türbe ve mezarlık ziyaretleri gibi uygulamalara esneten yaklaşımı, rağbetin önünü açmıştır.¹⁸⁰

Bektaşîliğin ikinci kurucusu sayılan Balım Sultan'ın hayatı hakkında araştırmacıların birbirinden oldukça farklı görüşler ortaya koydukları görülmektedir.¹⁸¹ Balım Sultan'ın, Seyyid Ali Sultan'ın oğlu Mürsel Bâli'nin oğlu olduğu ancak türbesinde bulunan kitabede Rasûl Bâli'nin oğlu olarak gösterildiği görülmektedir. Bektaşî kaynaklarında Balım Sultan'ın adı Hızır Bâli Baba şeklinde geçmektedir. Rasûl Bâlî, 1441'de öldüğüne ve Balım Sultan'ın ise genel kabule göre 1478 yılında doğduğuna göre kitâbe kaydında bir yanlışlık olmalıdır.¹⁸²

Balım Sultan'ın doğumu ile ilgili aktarılan bir menkıbede; Dimetoka'da bir gün Seyyid Ali Sultan ve oğlu Mürsel Bâlî, Bulgar kıralına ziyarete giderler. Kıralın kızı, işleyerek duvara astığı seccadede ilk namaz kılanla evleneceğini kendi kendine taahhüt eder. Seyyid Ali Sultan ve oğlu ziyarette

şahsiyetlerinden olmuşlardır. Baba İlyas ve halifeleri Vefâiyye tarikatının Osmanlılarda yayılmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Hatta Baba İlyas'ın Anadolu'daki taraftarları ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışında etkisi olduğu söylenebilecek Babaîler İsyanı'ndaki etkin rolü olduğu bilinmektedir. Moğol istilâsından kaçarak Anadolu'ya gelen Dede Garkın Vefâiyye tarikatine intisab etmiş, halifelerini torunu olan Baba İlyas'ın emrine vererek onları Anadolu'yu irşadla vazifelendirmiştir. Baba İlyas, önce Amasya Çad köyünde zaviyesini kurarak Türkmenlerin sevgisini kazanmıştır. Anadolu Selçuklu idaresine karşı isyan hareketine girişilmiştir. Ancak isyanı bastırılan Baba İlyas öldürülmüştür. (Haşim Şahin, "Vefâiyye", *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, LII, 600-603).

¹⁷⁹ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", C. 14, s.458.

¹⁸⁰ Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 183.

¹⁸¹ Fırlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, s. 196.

¹⁸² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73.

bu seccadede namaz kılarlarken kız seccadeyi altlarından çekmiştir. Seyyid Ali Sultan, bu sırrını keşfetmiş, oğlu Mürsel Bâlî'den istediği balı kızın ağzına sürmüştür. Bakire olan kız hamile kalarak Balım sultan doğmuştur.¹⁸³

Hızır Bâlî olarak da bilinen Balım Sultan, 1484'te babası Mürsel Bâlî'nin ölümü üzerine Posta oturmuştur. O sırada Osmanlı tahtında bulunan II. Bayazıd'ın Dimetoka'yı çok sevdiği ve bölgedeki Seyyid Ali Sultan Bektaşî Dergâhı da dahil diğer Mevlevi tekkesini tamir ettirdiği; hattâ Bektaşî dergâhına içten bir bağlılık gösterdiği ve Balım Sultan'ı 907/1501'de, Şah İsmâîl'in Diyarbakır ve Musul üzerine akınlara başlamasına karşı bir tedbir olmak üzere Pîr Evi'ne irşad için gönderdiği rivâyet edilmektedir.¹⁸⁴

Aslında Bayezid'in yaptığıнын tarikatın mekanizmasına ve lider seçmesine müdahale olduğuna ve böylece nispeten sivil olan tarikatı resmileştirdiğine dair değerlendirmeler de vardır. Sultân Bayezid tarafından Hacı Bektaş Dergâhı'na görevlendirilen Balım Sultan, Bektaşî Tarikatı'nı kurumsallaştırarak "Bektaşî Erkânname'si"ni düzenlemiş, "On iki post"u tarikata dâhil etmiştir. Seyyid Ali Sultan on iki posttan ikincisi olan "aşçı postu"nın sahibidir. O zamana kadar sadece kırsal kesimde taraftar bulan Bektaşîlik, Balım Sultan'dan sonra kentlerde de yayılmaya başlamıştır.¹⁸⁵

Bektaşî geleneğinde dergâhta görülen her hizmetin bir postu ve piri bulunmaktadır. Bektaşî geleneğinde "on iki post" icra ettikleri görevlerin çeşitlerine göre isimlendirilmektedir.¹⁸⁶

Ulusoy, Balım Sultan ile ilgili kaynaklarda öne sürülen bir hayli birbiri ile taban tabana zıt tespitler üzerine yaptığı değerlendirmesinde, Balım Sultan'ın Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolunu bozduğunu, kurallarını değiştirdiğini, Sırp ya da Macar soyundan olduğunu, Gedik Ahmet Paşa'nın sarayda rehine olarak tutulan çocuklarından birinin sonradan Dergâh'a gelerek Balım Sultan

¹⁸³ Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25, s. 315.

¹⁸⁴ Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25, ss. 128- 150; Baha Saîd, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 26, ss. 196-216.

¹⁸⁵ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşîlik*, s. 62.

¹⁸⁶ Bkz. M. Tefvik Oytan, *Bektaşîliğin İç Yüzü*, İstanbul: Demos Yayınları, 2010, s. 202.

adını aldığını, Fâtih devrinde Alman savaş esirlerinden bir Sırp prensesi ile Sersem Ali Baba'nın evlenmelerinden doğan bir çocuk olduğu söylentilerini ifade etmiştir.¹⁸⁷

Mamafih Bektaşîliğin, Balım Sultan'dan önce âyin ve erkânı ile teşekkül ettiği varsayılsa bile, Balım Sultan'la âyin ve erkânlarda bazı değişikliklerin yapıldığı, tekkelerin işleyişinde bazı yeniliklerin getirildiği ve daha sistemli hale dönüştürüldüğü görülmektedir.¹⁸⁸ Bektâşilik, Balım Sultan'dan sonra Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de yayılmaya başlamıştır. II. Beyazıd, Balım Sultan'ı Anadolu'ya Safevi propagandasına karşı korumak maksadıyla çağırdığı da kaynaklarda geçmekte ise de¹⁸⁹ Balım Sultan'ın, XV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettiren Şîî ve Hurûfî¹⁹⁰ unsurları Bektâşiliğin bünyesine aktarması ve Safevi propagandasına meyiletmesi Bektâşilik için dönüm noktası olarak görülmüştür.¹⁹¹ Bu vesile ile Bektaşîlik, Anadolu'da ve bilhassa Rumeli'de yayılmıştır. Bektaşîler, devlet nezdinde himaye ve ilgi görmeye başlamıştır.¹⁹² Bektâşiler, Yeniçeri teşkilatına nüfuz ederek Yeniçeri birliklerinde tesis ettikleri tekke ve Bektâşi şeyhleri ile zamanla Yeniçeri ocağını Bektaşîlik ile iç içe bir yapıya dönüştürmüşlerdir. Bu anlamda Yeniçeri sancağında bulunan zülfikar, Yeniçeri tezkeresindeki oniki yol, Yeniçerilerin doğrudan İstanbul Karaağaç Bektâşi Dergâhı Postnişinine bağlı sayılmaları, yeniçeri birliklerinde dergâhtan bir erenin özel yerinin bulunması; bu iç içe oluşun birer göstergeleridir.¹⁹³

¹⁸⁷ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73.

¹⁸⁸ M. Fuad Köprülü, "Ahmed Yesevî", *İ.A.*, C.1., MEB Yayınları, ss. 461-462.

¹⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşilik", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, ss. 373-379.

¹⁹⁰ Fazlullah Hurûfî'nin geliştirdiği inanca göre; toprak insanın gövdesi, akarsular ise kanıdır. İnsanın ruhu ilahidir, özünü ses oluşturur. Tanrı insanda görünen bir varlıktır. Bunun en bariz örneği insanın yüzünde ağızın A(ayn), burnun L(lam), çenenin İ/Y(ya) harfleriyle gösterilmesidir. Bu harflerin yanyana gelmesi ile âli kelimesi oluşur. Âli ise Allah'ın niteliklerinden biridir. İsmet Zeki Eyuboğlu, *Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul 1990, s. 369-370.

¹⁹¹ Ocak, "Balım Sultan", C. 5, s. 18.

¹⁹² Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, s. 75.

¹⁹³ F. William Hasluck, *Bektâşiliğin Coğrafi Dağılımı*, çev., Turgut Koca ve A. Nezihi Erginsoy, İstanbul, 1991, s. 9-10; Farklı değerlendirmeler için bkz., S. Can Göksel, *Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.10.

Balım Sultan'dan 20-25 yıl sonra Anadolu'da köy Bektâşîliği-Alevîliği ve şehir Bektâşîliği ayırımının ortaya çıktığı görülmektedir. Sözgelimi, şehir Bektâşîliğinde cem bezmi üzerinde mühim değişikliklerin olduğu, köy Alevîlerinde ise bu değişime direnildiği, köy Alevî topluluklarında köyün bütün mensupları ve çocukları doğuştan (Kökten bitme) Alevî iken, Bektâşîlikte dışardan dergâha intisab ederek babadan nasip alma (Daldan yetme) Bektâşîlik için yeterli görülmektedir. Dolayısı ile anası babası Alevî olmayan, Alevî-Kızılbaş olabildiği halde Bektâşî olamamaktadır. Bu doğrultuda 1500'lü yıllardan itibaren Bektâşîliğin merkezî otoritesi Balım Sultan'ın kurduğu erkân ve sistemden mütevellit köy Alevî-Kızılbaş toplulukları ile şehir Bektâşîleri olarak ikiye ayrılmıştır.¹⁹⁴ Anadolu'daki Haydari ve Kalenderi şeyhleri kendilerini aynı zamanda Bektâşî olarak tanıtmışlardır. 1527 yılında ayaklanan Kalender Çelebi kendisinin Hacı Bektâş-ı Velî soyundan geldiğini iddia ederek Türkmenlerin desteğini almıştır. Osmanlı yönetimi Kalenderi ve Haydarileri Safevi yanlısı tutumlarından dolayı zaviyelerini kapatarak sürgün etmişse de Bektâşî dergâhlarına dokunmamışlardır.¹⁹⁵

Balım Sultan'ın bazı uygulamaları ve birtakım düzenlemeleri Bektâşîler arasında tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sözgelimi, mücerredlik, şarap içmeyi mübah görme (demlenme), ibâhilik, Allah-Muhammed-Ali, hulûl ve on iki post gibi temelde İslâm'ın ruhuna pek de uymayan uygulama ve inançlar onunla meşrulaşmıştır.¹⁹⁶ Balım Sultan'ın Hurûfîler'in inançlarını Bektâşîlik inancı içerisinde temsil etmelerine göz yumduğu, Kalenderiler, abdallar ve ahileri zamanla bütünleştirdiği böylelikle Bektâşîlik inancının değişime uğramasına sebep olduğu ayrıca Safevilerin propagandalarında dillendirdikleri Şîî düşüncelerin Bektâşîliğe nüfuz ederek Bektâşîlik inancı olarak takdim edilir olması Osmanlı'yı rahatsız etmiştir. Bektâşî inancı olarak tezahür eden Hurûfî ve Şîî düşünceleri tehlikeli bulan Osmanlı, Bektâşîliği

¹⁹⁴ Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşîlik*, s. 62-67.

¹⁹⁵ Hasan Kaya, *Alevilik-Kızılbaşlık*, İstanbul: Senfoni Yayınları, 2003, s.53.

¹⁹⁶ Öztürk, *Bektâşîlik*, s. 172 vd.

lağvetme gerekçesi olarak görmüştür.¹⁹⁷ Keçeli, Bektaşîliğin lağvedilmesi ile ilgili saydığı gerekçeler arasında Osmanlı'nın eşitlikçi, dayanışmacı ve özgürlükçü din anlayışını terk ederek yasakçı, kuralcı bir din anlayışını benimsemesini saymıştır.¹⁹⁸ Bektaşîlerin aleyhinde özellikle Nakşîlerin menfi propagandaları ile Bektaşîlerin Balkanlardaki gayrı Müslimlere hoşgörülü tavırlarının Sünni kesimi rahatsız ettiği de ifade edilen diğer hususlardandır.¹⁹⁹ Ağalar Camii'nde sadrazam, Şeyhu'l-İslâm ile önde gelen din adamları, bürokratlar ve çeşitli tekkelerden on bir şeyhin katıldığı toplantı ile Bektaşîlerin şeriate uygun olmayan inanç, düşünce ve davranışlar üzerinde oldukları ve takip edilmesi gerektiği tespitinden hareketle Bektaşîliğin lağvedilmesi yönünde ortak kanaat hâsıl olmuştur. II. Mahmut 1826'da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektaşî dergâhlarının kapatılmasına ve vakıf mallarının mirîye devredilmesine karar vermiştir. Bektaşî dergâhları ve vakıf mallarının bir kısmı 1826'da kurulan Evkâf-ı Hümayûn Nezareti'ne bir kısmı da Asâkir-i Mansure için zabt edilmiştir.²⁰⁰ Bektaşîlik ilga olduğu 1826 yılına kadar Osmanlı merkezi yönetiminin yanında yer almıştır denebilir.²⁰¹

Sonuç olarak, Hacı Bektâş-ı Velî kültü önce Hacı Bektaş'ın mensup olduğu Haydarî tarikatı dervişleri arasında ortaya çıkarak civar yerlere yayılmıştır. Osmanlı gazilerinin olumlu yaklaşımları ve gaziler arasında yaygın olan güçlü Hacı Bektâş-ı Velî kültü sebebiyle Osmanlı sultanları Yeniçeri Ocağı'nı ona bağlamışlardır. XVI. yüzyılın başlarında Balım Sultan'ın Haydarîlik'ten ayrılarak Osmanlı Padişahlarının da desteği ile

¹⁹⁷ Ahmet Refik Altınay, *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektâşilik*, İstanbul: Muallim Ahmet Kitaphanesi, 1932, s.15-19.

¹⁹⁸ Şakir Keçeli, "Bektaşîlik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu, I*, (28-30 Ekim 2005), Isparta, 2005, s. 325.

¹⁹⁹ İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, çev., Turan Alptekin, İstanbul: Cem yay., 1993, s.2, s.208.

²⁰⁰ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁰¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.2, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1998, s. 136-137.

Bektaşîlik tarikatını Hacı Bektâş-ı Velî adına bugünkü şekliyle tesis etmiştir.²⁰²

2.2.1. Bektaşîlikte Örgütlenme

Velâyetâme'de, Hacı Bektâş'ın Saru İsmail'e verdiği vasiyetnamede kendisinden sonra Fâtıma Ana (Kadıncık) oğlu Hızır Lâle Cüvan'ın ve oğullarının son olarak Yusuf Bâlî (Balım Sultan)'ın yerine geçmesini bildirdiği rivâyet edilir.²⁰³ Anlatıldığına göre Hacı Bektâş-ı Velî, nesi varsa Hatun Ana (Kadıncık Ana)'ya emanet etmiş; o da emaneti Abdal Musa'ya devretmiştir. Böylece Abdal Mûsâ'nın fetihlere katıldığını, Bursa fethinde Orhan Gâzî ile birlikte bulunduğunu, daha sonra Antalya taraflarına giderek Elmalı yakınındaki Tekke köyü'nde zâviye açarak derviş yetiştirdiğini ve en meşhur halifelerinden Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da Bektaşîliği yaydığını; dolayısıyla Abdal Mûsâ'nın Bektaşîlik tarihinde en önde gelen isimlerden biri olduğunu öğrenmiş oluyoruz²⁰⁴ Ancak, Abdal Mûsâ'nın tarikata Hacı Bektâş'tan sonra postnişîn olarak oturduğunu ve tarikat silsilesinin onunla devam ettiğini gösteren veriler oldukça zayıftır.²⁰⁵ Âşık Paşazâde tarihinde: Hacı Bektâş'ın çok müridi olduğunu, Hacı Bektâş'ın şeyhlikten vazgeçerek her şeyini Hatun Ana'ya verdiğini, Hatun Ana'nın dostu olan Abdal Musâ adında bir dervişin olduğunu ancak o dönemde henüz şeyhlik ve müridlik müessesesiyle teşekkül etmediği bildirilmiştir.²⁰⁶ Öyle anlaşıyor ki Âşık Paşazade, Hacı Bektâş ve temsil ettiği görüşlerden pek hoşlanmamıştır.²⁰⁷

Balım Sultan ile teşkilatlanma aşamasına geçen Bektaşîlik, Kalender Çelebi ayaklanmasından (1526–1527) dolayı iki kola ayrılmıştır. Hacı Bektâş'ın evli veya bekâr olduğunu iddia eden bu iki grupdan ilki daha çok şehir ve kasabalarda yaşayan, tekke ve zaviyeleri bulunan Bektâşi koluna “yol

²⁰² Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, C. 14, s.458.

²⁰³ Coşan, *Makâlât*, s. 90.

²⁰⁴ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, ss. 9-10.

²⁰⁵ Fırlalı, *Türkiye’de Alevilik–Bektaşîlik*, s. 190.

²⁰⁶ Âşıkpasazade, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 224-227.

²⁰⁷ Fırlalı, *Türkiye’de Alevilik–Bektaşîlik*, s. 191.

evladı (Babagan)”, diğer kolu temsil edenlere ise “bel evladı (Çelebiler)” denilmiştir.²⁰⁸

Babaganlar; Hacı Bektâş’ın hiç evlenmediğini öne sürerken, Çelebiler ise; Hacı Bektâş’ın Kadıncık Ana ile evlendiğini hatta kendilerinin bu soydan geldiğini iddia etmişlerdir. Babagan kolunun Rumeli’de, Çelebiler kolunun ise Alevîlik ile karışarak Anadolu’da varlıklarını devam ettirdikleri iddia edilmiştir.²⁰⁹ Hacı Bektâş-ı Velî vefat edince yerine baş halife veya postnişin olarak hangi halifesinin geçtiği meselesinin, Babagân (Dedebabalar) ve Çelebiler arasında tartışma konusu olma vasfını hala koruduğu görülmektedir.²¹⁰

2.2.1.1. Babagân (DedeBabalar)

Hacı Bektâş-ı Velî’nin hiç evlenmediği ancak manevi evladı olan Kadıncık Ana’nın oğullarının onun da oğlu olduğu böylece Kadıncık Ana’nın evlatlarını nefes evlâdı olarak kabul edenler Babagân (Dedebaba) kolu olmuştur.²¹¹ Babagân’lar Hacı Bektâş’ın kesinlikle evlenmediğini iddia etmektedirler. Oğlu olduğu iddia edilen kişi, Kadıncık Ana’nın evlâdı olup onun burun kanından gelme mânevi evlâdıdır. "Bel evlâdı" olmayıp "Nefes evlâdı"dır. Kaynaklarda geçen "Evlâd-ı Hacı Bektâş-ı Velî" ifadesi, daha çok Hacı Bektâş-ı Velî’nin yoluna mensup olanlar anlamında, "yol evlâdı" olarak anlaşılmalıdır.²¹²

Dedebabalar, Hacı Bektâş’tan sonra posta İdris Hoca’nın oğlu olan Hızır Bâlî, ardından Resul Bâlî, Mürsel Bâlî ve onun oğlu olan Balım Sultan’ın geçtiğine inanmaktadırlar. Ancak Balım Sultan evlenmediğinden neslin

²⁰⁸ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 123.

²⁰⁹ Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 123.

²¹⁰ Fırlıklı, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, s. 189; Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşi Yolu*, s. 33 vd.

²¹¹ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir*, s. 44-46.

²¹² Coşan, *Makâlât*, s. 110-25.

burada bittiği iddia edilmiştir. Balım Sultan yahut Bali Çelebi, Hacı Bektâş'ın evlenmediğini iddia ederek, tarikatın usul ve erkânını vaz'eylemiştir.²¹³

Öte yandan belirtildiğine göre, Balım Sultan'ın vefatı ile posta, Hacı İskender Dede, Emir Kasım Dede, Resul Bâlî'nin torunu Mahmud oğlu Hüdâdâd geçmiş, ancak Hüdâdâd'ın Kalender Çelebi ile geçinememesinden dolayı Kalender öldürülmüş, bunun üzerine onun taraftarları da Hüdâdâd'ı öldürmüşlerdir. Bu olay üzere Pîr Evi'nin, yaklaşık 35 yıl kadar postnişinsiz kaldığı söylenmiştir. Balım Sultan halîfelerinden ve eski vezirlerden Sersem Ali Baba, Dedebaba unvânı ile 1551-1570 yılları arasında ondokuz yıl posta oturmuştur.²¹⁴

Dedebabalara göre meşru kabul edilen herhangi bir babadan “nasip alan” yani onun vesilesiyle tarikat silsilesine intisap edip ayinlere devam eden her kişi “Bektaşî”dir.²¹⁵ Hacı Bektâş'tan sonra bugüne değin 30 dedebaba gelmiştir. Otuzuncu dedebaba, kendisi akademisyen olan Salih Bedreddin Noyan'dır.²¹⁶

Tablo 1: Babagân (Dedebaba) Silsilesi

Silsile		Posta Oturuşu	Ölüm Tarihi
1	Sersem Ali Dedebaba	1551	1569
2	Elhac Ahmed Ali Dede	1569	1569
3	Abdullah Baba (Dimetokalı Ak Abdullah Baba)	1569	1596
4	Dimetokalı Kara Halil Baba	1596	1628
5	Dimetokalı Elhac Vahdeti Dedebaba	1628	1649
6	Elhac Seyyid Mustafa Dedebaba	1649	1675

²¹³ Besim Atalay, Bektâşîlik ve Edebiyatı, İstanbul, 1340, s. 23-24.

²¹⁴ Fırlı, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 192.

²¹⁵ Rıza Yıldırım, “Bektaşî Kime Derler?: "Bektaşî" Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55, (2010), s. 26 ve 27.

²¹⁶ Fırlı, Dedebabaların sayısını 28 olarak vermektedir. *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*, s. 192.

Silsile		Posta Oturuşu	Ölüm Tarihi
7	Birecikli Seyyid İbrahim Agâhı Dede bab	1675	1689
8	Urfalı Es-Seyyid Halil İbrahim Dede baba	1689	1714
9	Serezli Hacı Haşan Dede baba	1714	1736
10	Kırımlı Hanzâde Mehmed Külhânî-i lâ-y-hâr	1736	1759
11	Dimetokalı Seyyid Kara Ali Dede baba	1759	1783
12	Sinoplu Seyyid Haşan Dede baba	1783	1790
13	Horasanlı Hacı Mehmed Nuri Dede baba	1790	1799
14	Kal'acıklı Seyyid Halil Hâki Dede baba	1799	1813
15	Sivaslı Mehmed Nebi Dede baba	1813	1834
16	Merzifonlu Hacı İbrahim Dede baba	1834	1835
17	Vidinli Seyyid Hacı Mahmud Dede baba	1835	1846
18	Sofyalı Saatçi Ali Dede baba	1846	1848
19	Çorumlu Seyyid Haşan Dede baba	1848	1849
20	Yanbolulu Elhacı Ali Turâbi Dede baba	1849	1868
21	Selanikli Hacı Haşan Dede baba	1868	1874
22	Konyalı Perişan Hafız Ali Dede baba	1874	1879
23	Elhac Mehmed Ali Hilmi Dede baba	1879	1907
24	Malatyalı Hacı Mehmed Dede baba	?	1897
25	Hacı Feyzullah Dede baba (Vekil)	1897	1904
26	Hacı Feyzullah Dede baba (Asil)	1903	1914
27	Salih Niyazi Dede baba	1913	1941
28	Ali Naci Baykal Dede baba (Vekil)	1930	1941
29	Ali Naci Baykal Dede baba (Asil)	1941	13.07.1960
30	Salih Bedreddin Noyan Dede baba (Aşık Noyan)	16.07.1960	06.11.1997

Kaynak: Bedri Noyan. Bektaşılık Alevîlik Nedir? 45-46.

2.2.1.2. Çelebiler

Çelebiler'e göre Hacı Bektâş, Suluca Karahöyük'e geldiğinde İdris Hoca ile tanış olarak kızı Kadıncık Ana ile evlenmiştir. Kadıncık Ana olarak bilinen Fatma Nuriye, İdris Hoca ile Kutlu Melek'in kızları olup, Hacı Bektâş ve

Kadıncık Ana'nın evliliğinden İbrahim Seydi (Seyyid Ali Sultan/Timurtaş/Hızır Lâla) adında çocukları olmuştur. Ulusoy, eldeki resmî kayıtların ve belgelerin Hacı Bektâş'ın evliliğini ve çocuklarının bulunduğunu teyid ettiğini ifade etmektedir. Hacı Bektâş 788/1337-1338 tarihinde vefat ettiğinde yerine oğlu Seyyid Ali Sultan geçmiştir.²¹⁷

Seyyid Ali Sultan öldüğünde Rasûl Bâlî ve Mürsel Bâlî olmak üzere iki oğlu vardır. Büyük oğlu olan Rasûl Bâlî (1361-1441), Hacı Bektâş Dergâhı'nda postnişinlik görevini yürütürken kardeşi Mürsel Bâlî de Dimetoka'da irşâd faaliyetlerine devam etmiştir.²¹⁸ Rasûl Bâlî'nin ölümünden sonra Hacı Bektâş'a gelen Mürsel Bâlî, 1334-1483 arasında 44 yıl Pîr Dergâhı'nda postnişin olmuştur. Hayatı boyunca Dimetoka'daki Dergâh'ın işleriyle de ilgisini devam ettiren Mürsel Bâlî, Dimetoka'da tutulduğu bir hastalıktan kurtulamıyarak orada vefat etmiş ve babasının yanına gömülmüştür. Mürsel Bâlî'nin ölümüyle Bâlî Çelebi (Balım Sultan) ve Kalender Çelebi olmak üzere iki kardeş Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı'nda postnişin olmuşlardır.²¹⁹ Bunlardan Bâlî Çelebi (Balım Sultan) babası Mürsel Bâlî'nin ölümüyle 1484'te posta oturmuş ve 1516'da öldüğünde yerine kardeşi Kalender Çelebi geçmiş o da 1528'de idam edilmiştir. Kalender Çelebi'den sonra büyük oğlu İskender Çelebi, ardından kardeşi Yusuf Bâlî postnişin olmuşlardır.²²⁰

Hacı Bektâş-ı Velî postnişinlerinin Mürsel Bâlî soyundan gelen Çelebiler olduğu görülmektedir. Rasûl Bâlî'nin oğlu Hüdâdâd Çelebi'nin soyundan gelenlere postnişinlik verilmemiştir. Resul Bâlî'nin soyuna postnişinlik verilme sebebinin Hüdâdâd Çelebi'nin Kalender Çelebi'yi öldürttüğü idiası²²¹ olduğu söylenmiştir.²²²

²¹⁷ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s. 33-38; 67-68.

²¹⁸ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.69.

²¹⁹ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.70-71.

²²⁰ Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.72.

²²¹ Fığlalı, bu iddianın gerçek dışı olduğunu ifade ederek; Hüdâdâd Çelebi'nin 1481 yılında öldüğü bu tarihte Kalender Çelebi'nin en fazla beş-altı yaşlarında olduğunu ifade etmiştir. *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 195.

²²² Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, s.73-74.

Seyyid Ali Sultan'dan itibaren Çelebi kolunun silsilesi Tablo 2'te verilmiştir.

Tablo 2: Çelebiler Silsilesi

	Silsile	Doğumu	Ölüm Tarihi
1	Seyyid Ali Sultan	1310	1402
2	Seyyid Ali Sultan oğlu Resul Balı	1361	1441
3	Seyyid Ali Sultan oğlu Mürsel Bali	1384	1483
4	Mürsel Bali oğlu Balım Sultan	1473	1516
5	Mürsel Bali oğlu Kalender Çelebi	1476	1528
6	Kalender Çelebi oğlu İskender Çelebi	1512	1548
7	Kalender Çelebi oğlu Yusuf Bali Çelebi	1516	1569
8	Yusuf Bali Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1544	1581
9	Yusuf Bali Çelebi oğlu Rasul Bali Çelebi	1546	1588
10	Yusuf Bali Çelebi oğlu İskender Mürsel Çelebi	1551	1604
11	Resul Bali Çelebi oğlu Haşan Çelebi	1563	1607
12	Resul Bali Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1566	1632
13	İskender Mürsel Çelebi oğlu Kasım Çelebi	1578	1646
14	Bektaş Çelebi oğlu Yusuf Çelebi	1582	1656
15	Yusuf Çelebi oğlu Hacı Zülfikar Çelebi	1605	1667
16	Yusuf Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi	1609	1674
17	Hacı Zülfikar oğlu Abdülkadir Çelebi	1628	1685
18	Abdülkadir Çelebi oğlu Murtaza Ali Çelebi	1646	1730
19	Abdülkadir Çelebi oğlu Hacı Feyzullah Çelebi	1711	1759
20	Hacı Feyzullah Çelebi oğlu Bektaş Çelebi	1710	1761
21	Bektaş Çelebi oğlu Abdüllatif Çelebi	1724	1803
22	Bektaş Çelebi oğlu Şehid Feyzullah Çelebi	1742	1824
23	Feyzullah Çelebi oğlu Mehmet Hamdullah Çelebi	1767	1836
24	Feyzullah Çelebi oğlu Veliyeddin Çelebi	1772	1828
25	Veliyeddin Çelebi oğlu Ali Celaleddin Çelebi	1808	1871
26	Veliyeddin Çelebi oğlu Feyzullah Çelebi	1811	1878
27	Feyzullah Çelebi oğlu Ahmet Cemalettin Çelebi	1862	1921
28	Feyzullah Çelebi oğlu Veliyeddin Çelebi	1867	1940

Kaynak: Bedri Noyan. Bektaşîlik Alevîlik Nedir?, s. 45-46.

2.3. Trakya Bölgesi Bektaşîliğinin Gelişimi

Balkanlarda Bektaşîlik, Sarı Saltuk gibi dervişler, abdal ve alperenlerin 1200'lü yıllarda bu civarları mesken edinerek tekke ve zaviyelerini kurmaları ile başlamıştır. 1250'li yıllara gelindiğinde Anadolu'dan 10 bin civarında ailenin Dobruca bölgesi gibi yerleri yurt edindiği görülmektedir. Osmanlıların Balkanları fethetmesi ile Balkanların İslâmlaşma politikası kapsamında doğal olarak Yeniçeriler ile Bektaşî birlikteliği gerçekleşmiştir. Ayrıca bu çerçevede Hacı Bektâş-ı Velî'nin halifelerinden bazılarını Rumeli'ye gönderdiği bilinmektedir.²²³

Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli fetihleri için görevlendirdiğinde Süleyman Paşa, Rumeli'de daha önce kullanılan ana yolları takip ederek fetih hareketlerini başlatmıştır. Bu yollar Rumeli seferlerinde daha önce Romalıların yaptığı ve Bizans'ın da kullandığı güzergâhlardır. Bu güzergâhlar, Balkanlar istikametinde batı, kuzeybatı ve kuzeydoğuya doğru Sol Kol (Egnatia üzerinden İpsala, Gümülcine, Serez, Karaferiye ve oradan ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp), Orta Kol (Militaris üzerinden Çirmen, Zağara, Filibe ve oradan Sofya üzerinden Niş ve Belgrad'a veya Köstendil üzerinden Üsküp) ve Sağ Kol (Kırım–Karadeniz ticaret yolu olmak üzere Trakya, Kırklareli üzerinden kuzey istikametinde Karadeniz'e paralel olarak Tuna Nehri) üzerindeki yollardır. Sol Kol hattı üzerinden fetih yapılan yerler Kızıl Deli Bektaşîlerinin yerleşim bölgesi olmuşlardır.²²⁴

Balkanlarda tesis edilen dergâhlar ve zaviyelerin kuruldukları bölgede kültür, imar ve din merkezleri haline dönüşerek, hem yöre halkı ile sıcak diyalogların yaşanmasına hem de ordunun hareket alanının genişlemesine

²²³ Ahmet T. Karamustafa, "Kalenderler, Abdallar, Hayderiler: 16. Yüzyılda Bektaşîliğin Oluşumu", Çev. Derya Öcal, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 11 (1999), s. 60-68.

²²⁴ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 374 ve 375.

vesile olduğu bilinmektedir²²⁵ Osmanlı devletinin kuruluşu ve gelişiminde Gaziyânı Rum (Anadolu Gazileri, Alperenler), Abdalanı Rum (Anadolu Abdalları, Horasan Erenleri), Ahiyanı Rum (Anadolu Ahileri) ve Baciyanı Rum (Anadolu bacıları) gibi teşkilatların büyük etkisinin olduğu da ayrı bir sabitedir.²²⁶

Trakya ve Bulgaristan civarında bulunan tamamı Türkmenlerden müteşekkil Bektaşî ve Bektaşî süreklarının hemen hemen tümü 12 imamı kabul etmekle beraber, Babai gurupları olarak bilinen Balım Sultanlıların Yedinci İmam'a ve Ehl-i beyt yolunda oldukları bilinen Şeyh Bedreddinilerin ise Onbirinci İmam'a bağlı oldukları görülmektedir. Trakya yöresindeki Bektaşîleri Balım Sultan öncesi ve Balım Sultan sonrası Bektaşîler olarak ele alan araştırmacılar vardır. Bu yöredeki Bektaşîlerin Kızıl Deli musahipli Abdal Musa'ya talip olanlar ve musahipsiz erkânlar talip olanlar şeklinde ayrıldıkları ancak Abdal Musa Bektaşî sürecinin Balkanlarda etkili olmadığı görülmektedir.²²⁷

Trakya Bektaşîlerinin Balım Sultan öncesinde Bektaşî erkânını uygulayan Kızıl Deli Bektaşîleri, Ali Koç Baba Bektaşîleri ve Otman Baba Bektaşîleri olmak üzere üç kolu bulunmaktadır.²²⁸ Bulgaristan'ın güney kesimindeki Alevîlerin ise "Bektaşî (Kızıl Deli erkânına uyanlar), Babaî (Otman Baba kanalıyla Şücaeddin Veli Ocağı'na bağlı olanlar) ve Musahipli (Kızıl Deli erkânına uyanlar)" şeklinde tasnife tabi tutuldukları görülmektedir.²²⁹

²²⁵ Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşkesi Ocaklar*, s. 33-34; Ali Duran Gülçiçek, "Anadolu ve Balkanlardaki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13.-19. yy.)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Dergisi*, S. 16, (2000), s. 201.

²²⁶ Nedim Bakırcı ve Hüseyin Kürşat Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.1 (1), 2013, s. 148.

²²⁷ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 372; 377; Hüseyin Yaltirik, "Trakya'da ve Batı Trakya'da Seyyid Ali Sultan Bektaşîleri ve Müziği", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 16 (2010), 331-344, s. 333

²²⁸ Engin, "Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri", s. 378.

²²⁹ Mehmet Ersal, "Şücaeddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 63 (2012), s. 216.

Bektaşîlik'e ait hizmetler Balkanlarda "Baba" ve "Halife Babalar" ile yürütüldüğünden "Dedelik" kurumunun olmadığı, Dede ocaklarının yerini "Sürekler"ın aldığı,²³⁰ süreklere bağlı Babaların kendine bağlı taliplerinin olduğu bir yapılanma ile kurumsallaştıkları görülmektedir. Kökel, yaptığı görüşmelere dayanarak yöredeki Alevî ve Bektaşîlerin kendilerini mensup oldukları Alevî inanç grubuna göre "Pazartesili", "Çarşambalı", "Babaî", "Bektaşî" ve "Musahipli" şeklinde tanıttıklarını tespit etmiştir.²³¹

Bulgaristan'ın kuzeyinde de Bektaşîler, cem ayininin yapıldığı güne göre tasnif edilmişlerdir. Pazar gününün akşamı cem yapanlar "Pazartesili Babaî", Salı gününün akşamı cem yapanlar "Çarşambalı Bektaşî" olarak ayrılmışlardır. Pazartesili Babaî'ler Şücaeddin Veli Ocağı'na bağlıdır. Bulgaristan'ın güney ve kuzeyindeki Babaî grupların "Tek ve Çift Menzilli" şeklinde ayrıldıkları görülmektedir. Balkanlarda bulunan Alevî-Bektaşî zümrelerin kendilerini genel olarak "Bektaşî" veya "Balım Sultan Bektaşî"leri olarak tanımlamaktadırlar.²³²

2.3.1. Trakya Bölgesi Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri

Farsça "Tekye" kelimesinden gelen "Tekke"; dayanma, dayanılacak yer, tasavvuf ehlinin (dervişlerin) vakitlerini geçirdikleri, eğitim verdikleri, ikamet ettikleri veya ibadet ettikleri yer demektir. Arşiv kayıtlarına göre "tekye, zaviye, hankâh ve dergâh" birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Fonksiyonları ve konumları açısından bakıldığında ise tekkeler, hankah, dergâh, asitane, zaviye, ribat gibi farklı şekilde tezahür etmişlerdir.²³³

²³⁰ Ersal, "Şücaeddin Veli Ocağı", s. 216.

²³¹ Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine", s.3.

²³² Ersal, "Şücaeddin Veli Ocağı", s. 217; Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Klasik Döneminde Trakya'da Yer ve Kişi Adlarında Bektaşî Geleneğinin İzleri", *Hacı Bektaş Veli Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden, Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* (19-21Ekim 2009), Ankara, Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri, 2009. ss. 143-163.

²³³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1971, 445- 550; Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C.12. (1978), s. 247-265.

Tekkeler, tasavvufî hareketin merkezi olarak, tasavvufî düşüncenin uygulamalı yaşandığı ve yaşatıldığı, ibadet, eğitim gibi fonksiyonları bünyesinde barındıran mekanlar olup mimari kompleks yapıları itibarı ile çok fonksiyonlu görev ifa etmişlerdir.²³⁴

Zaviyeler, tekkelerden daha küçük yapılar olup, yerleşim yerlerinin kenar mahallerinde ve yol güzergâhlarında daha çok tüccarların, gelip geçenlerin dinlenme ihtiyaçlarına yönelik olarak kurulan aynı zamanda tarikat mensuplarının oturup kalktığı ve ayin yaptıkları yerlerdir.²³⁵

Dergâhlar (tekke/tekye), tarikat şeyhlerinin, pirlerin, mürşitlerin, derviş ve muhiplerin içinde barındıkları, ayin icra ettikleri mekanlar olup nispeten daha büyük yapılardır.²³⁶

Hankahlar; dervişlerin bazen inziva için bazen de sohbet edip zikirle meşgul oldukları mekânlardır.²³⁷

Gelirleri vakıflarca karşılanan tekkeler, kuruldukları muhit itibarı ile sosyal, ticari, dinî ve askerî ihtiyaçlara cevap veren yapıları ile aynı zamanda kültür ve sanat merkezi görevi de görmekteydiler. Buralar hem dervişlerin ikamet ettikleri hem de müntesiplerin beraberce zikir ve ayin yaptıkları mekanlardır. Osmanlıların Balkanlara açılım politikasında tekke ve zaviyeler iki açıdan değerlendirilmiştir. Biri, Selçuklu ve Beyliklerden intikal eden tekke ve zaviyelerin varlıklarını korumaları, diğeri ise fethedilen topraklarda yeni tekke ve zaviyelerin kurulmasıdır.²³⁸ Bektâşi tekke ve dergâhlarının, henüz Osmanlı'nın Rumeli taraflarına fetih hareketlerine başlamadan önce

²³⁴ Haluk Sezgin, *Balkanlardaki Kültür Mirasımız*, İstanbul: Obiv Yayınları, 1993, s.275-276.

²³⁵ Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 368-370.

²³⁶ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", *DİA*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 370-379.

²³⁷ Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Siyaseti", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, (1994), s. 259-310; Kara, "Tekke", C.40, ss. 368-370.

²³⁸ Bakırcı ve Türkan, "Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi", s.149.

gidip yöre halkıyla sıcak ilişkiler kurdukları görülmektedir.²³⁹ Bektaşî tekkelerin çeşitli işlevleri vardır. Bunlar;

- İslâm'ın tasavvufî boyutunu tabana yayma.
- Tekkelere ait araziler, diğer tarımsal faaliyetler ve bağışlardan elde edilen gelirlerin, bilâ bedel muhtaçlara sunmak.
- Tarımın ve zanaatın üretimine destek olmak, yeni teknikleri tarım ve zanaata uygulayarak çevreye yaymak.²⁴⁰

Abdurrahim Dede, Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü'nde 9771 no ile kayıtlı bulunan “Bektaşî Zaviyeleri” isimli arşiv belgesi, Haslук'un “Bektaşî Tetkikleri ve Bektaşîliğin Coğrafi Tevzii” adlı kitabından hareketle Rumeli ve Batı Trakya'da yüze yakın Bektaşî tekkelerini tespit etmiştir.²⁴¹

Dede, Trakya ve Rumeli yöresinde bulunan Bektaşî tekkelerini ve bulundukları yerleri şu şekilde vermiştir.²⁴²

- **Silistre Sancağı:** Timur Baba zaviyesi, Hüseyin Baba zaviyesi, Musa Baba zaviyesi, Koca Doğan zaviyesi, Musa Baba zaviyesi (Kozluca).
- **Ruşuk kazasında:** Hakir Ali Baba zaviyesi, Horasanî Ali Baba zaviyesi, Ali Koca Baba zaviyesi.
- **Ferecik kazasında:** Köpekli Sıraca Baba zaviyesi, Nefes Baba zaviyesi, Gaziler Tekkesi, Ahi Baba tekkesi.
- **Makri kazasında:** Taşlık zaviyesi, Sancaktar Baba zaviyesi, Hızır Baba zaviyesi.
- **Giritli kazası:** Hasta Baba zaviyesi.
- **Gümölcine kazasında:** Demirbeyli tekkesi.

²³⁹ Sezgin, *Balkanlardaki Kültür Mirasımız*, s.275-276.

²⁴⁰ Keçeli, “Bektaşîlik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi”, s. 322.

²⁴¹ Dede, “Batı Trakya'da Bektâşîlik”, s. 48 -49.

²⁴² Dede, “Batı Trakya'da Bektâşîlik”, s. 48-49.

- **Yenice-i Karasu kazası:** Kırklar tekkesi, Kütüklü Tekke, Hasip Baba tekkesi,
- **Keşan kazasında:** Erşen Baba zaviyesi, Evhad Baba zaviyesi.
- **Ormenyon Çirmen kazasında:** Timur Baba zaviyesi, Ali Baba zaviyesi, Eski Baba zaviyesi, Yaran Baba zaviyesi, Mümin Baba zaviyesi, Kıdemli Baba zaviyesi, Binbir Oklu Ahmet Baba zaviyesi, Ali Baba ve Otman Baba zaviyeleri, Elmalı Baba zaviyesi, Kızıl Deli Tekkesi, Mürsel Baba zaviyesi.
- **Kırıkkale kozası:** Yörük Baba zaviyesi, Ahmed Baba zaviyesi, Musa Baba zaviyesi.
- **Tekirdağı kazası:** Sersem Baba zaviyesi, Huban Baba zaviyesi.
- **Hayrabolu kazası:** Kara Baba zaviyesi.
- **Babaeski kazası:** Kaygusuz zaviyesi, Sarı Saltık zaviyesi.
- **Mahmut Paşa kazası:** Arız Baba, zaviyesi, Mümeyyiz Baba zaviyesi, Aşlar Zaviyesi.
- **Edirne kazası:** Muhuddun Baba, Hacı Baba, Şeydi Kavağı zaviyeleri.
- **Gelibolu kazasında:** Fülül Baba, Akbaş Baba, Ece Baba, İlyas Baba, Kara Baba, Karataşlı, El Tutan Baba ve Çağmak Dede zaviyeleri.

Tablo 3: Balkanlarda Kurulan Bektaşî Tekkeleri

Tekkenin Bulunduğu Bölge	Tekkenin Adı	Bulunduğu Mevki
Yunanistan	Ahi Baba Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Ali Baba Türbesi	Kandia/Kreta
Yunanistan	Ali Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Alikulu Tekkesi	Aydınlı/Agia
Yunanistan	Aydın Baba Türbesi	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Binbiroklı Ahmet Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Elmalı Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Emine Baba Tekkesi	Vodhorina/Joannina
Yunanistan	Eski Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)

Tekkenin Bulunduğu Bölge	Tekkenin Adı	Bulunduğu Mevki
Yunanistan	Ferecik Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Gazi Baba Türbesi	İneli
Yunanistan	Gaziler Tekkesi	Feres (Ferecik)
Yunanistan	Hasan Baba Tekkesi	Rethymnon/Kreta
Yunanistan	Hasan Şeref Baba Türbesi	Joannina/Epirus
Yunanistan	Horasanlı Ali Dede Tekkesi	Iraklion (Kandia)/Kreta
Yunanistan	Hüseyin ve Turabi Baba Türbesi	Kontsa
Yunanistan	Hızır Baba Tekkesi	Makri
Yunanistan	Kızıl Deli Sultan Tekkesi	Dimetoka
Yunanistan	Katerini’de bir Bektaşî Tekkesi	Aikaterini
Yunanistan	Kasım Baba Tekkesi	Kastoria
Yunanistan	Kesrin Dergâhı	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi	Kozani
Yunanistan	Mustafa Gazi Türbesi	Chania/Kreta
Yunanistan	Mümin Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Mürsel Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Otman Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yunanistan	Piri ve Erbei Baba Türbe ve Türbesi	Juma/Kozani
Yunanistan	Saltık Baba Türbesi	Korfu
Yunanistan	Sancaktar Ali Baba Türbesi	Toplitza/Kastoria
Yunanistan	Sancaktar Dergâhı	Thessaloniki (Selanik)
Yunanistan	Şahin Baba Tekkesi	Kupekli/Thessalien
Yunanistan	Trikkala’da bir Tekke	Trikkala/Thessalien
Yunanistan	Turbali Sultan, Cafer ve Mustafa Baba Türbeleri ve Türbesi	Rini
Yunanistan	Timur Baba Zaviyesi	Çirmen
Yunanistan	Yaran Baba Zaviyesi	Çirmen
Yunanistan	Yenişehir Dergâhı	Mora
Yunanistan	Timur Baba Zaviyesi	Çirmen
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli):	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Gazi Ferhat Baba	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Öksüz Baba	Dimetoka
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Aşağı Tekke	Mikroderio
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Gazi Hasan Baba	Sidiro (Demirören) köyü

Tekkenin Bulunduğu Bölge	Tekkenin Adı	Bulunduğu Mevki
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Çilingir Baba	Haldini (İlanlı/Yılanlı)
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	İbrahim Baba	Feres (Ferecik)
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Işıklar Nefes Baba	Loutros (Ilıca) köyü
Batı Trakya (Evros Bölgesi)	Sancaktar Baba	Makri (Miri) köyü
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Kara Ahmed	
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Pospos (Puşpuş)	Komotini (Gümölcüne)
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Ak Baba, Taşlık	Petrota (Taşlık) köyünde,
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Süpüren Mahmut Dede	Komotini’de (Gümölcüne)
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Üç Gaziler	Hebilköy’üne 5 km
Batı Trakya (Rodopi Bölgesi)	Kamber Baba ²⁴³	Anokambi

Kaynak: Gülçiçek, Anadolu ve Balkanlar’daki Alevî Bektaşî Dergâhları, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi, s.151.

II. Mahmud tarafından 1826 yılında kapatılan Bektaşî tekkelerinden Dimetoka ve Ferez’de bulunanlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Dimetoka ve Ferez’de 1826 Yılında Kapatılan Bektaşî Tekkeleri

²⁴³ Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları”, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi”, s.151.

Tekkenin Bulunduğu Mevki	Tekkenin Adı	Tekkenin Bulunduğu Mevki	Tekkenin Adı
Dimetoka	Abdal Cüneyd Tekkesi	Ferez	Ahi Horasan Tekkesi
Dimetoka	Ahi Denek Tekkesi	Ferez	Ahi Turan Şah Tekkesi
Dimetoka	Çakmak Dede Tekkesi	Ferez	Cuyi Dede Tekkesi
Dimetoka	Develi Dede Tekkesi	Ferez	Veli Dede Tekkesi
Dimetoka	Karagöz Bey Tekkesi	Ferez	Şeyh Siyah Taccüddin Tekkesi
Dimetoka	Yağmur Baba Tekkesi	Ferez	Göbekli Saraç Baba.
Dimetoka	Nasuh Bey Tekkesi		
Dimetoka	Timurhan Şeyh Tekkesi		
Dimetoka	Hasan Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şahin Baba-Şahin Sufi Sultan Tekkesi		
Dimetoka	Mürsel Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şeyh Musluhiddin Baba Tekkesi		
Dimetoka	Timur Baba Tekkesi		
Dimetoka	Demirhan Baba Tekkesi		
Dimetoka	Şeyh Dede Baba Tekkesi		

Kaynak: Gülçiçek, Anadolu ve Balkanlar'daki Alevî Bektaşî Dergâhları, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi, s.151.

Trakya yöresinde bulunan ve varlıklarını günümüze değin sürdüren Bektaşî önderleri ve temsil edildikleri kollar şu şekilde sıralanabilir.²⁴⁴

²⁴⁴ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 376-378.

Tablo 5: Trakya Yöresi Bektaşî Önderleri ve Temsil Edildikleri Kollar

Bağlı Olunan Bektaşî Önderi	Temsil Edilen Bektaşî Kolu
Kızıl Deli	Ali Koçlu
Kızıl Deli	Eroğlu (Kızıl deli)
Kızıl Deli	Çarşambalı (Yeşil Abdal)
Kızıl Deli (Balkanlardakiler)	Balaban Türkmenleri
Balım Sultan (1/3 Şeyh Bedreddini)	Amucalar
Balım Sultan	Eğri bozlu
Balım Sultan (Bir kısmı Rufai ve Halveti)	Hamza beyli
Balım Sultan	Kanatlar (Karaman Türkmeni)
Balım Sultan	Kayalar
Balım Sultan	Kayı
Balım Sultan	Kocacık Türkmenleri (Karaman Türkmeni)
?	Köpekli Türkmenleri
Balım Sultan	Langazalı*(Bozlu aşireti)
Nakşî ve Balım Sultan Erkânı Karışımı	Nakşîler
Otman Baba Bektaşî Süreği	Otman Baba
Balım Sultan	Perşembeli
Balım Sultan	Sancaktar Hasan baba
Balım Sultan	Sarı keçeli
?	Sarı saltıklı
Balım Sultan	Sarıgöl (Karaman Türkmeni)
?	Sadova bölgesi
?	Torlak
?	Selvi Bölgesi (Selviova yöresi)

Kaynak: Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri”, s. 377-378.

2.3.1.1. Kızıl Deli Sultan Tekkesi: Dimetoka

Rumca kökenli kelime olan Dimetoka, “Didimotiho”, “Didymotiho”, “Didymoteicho” ya da “Didimotihon”ın bozularak Türkçeleşmiş hali ile Türkler tarafından kullanılan formudur.²⁴⁵

Dimetoka'nın 8. yüzyıldan sonra kurulduğu, 813 yılında Bulgar Hanı Krum tarafından zabdedildiği ve bu dönemdeki adının “Kastron Didymoteichon” olduğu iddia edilmiştir. Rumlar, Bulgarlar, Kumanlar-Kıpçaklar ve Haçlıların hakimiyetine geçen Dimetoka, Bizans İmparatorluğunun 1300'lü yıllarda yaşadığı iç savaş yıllarında, Bizans ordusundaki paralı Türk askerlerinin üslerinden biri olmuştur.²⁴⁶

Evliya Çelebi, Ramazan 1078/1668'de ziyaret ettiği Dimetoka'ya dair gözlemini şu şekilde paylaşmıştır.²⁴⁷

“... ve kal'ası (Dimoduka) evc-i semâya berâber bir kırmızı yalçın kaya üzere... bâ-husûs garb tarafı ki nehr-i Kızıl Deli nâm divâne akar suyun tarafı şâhin ve zağanos âşiyânlı kayalardır... ve cümlesinin reng-i rûyları humret (kızıl, kıpkızıl) üzeredir, zîrâ Deli Kızıl Nehri nûş iderler... bu nehrin ibtidâ menba'ı Tanrıverdi Dağı'ndan gelüp bu kal'anın altındaki cenûb tarafında on iki göz taş yapıda temelli direkler üzere meşe direkleri döşeli cîsr-i azîmin altından geçüp daha aşağı kal'adan bir top menzili alarak cânib-i kibleye cereyân iderek gidüp nehr-i Arda ve nehr-i Tunca ve nehr-i Meriç bir yerden cereyân iderken bu Kızıl Deli Nehri anlara mahlût olup cümlesi bir yerden Enez kal'ası kurbunda bahr-i Rûm'a munsabb olur.”

Yunanistan'nın Evros şehrinin ilçelerinden biri olan Dimetoka, Türkiye-Yunanistan sınırına 2,5 km, Edirne'ye yaklaşık 50 km uzaklıkta²⁴⁸ Roussa (Ruşenler) köyü civarında bulunmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁵ Özgül, “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, s. 197.

²⁴⁶ Machiel Kiel, “Dimetoka”, DİA, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 305-308.

²⁴⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C.8, haz. Seyyid Ali Kahraman ve öte., İstanbul: YKY Yay., 2003, s. 31-33.

²⁴⁸ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1993, s. 214.

²⁴⁹ Ayşe Kayapınar, “Trakya-Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşî Zaviyeleri (XV-XVI. Yüzyıllar)”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, S. 18 (Aralık 2018), s.7.

Biga ilçe merkezinin 7 km kuzeyinde bulunan Gümüşçay köyüne eskiden Dimetoka denildiği bildirilmiştir.²⁵⁰ Aydınolu Beylerinden Gazi Umur Bey, 1330'lu yıllarda Gelibolu ve Rumeli seferlerine başladığında Bizans iç savaş yaşamaktadır. Batı Trakya'da Kantakuzenos, Gazi Umur Bey'den destek isteyerek Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiştir.²⁵¹

Kantakuzenos, kızını Osmanlı Padişahı Orhan Bey'e vererek Osmanlının desteğini almış, 1352'li yıllarda Orhan Bey, oğlu Süleyman'ı bu civara göndererek Bulgar ve Bizans kuvvetlerine karşı bazı başarılar elde edilmiştir.²⁵² Edirne istikametindeki en büyük şehir olan Dimetoka'nın savaşmadan Osmanlı paşası Hacı İlbey'e 1361 tarihinde teslim edildiği ifade edilmiştir.²⁵³

Velâyetnâme'de anlatıldığına göre, Rum illerini fethetmeyi arzu eden Yıldırım Han, Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişleri rüyalarında Hz. Peygamber'i görürler. Hz. Peygamber, Yıldırım Han'a Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki dervişlerin geleceklerini haber verirken; erenlerden de Rum illerine doğru göçmelerini istemiştir. "Seyyid Ali Sultan'ın Tarihi Şahsiyeti" başlığında bir vesileyle anlattığımız gibi rüyalarında Hz. Peygamber'in emrini alan Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki kırk kişi, önce Hacı Bektâş'ın yanına ardında da Seyyid Ali Sultan'ın önderliğinde Rum illerine doğru yola

²⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, yay., Abdülmecid Muta, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayını, 2000, s. 65; Hüsnü Demircan, *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000, s.92, 93, 146, 211, 233, 234, EK12

²⁵¹ Himmet Akın, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1968, s. 35-36, 45-47, 223-224; Georgios C. Liakopoulos, *The Ottoman Conquest of Thrace Aspects of Historical Geography*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2002, s. 34-36; Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Yay. Mümin Çevik, I. Cilt, Milliyet Gazetesi Yayını, İstanbul 2010, s. 76.

²⁵² Hâil İnalcık, "Osmanlı Sultanı Orhan, (1324-1362) Avrupa'da Yerleşme", *Belleten Dergisi*, S. 266, (2009), ss. 77-107; Hüsnü Demircan, *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 31.

²⁵³ Hâil İnalcık, Edirne'nin Fethi (Edirne-Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1993, s. 137-140; Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.92; Kiel, "Dimetoka",s. 305-308.

çıkılmışlardır.²⁵⁴ Seyyid Ali Sultan ve beraberindekiler, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında Trakya'nın fethine katılmışlardır.²⁵⁵ Seyyid Ali Sultan, Dimetoka yakınlarına Kızıl Deli çayının kenarına bir tekke inşa ederek irşat faaliyetlerini burada yürütmeye başlamıştır. Onun kurduğu bu tekke, Kızıl Deli Tekkesi olarak adlandırılmıştır.²⁵⁶ Seyyid Ali Sultan, zaviyesini Kara Timurtaş Paşa ve Saruca Paşaların verdikleri destekle kurmuştur.²⁵⁷ Yaklaşık 20.000 m²'lik bir alan üzerine konulan ve külliye özelliği taşıyan Kızıl Deli Tekkesi'nde türbe, meydan, aşevi, paşa konağı, kasaphane, ambar, ahır ve mezarlık bulunmaktadır. Zaviyede bulunan Türbenin iki odası olup, kuzey-güney boyunca uzanan birinci oda 4x5 m. ve doğu-batı yönünde uzanan ikinci oda ise 7x5 m. ebatında olmak üzere toplamda türbe 55 m²'dir. Kiremitten çatısı olan Türbenin ikinci odasında Seyyid Ali Sultan Kızıl Deli'nin merkadı bulunmaktadır.²⁵⁸ Seyyid Ali Sultan zaviyesinin, I. Bayezid'in mülknâmesiyle Osmanlı hukukî nizamına alınarak (1401-1402) kurumsal kimliğe kavuştuğu, Musa Çelebi'nin desteği ve himayesi ile imtiyaz hakkı elde ettiği görülmektedir.²⁵⁹

Seyyid Ali Sultan zaviyesinin sahip olduğu mal varlıkları ve gelirleri Fatih Sultan Mehmed dönemine ait 1456 tarihli tahrir defterinde belirtildiğine göre, 3 köy, Tatar Viranı, Akpınar, Sazlık ve Kıyıcak mezarları ile zaviyeye ait arazide ziraat yapan Müslüman ve gayrimüslimlerden alınan vergi ve öşürlerden müteşekkildir. Tahrir defteri kayıtlarına göre, zaviyeye ait arazide 13 hane Müslümandan 755 akçe öşür elde edilirken 1486 yılına gelindiğinde hane sayısı 26'ya elde edilen vergi ve öşür geliri 1742 akçeye, 1519'da da gelir 3162 akçeye ulaşmıştır.²⁶⁰ 1825'li yıllara gelindiğinde ise Kızıl Deli Zaviyesi arazisi üzerinde 40-50 evli derviş, 150 bekâr derviş, 700-800 evzâde

²⁵⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-163.

²⁵⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 146.

²⁵⁶ Ocak, *İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 13; Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C.1, s. 247.

²⁵⁷ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.92.

²⁵⁸ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", s.93.

²⁵⁹ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.92.

²⁶⁰ Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli", S.99.

ve bendeler olmak üzere toplam yaklaşık 4000-5000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.²⁶¹

“Bektaşiliğin Kurumsallaşması” başlığında ifade ettiğimiz gibi II. Mahmut 1826’da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektaşî dergâhlarının kapatılmasına vakıf mallarının Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti’ne ve Asakir-i Mansure’ye devredilmesine karar vermiştir. Mamafih arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarı ile Kızıl Deli Zaviyesi’ne ait vakfın lağvedilmediği mallarına müsadere uygulanmadığı görülmektedir. Seyyid Ali Sultan Zaviyesi’ne ait gelir 1820 yılına kadar devam etmiştir. Evkâf Nezareti, Kızıl Deli Zaviyesi vakfına bir müdür tayin etmiş ve tüm parasal işlemler onun tarafından yürütülmüştür. II. Mahmut 1826’da yeniçeri ocağını lağvederek Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Bektâşî dergâhlarının kapatılmasına ve vakıf mallarının mirîye devredilmesine karar vermiştir. Bektâşî dergâhları ve vakıf mallarının bir kısmı 1826’da kurulan Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti’ne bir kısmı da Asakir-i Mansure için zabt edilmiştir.²⁶² 1855’te çıkarılan kanun gereği Kızıl Deli vakfının muameleleri Defter-i Hakanî Nezareti’ne devredilmiştir.²⁶³ Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) tekkesi, Batı Trakya ve Bulgaristan Alevî-Bektaşîleri açısından önemli bir inanç, adak ve ziyaret merkezi olarak bugün varlığını devam ettirmektedir.²⁶⁴

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Balkanlarda meydana gelen karışıklıklar, siyasi çekişmeler ve savaşlar Kızıl Deli dergâhının faaliyetlerinde kesintilere neden olsa da hizmetlerini yürütebilmiştir. Dergâh 1980’li yıllara kadar Evros şehri kuzeyinde uygulanan yasaklı bölge sınırları

²⁶¹ Suraiya Faroqhi, *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*, C.1 London, 1986, s.77.

²⁶² Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁶³ Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli”, s.99; Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.208.

²⁶⁴ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s. 2; Barkan, “Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar”, s. 279-295; Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları”, s. 212-217; Bakırcı ve Türkan, “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve Önemi”, s.151.

içine alındığından civar yerleşim yerlerinde bulunan Alevi-Bektaşilerin çoğunluğu tarafından dahi ziyaret edilememiştir. Yunan hükümeti yasaklı bölge uygulamasını kapatması ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren ziyarete açılmıştır. 2000'li yıllardan sonra Seyyid Ali Sultan Dergâhı, Yunan hükümetince vakfa ait arazileri bölünerek dağıtılmış ve tasnif edilmiştir. Dergâh, halen bünyesinde oluşturulan Koruma Heyeti ve divan kurulu tarafından yönetilmekte ve temsil edilmektedir. Dergâhta baş ve diğer postnişin dedeler, dergâhta yol ile ilgili törenleri yürütmektedirler. Dedeler, 6 ayda bir dergâhta baş postnişin dedeye görgülerini yaptırmakta ve bulundukları yerlerdeki taliplerinin hizmetini görmektedirler.²⁶⁵

Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) zaviyesi Musarrıf, Mütevelli ve Türbedarları kayıt altında tutulmuştur.

Tablo 6: Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Mutasarrıf, Mütevelli ve Türbedarları.

Dönemler ve Önemli Tarihler	Seyyid Ali Sultan Zaviyesi Musarrıf, Mütevelli ve Türbedarlar	Açıklama
Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)	Gülşehri, İlyâs, Bilâl, İshak ve Sinan	Seyyid Ali Sultan'ın oğullarıdır
	Ahi Evren ve Bahşayış	Gülşehri'nin oğulları, Seyyid Ali Sultan'ın torunlarıdır.
Sultan II. Selim dönemine (1566-1574)	Gülşehrî'nin oğlu Şeyh Bahşayış, Şeyh Bahşayış'ın oğlu Tur Ali, Abdulvahab'ın oğulları Mirza ve Çakır, Cafer'in oğlu Hüseyin, Baba Ali'nin oğulları Muhsin, Müslim ve Yağan olmak üzere 33 kişi	
8 Temmuz 1641 tarihli bir Nişan	Seyyid Abdurrahman, Seyyid İvaz, Seyyid Zeynel, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Hızır'ın	Seyyid Ali Sultan torunlarıdır.

²⁶⁵ Ahmet Karahüseyin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)", *Balkanlarda Alevilik Bektaşilik*, ed. Mehmet Ersal, Çorlu: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2015, s.198 ve 200.

15 Ağustos 1705 tarihli bir belge	Seyyid Mustafa (Vakfın Mütevellisi) Seyyid İsmail (vakfın cabisi)	
18 Haziran 1785 tarihli b.	Seyyid Ali Dede b. Musa	
	Seyyid Hüseyin Dede ibn Ahmed	Seyyid Ali Dede b. Musa vefat etmesi ile mutasarrıf olmuştur.
	Seyyid Ahmed Dede ibn Mehmed	Seyyid Hüseyin Dede ibn Ahmed'in evladı olmadığından yeğeni mürasarrıf olarak berat almıştır.
Temmuz 1817 tarihli belge	Seyyid Ahmed	Belgede üç yüzden fazla evlâd-ı vâkıf ismi sayılmıştır.
22 Mayıs 1819 tarihli belge	Seyyid Ahmed'in oğlu Seyyid Ali	Tekkenin mütevellisi
	Seyyid Hüseyin Dede	Tekke-i Zîr Post-nişîni
	Seyyid Veli Dede	Tekke-i Bâlâ post-nişîni
3-4 Temmuz 1830 tarihli belge	Hatiboğlu Molla Mehmed	Tekke-i Zîr zaviyedarı
4 Mart 1840 tarihli b.	Derviş Hâlîl	Zaviyenin tekyenişîni
1 Mayıs 1843 tarihli b.	Hüseyin Dede (Hâlîfe)	Tekke-i Bâlâ Zâviyesi türbedârı

Kaynak: Bilgili, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi”, s.94-97.

2.3.1.2. Ali Koç Baba Bektaşî Süreği

Ali Koç Baba, Balkan Alevîlik ve Bektaşîlik tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Ali Koç Baba ve beraberindeki takipçileri, Yıldırım Bayezid döneminde Rumeli fetihlerine katılmıştır. Bulgaristan'ın Alvanlar köyünü merkez edinen Ali Koç Baba ile Seyyid Ali Sultan arasında bir irtibatın

olduğu, Ali Koç Baba taraftarlarınca kabul edilmiştir.²⁶⁶ Ali Koç Baba, Kızıl Deli inancının evladiye kolu olarak bilinmekte olup, Kızıl Deli erkânı uygulayan musahipli bir Bektaşî süreğidir. Ali Koç Baba'nın kabrinin Niğbolu'da olduğu ve oğlu Hüseyin Koç'un ise bugünkü adı Yablanova-Alvanar köyü olarak bilinen mevkiye yerleştiği kabul edilmektedir.²⁶⁷ Ali Koç Baba'nın Seyyid Ali Sultan ile beraber bugünkü bilinen yerlerine yerleştiği sanılmaktadır.²⁶⁸ Ali Koç Baba Türbesinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin torunu olduğunu belirten bir levha asılı durmaktadır. Altı köşeli olan türbede merkadın başında bulunan mezar taşı dikkati çekmektedir. Mezar taşında, “Ali Koç Baba Rumeli fatihi Ali Resul Hacı Bektâş torunu Rumeli fatihi Seyyid Ali oğlu Ali Koç Baba Paşa” yazılıdır.²⁶⁹

Niğbolu Kalesi'nin fethine Ali Koç Baba'nın katıldığı, Bulgar kralını esir ettiği ve yörenin Türkleşmesinde ve Müslüman olmasında büyük payı olan bir kişidir. ²⁷⁰ Ali Koç Babalıların cem uygulamalarında süreklilerine has müstakil uygulamaların olduğu görülmektedir.²⁷¹ Ali Koç Baba Bektaşî süreğinin mürşitleri, Ali Koç Baba soyundan gelenler arasında erkânlarına göre seçilmektedir. Ali Koç Baba Bektaşî süreğinde;²⁷² mürşit makamında bulunana “Baba”, yardımcılarına “Dede” denilmektedir. Ali Koç Babalıların Kızıl Deli erkânı ile benzerlikleri neredeyse aynı olup, Türkiye’de 46,

²⁶⁶ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s.3.

²⁶⁷ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 378.

²⁶⁸ Ali Koç Baba kültürünün Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelenler ve halen bu yörede bulunanlarca devam ettirildiği, Trakya bölgesinde Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde yerleşik Ali Koç Baba Ocaklarının bu geleneklerini korudukları görülmektedir. Furkan Asya ve Sevim Gören, “Ali Koç Baba Ocağı İle İlgili Kısa Bir Değerlendirme ve Birkaç Yeni Belge”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâşî Veli Araştırma Dergisi*, S.50, 2009, s. 19.

²⁶⁹ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s.4.

²⁷⁰ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 379.

²⁷¹ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s.4.

²⁷² Alevî-Bektaşî geleneğinde “Yol bir, sürekin bin bir” deyiimi ile aynı amaca ulaşmak için çeşitli yolların izlenilebileceği kastedilmiştir. Alevî-Bektaşî geleneğinde “sürdürme ve devam ettirme” anlamına gelen sürekin, özünü muhafaza ederek yolun devamını sağlamaktır. Yol uygulanması sürecinde özün muhafaza edilmesi koşulu ile farklı uygulamaları mümkün kılan durumlardır. Sürekin kavramı, Bektaşîliğin daha çok Balkanlarda yaygın olarak görülmesi ile gelişen bir inanç biçimidir. Balkanlarda ocak sisteminden sürekin sistemine geçilmiştir. İbrahim Gül, “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân Ve Sürekin Farklılığı (Herne Cemevi Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâşî Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, (2917), s. 31.

Bulgaristan’da 7 yerleşim yerlerinde tespit edilmiştir.²⁷³ Bugün Trakya (özellikle Tekirdağ, Muratlı ilçesi), Eskişehir’in Büyükyayla ve Salihler köyleri ile Kütahya’nın Aydınlar (Batak) köylerinde Ali Koç Babahılar yaşamaktadır.²⁷⁴

2.3.1.3. Çarşambalılar (Yeşil Abdal Muhipleri)

Deliorman’da yaşamını sürdürmüş olan Yeşil Abdal lakablı Mustafa Kanaat Baba’ya uyan Bektaşîlerin “Çarşambalı-Bektaşî” olarak isimlendirildikleri bilinmektedir. Yeşil Abdal Türbesi’nin de içinde olduğu Kapaklı köyü, Bulgaristan Alevîliği için tarihsel merkezlerden biridir.²⁷⁵ Kızıl Deli inancına sahip bazı muhiplere halk arasında Çarşambalı denilmiştir. Genel olarak Bulgaristan’ın kuzey kısmında bulunan Karalar/Çernik dışında Dulovo/ Akkadınlar, Vodno/Söğütçük, Bradvari/Yenibaltacıköy, Yeniköy ve Yordanovo/ Kolebina gibi yerlerde ikamet eden Bektaşîlerin Salı gününün akşamı cem yapan olmalarından dolayı “Çarşambalı Bektaşî” olarak adlandırıldığı görülmektedir.²⁷⁶ Türkiye’de Pazartesili ve Çarşambalı geleneğini sürdüren Bektaşîler, Eskişehir/Seyyidgazi ilçesi Aslanbeyli köyündeki Şücaaddin Veli ocağı dedesini “mürşit” kabul etmişlerdir. Çarşambalılar, Perşembe gününün akşamı da cemlerini gerçekleştirmektedirler. Çarşambalı Bektaşîlerin Türkiye içinde 10, Romanya’da 3, Bulgaristan’da 6 yerleşim yerinde oldukları görülmektedir.²⁷⁷

Çarşambalı Bektaşîler arasında musahipliğin olduğu ancak musahip olacaklar arasında birinci dereceden kan bağının olmaması gerektiği belirtilmektedir. Babaların üstünde büyük mürşit bulunmaktadır. Bunların 4 çeşit semahları bulunmaktadır.²⁷⁸

²⁷³ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 379.

²⁷⁴ Coşkun Kökel, “Büyükyayla, Salihler ve Aydınlar Köyleri Ali Koç Baba Ocaklıları”, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 31, (2004), ss. 69-87, s. 69.

²⁷⁵ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s.13.

²⁷⁶ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s.6.

²⁷⁷ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s. 7.

²⁷⁸ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 380.

2.3.1.4. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu (Eroğulları) Tekkesi

Geniş arazisi olan tekke, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içinde gözükmektedir. Engin, yapmış olduğu saha araştırmasında, yörede Seyyid Ali Sultanlılar/ Eroğulları ile ilgili bilgiye rastlamadığını ancak Eröz'ün Alevîlik ve Bektâşîlik adlı eserinde bazı bilgilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Yazar, Eroğulları'na mensup olduğunu düşündüğü kişilerle yaptığı söyleşide Eroğlu (Eroğulları) ismine rastlamadığını ancak bunların “Dağlı” olarak anıldıklarını, muhtemelen zamanla Eroğlu isminin yerine Dağlı lakabının kullanılmış olabileceğini söylemiştir.²⁷⁹

Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu'ları tekkesi 1826 olayları sonrasında Halife Dede'nin Arnavutluk'a sığınması ile Halife Dedelik makamı boş kalmıştır. Günümüze gelinene dek tekkeye herhangi bir atamanın yapılmadığı görülmektedir. Seyyid Ali Sultanlılar Er Oğlu'ları uygulamalarının dem görme-dem alma erkânlarının diğer Bektâşî süreklilerinden farklı olduğu, Semahlarının ise Ali Koç Babalılarından çok farklı olmadığı görülmektedir. Halk arasında yola girerken seçtikleri rehberlerine “dayı” diye hitap etmekte, mürşitleri manevi baba olarak kabul etmektedirler. Türkiye’de 61, Bulgaristan’da 10, Yunanistan’da 52 olmak üzere 123 yerleşim yerlerinde oldukları tespit edilmiştir.²⁸⁰

2.3.1.5. Otman Baba Tekkesi

Rum Abdallarının pirlerinden biri olarak görülen Otman Baba'nın asıl ismi Hüsam Şah'tır.²⁸¹ Otman Baba'ya ait bilgiler, vefatından sonra halifesi Göcek (Küçük) Abdal tarafından yazılan velâyetnâmesinde bulunmaktadır. Velâyetnâme, Otman Baba'nın müridi olan Göcek Abdal, Otman Baba'nın

²⁷⁹ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 380.

²⁸⁰ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 381.

²⁸¹ Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımayan Kulları İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 60-61.

vefatından beş yıl sonra eseri kaleme almıştır. Velâyetnâme, dönemin dinî-sosyal hayatını aydınlatması açısından önemli bir eserdir.²⁸²

Velâyetnâmeye²⁸³ göre Otman Baba, 1378-1379'de doğmuş Timur'un Anadolu'ya sefer düzenlediğinde Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş, Germiyan ve Saruhanoğulları yörelerinde bir müddet dolaşp sonra da Balkanlara geçmiş bir Kalenderî şeyhidir.²⁸⁴

Otman Baba, Fâtih Sultan Mehmed döneminde yaşamıştır. İddia edildiğine göre, Fatih'le tanışıklığı şehzadelik döneminden itibaren başlamış, Fâtih'e rüyasında kendini tanıtmış, kendisinin zamanın kutbu olduğunu Fatih'e kabul ettirmiş, Fatih'in başarı veya başarısızlıklarını önceden bildirerek kendisinin takdirini kazanmıştır.²⁸⁵

Otman Baba, müridleriyle birlikte İstanbul'u ziyaret etmiş, bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Balkanlar'a doğru yola çıkmış, buradaki yerleşim yerlerini gezmiş, halkın sorunlarına çare bulmuş, çiftçilere yardım etmiştir. Otman Baba, kendisinden önce Balkanlarda yaşamış olan Sarı Saltuk'un aslında kendisi olduğunu söylemiştir.²⁸⁶

Balkanlarda uzun yıllar dervişleri ile dolaşmış yaşam tarzları ve dünyaya bakış açıları nedeniyle çoğu zaman tepkiler almışlardır. Vilâyetnâme'de, Hz. Muhammed'le birlikte peygamberlik devrinin sona erip Hz. Ali ile velâyet döneminin başladığını söyleyen Otman Baba'yı, görüşleri nedeniyle zamanın uleması Fâtih'e şikâyet etmişse de Fatih onu korumuş ve Otman Baba görüşlerini yaymaya devam etmiştir.²⁸⁷ Balkan Alevîliğine yön veren Akyazılı Sultan gibi şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Otman Baba'nın

²⁸² Haşim Şahin, "Otman Baba" *DİA*, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s.7

²⁸³ Şevki Koca, Ankara Cebeci Halk Ktp., nr. 495'de yazma eser olarak bulunan Vilâyetnâme-i Otman Baba'yı neşretmiştir. *Vilâyetnâme-i Şâhi, Göcek Abdal*, İstanbul, 2002.

²⁸⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 97.

²⁸⁵ Şahin, "Otman Baba", s.7

²⁸⁶ Şahin, "Otman Baba", s.7

²⁸⁷ Şahin, "Otman Baba", s.7; Kökel, "Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşılık Üzerine", s. 14.

1478-1479 yılında yaklaşık yüz yaşlarında vefat ettiği, türbesinin Bulgaristan Haskovo (Hasköy) Tekkeköy’de olduğu bildirilmiştir.²⁸⁸ Otman Baba türbesi Haskovo ve Kırcaali yörelerinde yerleşik Alevîler için önemli bir inanç merkezidir.²⁸⁹

Kökel, yöre halkı ile yaptığı görüşmelere dayalı olarak gözlemini şöyle paylaşmaktadır: “Otman Baba Türbesi’nde tanıştığımız ve Tekkeköy’de ikamet eden, Bektaşîler koluna mensup bir baba aslen kendilerinin Yunanistan, Dimetoka’daki Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Dergâhı’na bağlı olduklarını ancak Seyyid Ali Sultan Dergâhı Yunanistan sınırları içerisinde kaldığından kardeşi olan Elmalı Baba’yı mürşit olarak benimsediklerini aktarmıştır.”²⁹⁰

Hasköy civarında bulunan Otman Baba Bektaşîleri musahipsiz erkân uygularken Deli Orman bölgesinde bulunanlar musahipli erkân uygulamaktadır. Trakya yöresinde semahlarını matemlerde sergileyen tek topluluk Otman Baba Bektaşîleridir.²⁹¹

2.3.1.6. Akyazılı Sultan Tekkesi

Asıl adı İbrahim olan Akyazılı Sultan, Otman Baba’nın ardından “kutupluk” görevini üstlenmiştir.²⁹² Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde, erenlerden biri olarak gördüğü Akyazılı Sultan’ın Orhan Gazi ve II. Murad dönemlerinde yaşadığını, Hoca Ahmed Yesevi’nin halifelerinden biri olduğunu, Hacı Bektâş-ı Velî ile beraber Bursa’ya geldiğini, Hacı Bektâş-ı Velî tarafından Rumeli’ye gönderildiğini ve Batova civarında yerleştiğini belirtmiştir. Evliya Çelebi, ayrıca, Akyazılı Sultan Tekkesi’nin yedi köşeli olduğunu, yüksek kubbesi, süslemeli iç tavanı, tavana asılı büyük avizesi,

²⁸⁸ Ersal, “Şücaeddin Veli Ocağı”, s. 215.

²⁸⁹ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, s. 15.

²⁹⁰ Kökel, “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, S. 15.

²⁹¹ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 383.

²⁹² Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik*, s. 99; Yusuf Tepeli, *Derviş Muhammed Yeminî Fazîlet-Nâme*, C.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002, s. 239.

meydan evinin oldukça büyük ocağı ve meydanın ortasındaki şadırvanı ile oldukça görkemli bir yapı olduğunu ifade etmiştir.²⁹³ Bugün ciddi anlamda hasar gören Akyazılı Sultan Tekkesi'nin eski ihtişamından eser yok gibidir.²⁹⁴

2.3.2. Trakya ve Balkanlar'da Bektâşi İnanç Merkezleri

Trakya ve Balkan Bektaşîlik yapılanmasının Anadolu'da var olan ocak sistemi tarzında değil de “tekke” üzerinden yapılandığı görülmektedir.²⁹⁵ Trakya ve Balkanlar'ı içine alan Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'daki Bektaşî tekkeleri üzerine 24 yıl saha araştırması yapan Engin, çalışmasında en az 10 hane olan yerleşim yerlerini dikkate alarak oluşturduğu listede 1632 adet Bektaşî yerleşim yeri tespit etmiştir.²⁹⁶

Ona göre Trakya bölgesinde 5 ana Bektâşi inanç kolu ve bu kollara bağlı merkezler bulunmaktadır. Bunlar;²⁹⁷

1. Kızıl Deli İncancına bağlı olan Bektaşîler
 - a. Seyyid Ali Sultanlılar
 - b. Ali Koçlu,
 - c. Çarşambalı,
2. Babailer olarak bilinen Otman Baba Bektaşîleri
 - a. Musahipli
 - b. Musahipsiz
3. Balım Sultanlı (Babagan kolu) Bektaşîler
4. Nakşî Bektaşîleri
5. Şeyh Bedreddiniler.

²⁹³ Evliya Çelebi, *Tam Metin Seyahatname*, haz., Mümin Çevik, Sadeleş., Tevfik Temelkuran ve öte., C. 2 ve 3, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996, s. 271-274.

²⁹⁴ Kökel, “Bulgaristan'da Yaşayan Alevilik ve Bektaşîlik Üzerine”, s.14.

²⁹⁵ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 372.

²⁹⁶ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 400.

²⁹⁷ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşi ve Bektâşi Sürekleri”, s. 377-379.

2.3.2.1. Kızıl Deli Ocağına Yerleşim Yerleri

Yörede 10 yılı aşkın yaptığı çalışma ile Engin, Trakya’da tespit ettiği Kızıl Deli ocağına bağlı merkezleri şu şekilde sıralamıştır.²⁹⁸

- Tekirdağ
 - Merkeze bağlı Işıklar köyü,
 - Malkara ilçesi Yeni Dibek, Sarı Polat, Yaylagöne köyü,
 - Çorlu
- Edirne
 - Merkez Hıdırağa, Köşen Çiftliği, İskender köyleri.
 - İpsala ilçesi Tefikiye ve İbriktepe.
 - Lalapaşa İlçesi Taşlı Mürselin.
 - Uzunköprü ilçesinde Kavak Mahallesi, Çoban Pınarı, Çöp köy, Eskiköy, Harmanlı, Maksutlu, Türkobası, Yeniköy.
 - Meriç ilçesi, Kara Yusuf, Umurca, Nasuhbey, Feruzköy, , Akıncılar, Çavuşlu, Alibeyköy, Büyük ve Küçük Altıağaç, Yakupbey, Tefikiye, Balaban, İbriktepe.
 - Havsa ilçesi Musulca köyü.
- Kırklareli
 - Babaeski ilçesi merkezi ve Kumrular.
 - İslâmbey, Kumrular ve İnece köyü
 - İnece
 - Lüleburgaz ilçesi merkezi, Evrensekiz, Küçük Karıştıran
 - Pınarhisar ilçesi Erenler (tekke) ve İslâmbeyli.
- Bursa
 - Kazıklı köyü, Ortaköy, Atıcılar, İsmetiye, Gül Bahçe, Eminbey Çiftliği,
 - Orhangazi ilçesi Orta köy,

²⁹⁸ Refik Engin, “Refik Engin’in Kızıldeli Gezi Notları”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), s. 380-382.

- İnegöl ilçesi Kurşunlu,
- Kemalpaşa ilçesi Kumkadı,
- Kestel ilçesi,
- İznik Kurşunlu
- İstanbul
 - Silivri ilçesi Ortaköy, Çanta
 - Avcılar
 - Firuzköy.
- Yalova
 - Merkez Aşağı ve Yukarı Kocadere, Gökçedere köyleri,
 - Merkez Gülbahçe, Gökçedere, Yukarı kocadere
 - Aşağı kocadere

2.3.2.2. Ali Koçlular Ocağına Bağlı Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ
 - Muratlı İlçesi, Aydın Köy,
 - Çorlu, Paşaaalan, Sağlık mahallesi
- Kırklareli
 - Devletliağaç, Umurça, Terzidere, Taş Tepe, Demirköy, Hamza Bey, Küçük Karıştıran, Evrensekiz, Sivrililer.
- Eskişehir
 - Seyyid Gazi ilçesine bağlı Büyük Yayla, Bozhöyük köyleri

2.3.2.3. Otman Baba (Babai) Bektaşî Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ
 - Merkez Hüsunlu, Gündüzlü ve Köse İlyas köyleri
 - Çorlu Kovacık Mahallesi, Beyaz köy, Türkmenli, Türkgücü, Yenice, Çanta köyleri.
- Edirne Köşan Çiftliği

- Kırkareli Lüleburgaz ilçesi Turgutbey, Pancarköy, Pınarbaşı, İğneler, Ahmet bey köyleri,

- İstanbul

- Çatalca ilçesi Çanakça köylerine
- Zeytinburnu,
- Sefaköy,
- Feruzköy ilçelerinde merkezler oluşturulmuştur.²⁹⁹

2.3.2.4. Amuca ve Babagan Koluna Bağlı Bektaşî Yerleşim Yerleri

- Tekirdağ merkez Kılavuzlu köyü.
- Kırklareli merkeze bağlı 24 köy
- Eskişehir merkeze bağlı Şükranlı köyü,
- Balıkesir merkeze bağlı Yenişar köyü ve Şıpka köyü
- Edirne Meriç ilçesine bağlı Harmanlı köyü.³⁰⁰

Trakya ve Balkanlar’da halen faaliyeti bulunan Bektaşî inanç yerleşim merkezleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Trakya ve Balkanlar’da Bulunan Bektaşî Yerleşim Merkezleri

²⁹⁹ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 378-379.

³⁰⁰ Engin, “Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, s. 388—389;

İnanç adı	Devleti	Adet	Devleti	Adedi	Devleti	Adedi	Toplam
Ali Koç Babalı	Bulgaristan	7	Türkiye	46			53
Amucalar	Bulgaristan	39	Türkiye	94			133
Bozlu (Langaza)	Yunanistan	15+9	Türkiye	48			72
Çarşambalı	Bulgaristan	6	Türkiye	10	Romanya	3	19
Eğribozlu	Yunanistan	1	Türkiye	4			5
Girit	Yunanistan	228	Türkiye	144			472
Hamzabeyli	Makedonya	22	Türkiye	37			59
Kanatlar	Makedonya		Türkiye				
Kayalar	Yunanistan	97	Türkiye	135			233
Kayı	-		Türkiye	4			4
Kızıldeli	Bulgaristan	10	Türkiye	62	Yunanistan	52	124
Kocacıklar	Makedonya		Türkiye	18			18
Nakşiler	Bulgaristan	20	Türkiye	20			40
Otmanbabalı musahipli	Bulgaristan	13	Türkiye	78			91
Otmanbabalı musahipsiz	Bulgaristan	20	Türkiye	46			66
Perşembeliler	Bulgaristan		Türkiye				
Sadovalılar	Bulgaristan	15	Türkiye	9			24
Sancaktar babalılar	Bulgaristan		Türkiye				
Sarıgöl	Yunanistan	11	Türkiye	6			17
Sarıkeçe	Yunanistan	18	Türkiye	111			129
Selviovalı	Bulgaristan		Türkiye	42			42
Torlak	Bulgaristan	5	Türkiye	16			21
TOPLAM							1632

Kaynak: Refik Engin, “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektaşî ve Bektaşî Sürekleri”, s. 400.

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Kızıl Deli süreğini takip eden Bulgaristan’da 10, Türkiye’de 62 ve Yunanistan’da 52 olmak üzere toplam 124 yerleşim yeri bulunmaktadır.

2.3.3. Balkanlarda Bektaşî Yöreleri Tekke ve Zaviyeleri

Balkanlar'ın Türk yurdu haline gelmesinde özellikle Türkistan'dan gelen Ahmet Yesevî dervişlerinin önemli payı olduğu görülmektedir. Osmanlı askeri idaresine bağlı olarak katılan bu erenler ve beraberindeki taraftarları gönüllü bir şekilde fetih sürecine ciddi destek olmuşlardır. Horasan erenleri muhibleri ile birlikte fethedilen yerleri mesken edinmişler, inşa ettikleri tekke ve zaviyeler ile yörenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına vesile olarak buraları adeta birer dini ve kültür merkezi haline getirmişlerdir. Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade, Balkanların Türk yurdu haline gelmesinde Gaziyânı Rum, Abdalanı Rum, (Anadolu Abdalları, Horasan Erenleri), Ahiyanı Rum ve Baciyanı Rum teşkilatlarının büyük etkisinin olduğundan bahsetmiştir.³⁰¹

Balkanların fütuhâtı tasavvuf ve tarikat mensupları için İslam dinini gayri Müslim toplumlara tebliğ fırsatı vermiştir. Böylelikle tasavvuf ve tarikatler hem yörenin İslamlaşmasında aktif rol üstlenmişler hem de kendilerini yörede tanıtarak taraftarlarının artmasını sağlamışlardır.³⁰² Balkanlarda ilerleyen fetih hareketleri ile beraber sûfî dervişler tekke ve zaviyelerini fethedilen yerlere inşa ederek dini birer merkez olmuşlardır. Balkanlarda Malkara, Gelibolu ve Dimetoka'da kurulan zaviyeler yanında Yenice Zağra'da Kılıç Baba Zaviyesi, Çirmen'de Musa Baba Zaviyesi, Dimetoka'da Kızıl Sultan (Kızıl Deli) Zaviyesi, Şumnu'daki Hüseyin Dede Zaviyesi, Varna'ya ait olan

³⁰¹ Nedim Bakırcı, ve Hüseyin Kürşat Türkan, “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar'daki Rolü ve Önemi”, *TÜRK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1/1, (2013), s.147.

³⁰² Balkanlarda Bektaşî tarikatının yayılmasında önemli etkisi bulunan Gül Baba, Osmanlı Padişahlarından Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde birçok fetihlere sevenleri ile katılmıştır. İslam'a yapmış olduğu hizmetler takdir toplamış, cenaze namazını Kanuni'nin de katılımıyla Şeyhülislam Ebussuud Efendi kıldırılmıştır. Macaristan'ın başkenti Budapeşte'ye tekkesini kurmuştur. (Hacı Yılmaz, “Gülbaba'nın Balkan Bektaşiliğindeki Yeri ve Feyzname Adlı Eserinde Bektaşilik-Hurufilik İzleri”, *Turkish Studies*, S. 12/21, (2017), ss. 536-538.

Kaligra Kalesi ve çevresine yerleşen Sarı Saltuk Baba tekke ve zaviyeleri vb. gibi birçok tekke ve zaviye kurulmuştur.³⁰³

Balkanlarda kurulan tekkeler o bölgenin kültürel, sosyal ve inançsal gelişimine katkı sağlamıştır. Balkanlarda Bektaşî tarikatının yayılmasında Gül Baba'nın da büyük rolü vardır. Hayatı efsanevi bir şekilde anlatılmaktadır. “Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde birçok savaşa katılmış” olduğu rivayetleri mevcuttur. İslâm'a yapmış olduğu hizmetler takdir toplamış, cenaze namazını Kanuni'nin de katılımıyla Şeyhülislam Ebussuud Efendi kıldırılmıştır.³⁰⁴

Tez konusu ile bağlantılı olarak Trakya yöresine komşu bölgelerdeki Bektaşî tekke, zaviye ve türbeleri şu şekilde verilebilir:

Tablo 8: Yunanistan ve Batı Trakya Yöresinde Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri

Yunanistan Sınırları İçinde Bulunan Tekke-Zaviye-Türbeler	Tekke-Zaviye-Türbeler Bulunduğu Yer
Ali Baba Türbesi	Kandia/Kreta
Ali Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Alikulu Tekkesi	Aydınlı/Agia
Aydın Baba Türbesi	Thessaloniki (Selanik)
Binbiroklı Ahmet Baba Zav.	Tsermen (Çirmen)
Elmalı Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Emine Baba Tekkesi	Vodhorina/Joannina
Eski Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Gazi Baba Türbesi	İneli
Hasan Baba Tekkesi	Rethymnon/Kreta
Hasan Şeref Baba Türbesi	Joannina/Epirus
Horasanlı Ali Dede Tekkesi	Iraklion (Kandia)/Kreta

³⁰³ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, (1974), ss. 279-295.

³⁰⁴ Yılmaz, “Gülbaba'nın Balkan Bektaşiliğindeki yeri ve Feyzname adlı eserinde Bektaşilik-Hurufilik İzleri.” s.536-538.

Hüseyin ve Turabi Baba Türbesi	Kontsa'da (Joannina'nın kuzeyinde)
Hızır Baba Tekkesi	Makri
Kasım Baba Tekkesi	Kastoria
Kesrin Dergahı	Thessaloniki (Selanik)
Memi Bey Sultan Türbesi ve Bucak Tekkesi	Kozani'de Köşeler ve Sofular köyü arasında
Mustafa Gazi Türbesi	Chania/Kreta
Mümin Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Mürsel Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Otman Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Piri ve Erbei Baba Türbe	Juma/Kozani
Saltık Baba Türbesi	Korfu
Sancaktar Ali Baba Türbesi	Toplitza/Kastoria
Sancaktar Dergahı	Thessaloniki (Selanik)
Şahin Baba Tekkesi	Kupekli/Thessalien (Teselya'da)
Timur Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Yaran Baba Zaviyesi	Tsermen (Çirmen)
Kızıl Deli Sultan Tekkesi	Didymotichon (Dimetoka)
Gazi Ferhat Baba	Didymotichon (Dimetoka)
Öksüz Baba	Didymotichon (Dimetoka)
Aşağı Tekke	Mikroderio (Küçük Derbent) köyü
Gazi Hasan Baba	Sidiro (Demirören) köyü
Çilingir Baba	Haldini (İlanlı/Yılanlı)
İbrahim Baba	Feres (Ferecik)
Işıklar Nefes Baba	Loutros (Ilıca) köyünde
Sancaktar Baba	Makri (Miri) köyünde
Ferecik Tekkesi	Feres (Ferecik)
Ahi Baba Tekkesi	Feres (Ferecik)
Gaziler Tekkesi	Feres (Ferecik)

Kaynak: Ali Duran Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 16, (2000), ss. 212-217

Bulgaristan’ın da içinde olduğu Trakya ve Makedonya bölgelerine iskân edilen Anadolu menşeli Türk göçmenler yörenin İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bulgaristan’da Bektaşî tarikatlarının Dobruca, Gerlova, Deliorman ve Haskovo’nun güney bölümünde bulundukları en yoğun Bektâşî nüfusun Deliorman bölgesinde olduğu görülmektedir. Gerlova’da bulunan Bektaşîler, Çelebi veya Babagan koluna mensup değillerdir. Gerlova dışındaki Bektaşîlerin ise Çelebi (Sofıyan) Kolu Bektâşîleri; Hacı Bektâş’a, Babagan (Mücerred) Kolu Bektâşîleri; Deliorman’daki Denizli Ali Baba’nın tekkesi şeyhine bağlıdır. Otman Baba Kolu Babailer; Haskova yakınındaki Otman Baba tekkesine bağlıyken Demir Baba Kolu Babailer; Demir Baba tekkesine bağlıdır.³⁰⁵

Tablo 9: Bulgaristan’da Bulunan Bektaşî Tekke, Zaviye ve Türbeleri

Bulgaristan Sınırları İçinde Bulunan Tekke-Zaviye-Türbeler	Tekke-Zaviye-Türbeler Bulunduğu Yer
Abdullah Dede Tekkesi	Yeni Zagra
Akyazılı Sultan Tekkesi	Varna/Balçık köyü (Batova)
Ali Koca Baba Zaviyesi	Ruscuk
Genç Baba Tekkesi	Miralar köyü yakınlarında
Hakir Ali Baba Zaviyesi	Ruscuk
Haydar Baba	Tutrakan
Hekim Ali Baba Tekkesi	Tutrakan (Denziler köyü)
Hasan Demir Baba Pehlivan Türbesi	Razgard/İsperih Kemanlar
Horasani Ali Baba Zaviyesi	Ruscuk
Hüsam Dede Tekkesi	Sofya/Dobeşince
Hüseyin Baba Tekkesi	Duraç köyü yakınlarında
Hüseyin Baba Zaviyesi	Silsitre
Kademli (Kıdemli) Baba Tekkesi	Nova Zagara yakınlarında
Kamber Baba Tekkesi	Ruscuk
Kızane Tekkesi	Tirgoviş (Eskicuma)/Kızane köyü

³⁰⁵ Frederick, De Jong, Bulgaristan’da Alevi Gruplar ile Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki, Çev. Handan Er, 1.Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.148.

Kızıldeli Sultan	Kırcalı
Koca Doğan Zaviyesi	Silistre
Kurt Baba Tekkesi	Belören (Belveren)
Melek Baba Tekkesi	Ruscuk
Musa Baba Zaviyesi	Kozluca
Mustafa Baba Tekkesi	Ruşcuk/Silistre
Mustafa Baba Tekkesi	Hasköy/Filiba
Otman Baba Tekkesi	Hasköy
Timur Baba Zaviyesi	Silistre
Yahya Paşa Bali Tekkesi	Razgard yakınlarında

Kaynak: Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye ve Türbeler)”, ss. 212-217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KELÂMÎ AÇIDAN SEYYİD ALİ SULTAN VELÂYETNÂMESİ

3.1. Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin yazarının kimliği kesin olmamakla beraber metinden anlaşıldığına göre mahlası “Cezbî”dir. Cezbî'nin 18. yüzyıl başlarında yaşayan Tırhanalı Şair İbrahim Cezbî³⁰⁶ olabileceği düşünülmüş ancak bunu araştırmacı Ocak, Şair Cezbî'nin XVIII. yüzyılda yaşadığını; Velayetneme'nin ise dil ve üslup açısından XV. yüzyıla ait olması hasebiyle bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir.³⁰⁷ Rıza Yıldırım da Velâyetnâme'nin dil ve üslup açısından XV. veya XVI. yüzyıla ait olduğunu savunmaktadır.³⁰⁸ Dolayısı ile XVII. asrın sonları ile XVIII. asrın başlarında yaşadığı düşünülen Cezbî'nin ilk yazar olmadığı, muhtemelen sonradan bazı manzumeler ilâve ederek eseri yeniden yazan kişi olduğu düşünülmektedir.³⁰⁹

Velâyetnâmenin Türkiye’de üç ve Kahire’de bir olmak üzere toplam 4 nüshası bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan Velâyetnâmelerin içerikleri hemen hemen birbiri ile aynıdır. Bu üç nüshanın birisi Ankara Milli Kütüphanesi’nde 1189 sıra numaralı, h.1313/m.1897 istinsah tarihli yazma eser olan Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan’dır.³¹⁰ İkincisi, İstanbul Atatürk

³⁰⁶ Tezkirelerin birinde Cezbî mahlasını taşıyan Bektâşi olup olmadığı belli olmayan İbrahim adlı bir şâir geçmektedir. Seyyid Ali Efendi'nin kazaskerliği esnasında Tırhalalı İbrahim Cezbî Başmakçızâde'nin kadılık yapmış ancak uygun olmayan olaylara karışması nedeni ile azledilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektâşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005. s. 41.

³⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 54.

³⁰⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 59.

³⁰⁹ Ocak, *Alevî ve Bektâşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 41.

³¹⁰ Vilayetname-i Seyyid Ali Sultan, 1189 sıra numaralı el yazması nüsha, istinsah tarihi h.1313/m.1897 Milli Kütüphane, (El Yazmaları Bölümü Sıra No: 1189).

Kitaplığı Belediye Yazmaları Bölümünde “Gazi Erenler Hakkındaki Risale” ismiyle kaydedilmiş olan nüsha ve Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesindeki 62 numaralı nüshadır. Üçüncüsü de Kızıl Deli babalarından Lütfi Aykurt’a ait olan bir kopya ile Irené Beldiceanu-Steinherr’in Suraiya Faroqhi tarafından kendisine fotokopisi verilen Gölpınarlı nüshasıdır.³¹¹

Velâyetnâmenin Kahire nüshası, J. K. Birge’nin³¹² ABD’de Private Collection at The Hartford Seminary Library Connecticut’a bir nüshasını verdiği kopyadır. Birge, bu kopyayı 1933’de Arnavutluk Bektaşî Komitesi önderi Niyazi Dede’den aldığını belirtmiştir.³¹³

Velâyetnâme’nin Türkiye nüshâları ve Kahire nüshası arasında muhteva bakımından farklılıkların olduğu görülmektedir. Özellikle Seyyid Ali Sultan’ın yaşadığı döneme ilişkin verilen bilgilerde farklılıkların olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye’deki nüshalarda Seyyid Ali Sultan’ın Yıldırım Bayezid devrinde yaşadığı ifade edilirken, Kahire nüshasında Seyyid Ali Sultan’ın Orhan Gazi döneminde yaşadığı, Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa ile beraber Rumeli fetih güzergâhının sol tarafında faaliyet gösterdiği bilgileri yer almaktadır. Nüshalar arasındaki bu tutarsızlık Seyyid Ali Sultan’ın hayatı hakkında ortaya konulan bilgilerin doğruluğu üzerinde şüphe uyandırmaktadır.³¹⁴

³¹¹ Beldiceanu-Steinherr, *Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan*, s. 50-72; Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 46.

³¹² Aslen Amerika’lı olan Birge, 1927’de Türkiye’ye gelerek Amerikan misyoner teşkilatı Bible House’da on yıl öğretmenlik, danışmanlık ve yürütücülük yapmıştır. Türkçe yazma ve basma eserlerin Amerikan kütüphanelerine aktarılması için danışmanlık yapmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Princeton Üniversitesi’nde hocalık yapmıştır. Uluslararası Doğu Araştırmaları Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer almış, *Oriens*” adlı derginin yürütücülerinden olmuştur. İstanbul Rumelihisarı’nda 1952’de ölmüştür. Birge, Luzac’s Oriental Religions Series dizisinin VII. cildi olarak Türk tasavvuf hayatında Bektaşîliğin yeri, tarihçesi, pîrleri gibi konuları ihtiva eden *“The Bektashi Order of Dervishes” adlı eserini* Londra-Hartford 1937’de yayımlamıştır. Semavi Eyice, “Birge, John Kingsley”, *DİA*, C. 6., İstanbul: TDV Yayınları, s. 189.

³¹³ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, s. 56.

³¹⁴ Şahin, “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, s. 19.

Aynı zamanda Velâyetnâmelerde Seyyid Rüstem Gazi hakkında verilen bilgiler arasındaki tutarsızlıklar da dikkat çekmektedir. Ayrıca nüshalarda, Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem Gazi'nin Balkanlarda yaptıkları fetih hareketleri ve bu bölgedeki yaşantıları ile ilgili verilen bilgilerin de birbiri ile uyuşmadığı görülmektedir.³¹⁵

Cihad ve gaza esasına dayanan eserde; ilk Rumeli fetihleri hikâye edilmekte, Seyyid Ali Sultan'ın menkıbeleri ile Seyyid Rüstem Gazi'nin menkıbelerine aynı ağırlıkta yer verilerek hem Seyyid Ali Sultan hem de Seyyid Rüstem'in gazi ve evliyâ oldukları öne çıkarılmaktadır. Eserde yer alan menkıbeler, Gelibolu, Bolayır, Edirne, Dimetoka, Şumnu, Rusçuk, Silistre gibi fetihlerin yapıldığı şehir ve kasabalarda geçmektedir. Velâyetnâme'de geçen fetih hikâyelerinin gerçek oldukları ancak olayların menkıbevî bir şekilde yansıtıldığını söylemek doğru olacaktır.³¹⁶

Velâyetnâmenin girişinde ifade edildiği üzere eserin yazılış amacı; baş kahramanlar olan Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem'in gazilik ve veliliklerinin ortaya konulması, dervişlerin Rumeli fetihlerinde gösterdikleri katkıların paylaşılması ve böylelikle Rumeli fütuhatının gazi erenler tarafından nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulmasıdır.³¹⁷ Yıldırım'a göre, Velâyetnâmenin yazılış amaçlarından birisi de, Rumeli'ye yerleşen dervişlerin devletten aldıkları toprakların onların tabii hakları olduğunu göstermektir.³¹⁸

Velâyetnâme'de öncelikle Seyyid Ali Sultan'ın beraberinde bulunan erenlerle Horasan'dan Anadolu'ya gelişleri ele alınmış devamında; Rumeli'ye geçişleri, bu yörede yaptıkları fetih hareketleri, Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem'in gösterdikleri kahramanlıklar, erenlerin gösterdikleri cesaretlikler ve Seyyid Ali Sultan'ın Kızıl Deli nehrinin kenarına tekke

³¹⁵ Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", s. 19

³¹⁶ Ocak, *Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s. 41.

³¹⁷ Velâyetname'de şöyle ifade edilmektedir: "İmdi birâderim bu günâ kerâmetler inâyet-i Hakk ile hezâr be hezâr zuhura gelmiştir. Ve inkâra asla mecâl yoktur. Zira kerâmet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtu vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevî'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır."

Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161.

³¹⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 53.

kurarak buraya yerleşmesi ele alınmaktadır. Velâyetnâme’de anlatıldığına göre, Rum ilini fethetmek isteyen Yıldırım Han ve Horasan erenlerinden Seyyid Ali Sultan ile maiyetindeki dervişler, rüyalarında peygamber efendimizi görürler. Peygamber efendimiz (s), Yıldırım Han’a rüyasında, Horasan’dan gelecek erenleri haber verirken; erenlerin de rüyalarına girerek Rum iline göçmelerini ister. Hacı Bektâş, Seyyid Ali Sultan’ı bu gruba lider olarak tayin etmiş ve diğerlerini de farklı rütbelere tayin ederek görevlendirmiştir.³¹⁹

3.1.1. Velâyetnâmenin Metni Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâme’si üzerinde müstakil çalışma yapan araştırmacılar vardır. Yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir. Şöyle ki;

- Bedri Noyan: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi. Bektâşî babası olan Bedri Noyan, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi’nin neşrini 1999 yılında yapmıştır.³²⁰ Noyan, Velâyetnâme’nin giriş kısmında Seyyid Ali Sultan’ın hayatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Velâyetnâmenin aslını latin harflerine çevirerek

³¹⁹ Velâyetname’de Hacı Bektâş-ı Velî’nin rüyasında Hz. Peygamber’den aldığı emir doğrultusunda Rumeli’nin fethine memur ettiği erenlerle ilgili kısmı şu şekilde ifade edilmiştir: “Hacı Bektâş- ı Velî etrafında kendisine yarenlik edecek erenler istemekteydi. Bir gece bu husus için dua eder, kendisine uyku bastırır. Rüyasında Hz. Muhammed’i görür. Peygamber Efendimiz ona “Duan kabul edildi. Horasan dolaylarından benim temiz soyumdan sana kırk er gelecektir. Rumeli’nin alınması Allah’ın velilerinin elindedir. Onlar üç gün sonra gelecekler. İçlerinde bilgin ve temiz huylu Rüstem adında biri var; ona uy, ona göstereceğin saygı banadır.” der. Kırk er de kendi tekkelerinde ibadetlerine devam ederlerken kendilerine Hz. Muhammed görünür ve “Ey ciğer köşelerim, kırkınız gönlünüzü birleyip bundan Rum ikliminde Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’ye varın, sizlere kılıç kuşatsın. Size ne emrederse yerine getirin. Hünkâr sizi Yıldırım Han yanına yollasın, ona yardım edin, Rumeli’yi fethedin.” der. Kırklar toplanıp Hünkâr’a gidip olayı dile getirirler. Hünkâr üç gün sonra hepsini huzuruna alır. Önce Seyyid Ali Sultan’ı onlara baş eder. Emir Sultan’ı sancaktar, Seyyid Rüstem Gazi’yi kadiasker, Abdussamed Fakı’yı imâm, Seyyid Zali’yi saka, Seyyid Ahmed’i kılavuz tayin eder. Sonra da erenleri kılıç kusatıp Yıldırım Han’a yollar.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-162.

³²⁰ Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*.

yayınlanmıştır. Şahin, Noyan'nın bu çalışmasının son derece özensiz olduğunu ve okuma hataları içerdiğini ifade etmektedir.³²¹

- Rıza Yıldırım: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi. Yıldırım, Velâyetnâmenin Türkiye ve Kahire nüshasını mukayese ederek 2007 yılında neşretmiştir. Eserin başında Seyyid Ali Sultan'ın hayatını oldukça doyurucu bir şekilde ortaya koymuştur. Yıldırım, Velâyetnâmenin Türkiye'de bulunan Ankara nüshasının transkripsiyonunu ve tıpkıbasımını yaparak Velâyetnâmeyi de değerlendirmiştir. Yıldırım, bu çalışmasında aynı döneme ışık tutan çeşitli velâyetnâme metinlerini, tarihi arşiv kaynaklarını, ilk Osmanlı kroniklerini, sözlü kaynakları, konu ile ilgili yapılmış müstakil çalışmaları kullandığını ifade etmiştir.³²² Yıldırım'ın söz konusu çalışmasını değerlendiren Turniay, Yıldırım'ın kaynak metin olarak ele aldığı Velâyetnâmeyi değerlendirirken aynı yüzyılda yazılmış diğer eser ve kaynakları gerçekçi bir zeminde ele alarak yorumladığını, Seyyid Ali Sultan ile Hacı Bektaş-ı Velî arasında var olan ilişkinin gerçeklik düzeyine ilişkin birçok belge ve arşivlere ulaşma ve kullanma hâkimiyetinin dikkat çektiğini ifade etmiştir.³²³

- Rıza Yıldırım: Efsanede Gizli Gerçek: Bir Tarih Kaynağı Olarak Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi. Yıldırım, 2007 yılında transkripsiyonunu ve tıpkıbasımını yaptığı Velâyetnâme'nin 2008 yılında da tarihi kaynak olarak değerlendirmesini yapmak üzere, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nin nüshâları, yazılış dönemi ve Bektâşî geleneği içerisindeki yerine dair bilgiler vermiştir.³²⁴

³²¹ Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", s. 19.

³²² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 37-112.

³²³ Necmettin Turniay, "Ciddi Bir Velâyetname Kritiği ve Tarihi Yeniden Yazmak Denemesi: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 53, (2010), ss. 433-439, s. 439.

³²⁴ Rıza Yıldırım, "Efsanede Gizli Gerçek: Bir Tarih Kaynağı Olarak Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi", *Tarih ve Toplum*, S. 6, (Güz 2007-Kış 2008), ss. 37-63.

Biz de tezimizde R. Yıldırım'ın 2007 yılında transkripsiyonunu yaptığı ve “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi” adını verdiği nüshayı esas aldık. Bu nedenle eserin tasnifine yakından bakmakta yarar vardır.

Yıldırım, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesini hazırlarken ele aldığı başlıkları ve içeriklerini şu şekilde ortaya koymuştur.

- Giriş” kısmı: Eserin s. 1-12 arasını oluşturan Giriş kısmında yazar, konuya ilişkin kaynak eserleri ve araştırmaları değerlendirmiştir.

- “Gelenekte Seyyid Ali Sultan” başlığı, eserin 13-23 sayfaları arasında yer almaktadır. Burada Alevî-Bektâşî geleneğinde Seyyid Ali Sultan'ın yerini ele almıştır.

- “Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan/Tarihsel Bir Analiz” başlığı, eserin 37-100 sayfaları arasında olup yazar burada Velâyetnâmeyi tarihi açıdan analiz etmiştir.

- “Seyyid Ali Sultan'ın Tarihsel Hayatı” başlığı eserin 113-157 sayfaları arasında yer alıp, Seyyid Ali Sultan'ın yaşamı tarihsel bir bakış açısı ile ele almıştır.

- Velâyetnâme'in metin kısmı: Velâyetnâme'in transkripsiyonlu metin kısmı, eserin 161–187 sayfaları arasında yer almıştır. Velâyetnâme'yi kaleme alan Cezbi, metnin sonunda; “İmdi birâderim bu günâ kerametler inâyet-i Hakk ile hezâr be hezâr zuhura gelmiştir. Ve inkâra asla mecâl yoktur. Zira keramet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir. Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhisselâtü vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevi'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır.”³²⁵ diyerek evliyanın kerametini, peygamberlerin mûcizeleriyle bir tutmakta, ikisinin de Allah'tan kaynaklandığını belirtmektedir.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde görüldüğü üzere, Yıldırım Han'ı harekete geçiren şey ile Horasan erenlerini yola çıkaran neden fetih ve gaza

³²⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

isteğidir.³²⁶ Seyyid Ali Sultan, kendisine verilen “Rumili’ni şirkden temiz ve halâs itmek” görevini yerine getirmek için Burgaz, Gelibolu, Dimetoka, Edirne gibi yerlere gazalar düzenleyip fetihler yapmıştır. Bu yerler, ele geçirilip yeni isimler verilmiştir. Velâyetnâmede başta Gelibolu, Burgaz, Burgaz Kalesi, Bolayır, Kavak, Kavakaltı, Varmacin (Varmaciye) Kalesi, Varmacin’in sol tarafında bulunan ırmak, Murtad Kalesi, Hakii Kalesi, İpsala, Fere (Ferecik), Dimetoka, Edirne, Şumnu, Rusçuk, Silistre, Silistre’de bir dağ, Silistre’de Küçük Mastaba Dağı ve Derbendi, Göz Irmağı, Yanbolu (Emlakçe), Muti Dağları, Kırçalı Dağları, Çeleb Yaylası, Karapınar Çeşmesi, Karapınar Çeşmesi yakınlarındaki hisar ve Sarı Kızıl Yaylası, ismi geçen yerler olarak görülmektedir.³²⁷

3.2. Kelâmi Açıdan Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, motifler açısından diğer velâyetnâmelerden çok farklı olmasa da Rumeli fetihleri etrafında oluşan olayları cihad ve gaza esasına göre hikâye etmesi ciheti ile diğer Bektaşî menâkıbnamelelerinden ayrılmaktadır.³²⁸

Dini ve ahlaki kuralların özellikle vurgulandığı Velâyetnâme’nin sonunda şöyle denilmektedir: “Bu babda erenler ol makam-ı mübareke nice erişdiler? Evvela yalan söylemediler. Zina ve livâta itmediler. Nefsin hazzını virmediler. Döşekte yatmayub yastıkları taş, döşekleri tûrab idi. Ve kimseye iftira ve gıybet etmediler. Ve başlarına ne gelirse Hakk’dan bildiler.”³²⁹ Böylelikle erenler arasında tesis edilen doğruluk, dürüstlük, dini emirlere uyma, haramdan sakınma, saygı, sevgi, tevazu, güven, itimat, dayanışma gibi dini ve ahlaki değerler ile donanmış toplum inşa çabası sergilendiği göze çarpmaktadır. Topluma faydalı olma, cömertlik, fakirleri gözetme ve mağdurun yanında olma gibi hasletlerin kazandırılması ve bunun erenlerin

³²⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 161-162.

³²⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-175.

³²⁸ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameleler*, s. 54.

³²⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 184.

davranışları üzerinden örneklendirilmesi, toplumu topyekûn eğitmenin bir yolu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.³³⁰

Bektâşi kaynakları olan makâlâtlar, velâyetnâmeler, nefesler ve erkannâme türü eserlerin insicamlı bir teolojiyi takip eden mezhebî eserlerden ziyade tasavvufi içerikli yapıların olduğu görülmektedir. Bu eserlerde ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret inançlarının temel İslâm inançları olarak oldukça merkezi ve yerleşik bir yapıda oldukları söylenebilir. Tevhid, Kur'an, ahiret gibi kelami konular ile Hz. Peygamber'in nübüvvet-velâyet nurunu birlikte taşıması ve Hz. Ali sevgisi Bektâşî düşüncesi ve geleneğinde temel renklerini büyük oranda İslâm'dan almıştır.³³¹

Bektâşilikte var olan algı da, büyük ölçüde Hanefî-Mâturîdîlikten beslenmektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen ve Yeseviliği takip eden bazı sufi tarikatlerin Bektâşilik'te olduğu gibi erken dönemde itikadi açıdan Mâturîdî Hanefilik'in hakim olduğu görülmektedir.³³² Benzer yaklaşım Üçer tarafından da dile getirilmiş Makâlâtlar, velâyetnâmeler, nefesler ve erkannâmeler gibi Bektâşi eserlerde her ne kadar imâmların masûmiyeti, tevellâ ve teberrâ vb. Şîî kaynaklı düşünceler yer alsa da bunların bir sistematiklik dahilinde ele alınmamaları ile beraber bu konuların Şîî-İmâmî veya Caferîlik'te olduğu şekilde paralellik arzemediği görülür demektir.³³³ Diğer taraftan iman esasları ve temel inançlar açısından farklı mezhebî unsurlar olmakla birlikte bu eserlerde Anadolu öncesi hem de Anadolu'da özellikle ilk dönemlerde Hanefî kültür çevresinden etkilenmelerinden dolayı daha çok Hanefî-Mâturîdî unsurların katkısı görülür demektir.³³⁴ Bununla beraber Balım Sultan'ın Şîî ve Hurûfî unsurları Bektâşiliğin bünyesine

³³⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 167-183.

³³¹ Mehmet Atalan, "Hanefîlik ve Mâturîdîliğin Bektâşilik Üzerindeki Etkileri", Uluslararası Maturidilik: Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu", Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü 16-18 Nisan 2015, Türkistan, 2015, s.27.

³³² Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk*, Ankara Okulu yay., Ankara 2008, 31 vd., 50.

³³³ Cenksu Üçer

³³⁴ Kutlu, *Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları*, ss. 50-52; Cenksu Üçer, *Alevîliğin Neliği ve Şîilik (Caferîlik) ile ilişkisinin Çerçevesi*, Marife, S. 3, 2008, ss. 205-238, s.222.

katarak Safevi propagandasına meyiletmesi, Bektâşilik için dönüm noktası olarak görülmüş, Bektâşi inanç, adab ve erkânında büyük değişim yaşandığı iddia edilmiştir.³³⁵ Ancak Ocak, önceleri Bektaşîliğin Sünnî bir tarikat olduğu ancak Balım Sultan ile bugün bilinen hüviyetine sokulduğu iddialarını kabul etmemektedir. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yetiştiği sosyokültürel çevre ve dinî yapı dikkate alındığında Sünnî olduğu iddiaları ile uyuşmadığını Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât adlı eserinin tarihi tenkidi açısından değerlendirildiğinde sözlü geleneğe dayandığını daha sonraları anonim derleyiciler tarafından kitaplaştırıldığını ve asıllarından uzak olduklarını ifade etmektedir.³³⁶

Ancak görünen o ki, bu eserlerin genelde ehl-i sünnet mezhebi çerçevesinde yazılmış oldukları Ocak tarafından da kabul edilebilir bulunması bir tarafa araştırmada ele alınan Seyyid Ali Sultan Velayetnâmesi'nin de benzer şekilde ehl-i sünnet çerçevesinde ele alındığı ancak Şîi unsurları da bünyesinde barındırdığı görülmektedir.

3.2.1. Tevhid

Kelam ilminde Allah inancı, diğer tüm dini anlayışları ve varlıklar arasındaki ilişkiyi şekillendirdiğinden dolayı büyük önem taşımaktadır. Kuranda bildirildiği gibi Allah katında tek din İslam dinidir. İslam dinin temeli tevhid inancıdır. Allah, elçileri ile bildirdiği tevhid akidesini inancın temeli olarak belirlemiştir. İnsan ise zihin yapısı itibarı ile yaratıcı ve kutsal olanla ilgilenme ihtiyacı duyar. Nitekim o, bidayetinden itibaren yüce bir güce inanmaksızın varlığını sürdürememiş, her daim ulûhiyet veya kutsal arayışı içerisinde olmuştur. İhtiyaç duyduğu yüce güç ve kutsal ile ilgili sorgulamalar yaparak tatminkar cevaplar arayışı içine girmiştir. Allah (c) ise elçileri aracılığı ile tevhit akidesini sağlam bir şekilde tesis etmiş ancak

³³⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 18.

³³⁶ Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", C. 14, s.457.

insanoğlu tevhit akidesini bazen unutmuş, bazen inkâr etmiş, bazen de farklı arayışlar ile birçok ilah anlayışına yönelmiştir.³³⁷

Allah inancının, semavî dinlerin ve tabiatüstü bir varlığın mevcudiyetine inanan bütün dinlerin merkezi inanç yapısını oluşturduğu görülmektedir. Duyuların ihata edemediği bu varlığın madde ötesi veya tabiatüstü olarak kabulü, zihni bir varlık veya zihnin dışında gerçek âlemde olduğunu kabul etmek demektir. Somut olarak mevcudiyeti ortaya konulamayan ve tasavvurdan öte geçmeyen tanrı ne âlemi var edebilir ve idâre edebilir ne de inanç açısından inananların zihinlerini tatmin edebilir. Allah'ın fiilen var olduğunun ancak duyular vasıtası ile idrâk edilememesinin gerçek izahını âlemi yaratan Allah, kendine seçtiği elçiler aracılığı ile yapmıştır.³³⁸ Peygamberlere gönderdiği vahiyler ile kendini kullara tanıtan Allah, kulların zihinleri ve idrakleri ile anlamlandırabilecekleri kavramlar olan sıfatlar ile bunu gerçekleştirmiştir.³³⁹ İlâhî sıfatların insanlarda da var olabilen sıfatları ifade eden kelimelerle açıklanması, konuyu beşerî zihinlerin anlama sınırına, olabildiği kadar yaklaştırmak içindir.³⁴⁰

Allah'ı aklın tasavvur edebileceği veya zihnin canlandırabileceği şeylerin tümünden tenzih etme, tevhid inancının özünü oluşturmaktadır. Tevhid inancının çerçevesini Allah'ın bir olduğunu kabul, ulûhiyetini tasdik ve ortağı olduğunu reddetmek oluşturmaktadır.³⁴¹

Ebü Hanîfe'ye göre tevhid, Allah'ın ortağının bulunmaması, cisim ve araz olmaması, denginin ya da zıddının bulunmaması ve başka varlıklara benzememesidir. Mâtürîdî tarihsel, aklî ve kozmolojik delillerle tevhidi temellendirmeye çalışmıştır. Eş'arîler de, Kur'an'da geçen tevhid

³³⁷ Şefattin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2010, s. 156-157.

³³⁸ Mustafa Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s.131.

³³⁹ İlyas Çelebi, "Sıfat", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, XXXVII, 100-106.

³⁴⁰ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.131.

³⁴¹ Seyyid Şerif Cürçani, *Ta'rifat*, İstanbul: Matbaayı Ahmet Kamil, 1327, s. 48

âyetleriyle³⁴² ve teşbihi reddeden Şûrâ sûresindeki âyet³⁴³ ile tevhid inancını açıklamaya çalışmışlardır. Mu'tezile kelâmcıları kendilerinin tevhid ehli olduklarını ileri sürerek tevhid konusunda daha titiz davrandıklarını iddia etmişlerdir. Bu anlamda onlar, tevhidî hassasiyetten dolayı Allah'ın zâtı yanında başka kadîmler olarak anlaşılabilirler endişesiyle kadîm sıfatları reddetmişlerdir.³⁴⁴

Velâyetnâme'de Allah, vahidi ehad olarak, kudreti ile kullarına yardım etmekte, fetih ve nusret nasip etmektedir.³⁴⁵ Allah'a atfedilen kudret ve nusret gibi sıfatlar, Mâtürîdîlerin tevhid ve Allah'ın sıfatları yaklaşımına benzerdir. Dolayısı ile Mu'tezile kâdim sıfatları reddettiğinden Velâyetname'de ortaya konulan yaklaşım Mute'zile'nin sıfatlar ile ilgili görüşleri ile uyuşmamaktadır. Mu'tezile, Allah'ın zâtı yanında başka kadîmler olarak anlaşılabilirler endişesiyle kadîm sıfatları reddetmişlerdir. Mâtürîdîler, Allah'ın tüm sıfatlarını kadîm görmüşler ve zati ve subuti olarak ayırmışlardır.³⁴⁶ Mu'tezile, Vâcibin zâtına zâid hakîkî sıfatlarının olduğunu kabul etmemektedir. Vacibin zâtında zâid sıfatların olması Allah'ın zatında hadis sıfatların olması anlamına gelir ki bu, Allah'ın zâtının hâdislerle kâim olması demektir. Ayrıca bunun Allah'ın ezelde hadis sıfatlardan yoksun olması anlamına geldiği veya o sıfatların kadîm olduğu kabul edilirse kadîmlerin birden fazla olması demektir.³⁴⁷ Eş'arîler, Allah'ın zâtî sıfatlarını kadîm sıfatlar; halk, terzik, tekvin ve icad gibi fiili sıfatlarını ise hadis sıfatlar olarak görmektedirler. Mâtürîdîler de Allah'ın, zati ve subuti olarak ayırdıkları sıfatlarının tümünü kadîm görmüşlerdir.³⁴⁸

³⁴² er-Ra'd 13/16; el-İsrâ 17/42; el-Mü'minûn 23/91.

³⁴³ Şûrâ, 42/11.

³⁴⁴ Mevlüt Özer, "Tevhid", DİA, C. 41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s. 18-20.

³⁴⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 173 ve 178.

³⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 147.

³⁴⁷ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.132.

³⁴⁸ M. Saim Yeprem, *Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, İstanbul: MÜİF. Yayınları, 2000, s. 24; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev., Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM Yayınları, 2009, s. 147; Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 222.

Bektâşî erkânnâmeleri itikadî perspektiften değerlendirildiğinde, İslâm'ın temel inanç esaslarının benimsendiği ve bu inanç esaslarının tatbik edilmesi gereken ilkeler bütünü olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Keza Allah'ın sıfatlarının bütünüyle işlendiği, yeri geldikçe Allah'ın isimlerine atıflarda bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁹

Bektâşî geleneğinde Allah'ın varlığı, sıfatları, Kur'an'da ifadesini bulan isimleri ile beraber doksan dokuz isminin olduğu kabul edilmektedir. Hacı Bektâş-ı Veli'nin, Allah'ın isim ve sıfatlarını Kur'an'dan ayetlerle iktibas ettiği görülmektedir. Makalat'ın Tevhid kısmında Allah'ın “bir ve tek” olduğu ile ilgili “Sizin ilahınız tek ve bir olan Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmandır, rahîmdir.”³⁵⁰ ayeti zikredilmiştir. Allah'ın malikü'l-mülk sıfatı için, “Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Bütün işler ancak O'na döndürülür.”³⁵¹ ayeti ifade edilmiştir. Celal sıfatı için, “Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücelerden yücedir.”³⁵² ayeti, Allah'ın nusret sıfatı için ise “Müminlere yardım etmek bize aittir.”³⁵³ ayeti verilmiştir.³⁵⁴

Saltıknâme'de bir veli, Sad adında birini İslâm'a şu şekilde davet etmiştir. “*Seni İslâm'a davet etmeye geldim. Seni alıp önce hazrete iletayim. Yerde, gökte Tanrı birdir. O'ndan başka Tanrı yoktur. Bi-zeval Allah'tır dedi... Sad ona hayran oldu. O ruhâni: Ya Sad! Bil ki Allah-u teala kimseden doğmadı ve ondan da kimse doğmaz. Yemez ve içmez. Yatıp uyumaz. Mülkünden azl olmaz. Bütün havadisten arınmıştır. Kadim'dir. O'nun zatının niteliğine akıl erişmez, dedi.*”³⁵⁵ Yine aynı eserde, Sarı Saltık'ın putperset bir mabetteki putları ateşe verirken, “*Boş konuşma. Mâbud Allah'tır. O, 'Hayyun*

³⁴⁹ Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2008, s. 60.

³⁵⁰ Bakara 2/163.

³⁵¹ Hadid, 57/6.

³⁵² Rahman, 55/78.

³⁵³ Bakara, 2/138.

³⁵⁴ Hacı Bektâş Veli, *Makâlât*, s. 76.

³⁵⁵ Necati Demir ve Mehmet Dursun Erdem, *Saltıknâme*, İstanbul: UKİD Yayınları, 2013, s. 252.

Kayyûmun lâ-yemût- Vâhid'dir,”³⁵⁶ denilerek tevhid inancına vurgu yapıldığı gibi, Allah’a ait sıfatları Kur’ânî bir üslûp ile ele alındığı görülmektedir.

Seyyid Ali Sultan Velayetnâme’sinde Allah’ın her şeye kadir olduğu özellikle vurgulanır. Allah’a münacat ederken Allah’ın sıfatları üzerinden dua edilir. Buna göre fetih gibi ulu gaye için azmedildiğinde Allah yardım edecektir. “Didi azm eyle sana Hak’dır mu’in” ifadesi ile Velayetnâme’de, Allah’ın nusretinin ve yardımının her daim kullarının üzerinde olduğu, kâinata her an müdahale eden, duaları kabul eden, insan azmini heba etmeyen bir Allah inancı olduğu görülmektedir.³⁵⁷

Allah’ın varlığına ve birliğine iman etmeyi bildiren Tevhid anlayışının menâkıbname ve velâyetnâmelerde öncelikle vurgulandığı anlaşılmaktadır. Buna göre Alevî-Bektâşî menâkıblarda Tevhid olgusu, Kur’an ve Sünnet ifadesini bulan Allah’a iman ile aynıdır. Allah’ın sıfatları konusunda ehl-i sünnet kelamcılarını takip ettikleri anlaşılmaktadır.

3.2.2. Nübüvvet

İnsanlar arasında adaletin tesisi, yeryüzünde zulüm ve haksızlığın giderilerek huzurun sağlanması, insanların güvende olması ve insanın beden ve ruhen yücelmesi açısından nübüvvet gereklidir. Başka bir ifadeyle kişinin sağlam bir itikad ile ibadetlerini ifası, nefsini tezkiyesi ve kâmil ahlâka sahip olması bakımından nübüvvetin gerekliliği tartışılmazdır.³⁵⁸

Kur’an’ın peygamberler ve peygamberlik hakkındaki temel ilkesi, aralarında bir ayırım yapmadan hepsine imân etme şeklindedir.³⁵⁹ Nitekim İslâm’da da nübüvvet müessesesi inancın temellerinden birini oluşturmaktadır ve peygamberlere ayırım yapmadan iman etmek imanın esasıdır. Allah’ın şeriatını kâmil manada anlayabilmek, peygamberler

³⁵⁶ Demir ve Erdem, *Saltıkname*, s. 222.

³⁵⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 175.

³⁵⁸ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 311-313.

³⁵⁹ Akman, *Celâleddin ed-Devvânî’nin Kelam Sistemi*, s. 193.

vasıtasıyla ve onların rehberliğiyle mümkündür. İslâm'a göre nübüvvet vahyi, vahiy de şeriatı temsil etmektedir.³⁶⁰

Buna göre İslâm dininin tevhitte sonra nübüvvet anlayışı üzerine bina kılındığını söylemek mümkündür. Bunun gereği olarak Kelam ilmi de öncelikle peygamberlerin ismet sıfatları üzerinden başladığı nübüvvet konusuna daha sonraları Allah'ın peygamber göndermesinin vacip olup olmadığı gibi konularla devam ederek bir sistem kurmuştur.³⁶¹

Bu bağlamda Allah'ın vahyine mazhar ettiği, tebliğ için görevlendirdiği, kendisine kitap vererek yeni bir şeriat veya unutulmuş bir şeriatın ya da geçmiş şeriatten insanların unuttukları kısımların ihyasına memur ettiği kimseler resul, Allah'ın kendine vahyettiklerini insanlara tebliğ etmek için gönderdiği ancak müstakil bir şeriat ve kitap vermediği, önceki bir şeriatla amel etmekle mükellef kıldığı kimselere ise nebi denmektedir.³⁶² Aslında resûl ve nebî aynı anlama gelmekte olup, her resulün nebî olduğu, her nebinin de resul olduğunu söylemek mümkündür.³⁶³ Nebi ve resullerin Kur'an'ı Kerim'de, vahye muhatap olmaları,³⁶⁴ kitap ve hikmet verilmiş olması,³⁶⁵ Allah tarafından gönderilmiş olmaları,³⁶⁶ iman edilmeleri gerekliliği,³⁶⁷ müjdeci ve uyarıcı olmaları,³⁶⁸ boyutu ile nübüvvet başlığı altında ele alınmışlardır. Risâlet, resulün başkalarına ulaştırmak üzere üstlendiği beyandır. Nübüvvet ise risâlet görevini yerine getirme teklifidir. Risâlet tebliğe izafe edilirken nübüvvet görevin ifası olmaktadır. Resûl, kendine vahyedilen dinin esaslarını tebliğ ederek şeriatı uygularken, nübüvvet de dinin esaslarını ve şeriatın uygulanmasını sağlamak için

³⁶⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", DİA, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, ss. 279-285; Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 308.

³⁶¹ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 305.

³⁶² Sa'duddin Mesud b. Ömer et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, C.2, İstanbul, 1305, s. 173.

³⁶³ Zülfıkar Durmuş, "İslâm Düşüncesinde Resul-Nebi Aynımı -Kur'an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-", *DİD*, C. 44, S. 3 (2008), 63-72.

³⁶⁴ Nisa, 4/163; Enbiya, 21/25.

³⁶⁵ Bakara, 2/213; Hadid, 57/25; Nisa, 4/113.

³⁶⁶ A'râf, 7/94; Zuhuruf, 43/6; Hac, 22/52.

³⁶⁷ Bakara, 2/177, 285.

³⁶⁸ Bakara, 2/213; Nisa, 4/165.

üstlendiği konum, hüküm, komuta ve yönetim gibi görevlerin vahiyle teyid edilmesi ile gerçekleşen yetkidir.³⁶⁹

Velayetnâme’de Hz. Peygamber, Allah’ın elçisi ve İslâm peygamberi olarak bazen Hz. Muhammed bazen de Mustafa olarak zikredilmiştir. Hz. Peygamber fethedilen yerlerden elde edilen ganimetlerin durumu ile ilgili Seyyid Rüstem’in rüyasına girdiği şu örnekte anlatılır. “Ol gice dîdelerine hâb-ı rahat müstevli oldukda heman ma’nâsında iki cihan fahri Muhammed Mustafa sallallahu te’âla aleyhi ve âlihi ve sellem zuhur idüb buyurdu ki:”³⁷⁰ Velayetnâme’de görüldüğü üzere nübüvvet inancı genel İslâm inancına paralellik göstermektedir. Hz. Muhammed Allah’ın elçisi olarak İslâm’ın peygamberidir. Velâyetnâme’nin başlangıcında salâvat ile giriş yapılarak, “Elhamdülillahi Rabbü’l-âlemin. Vessalâtü vesselâmü alâ seyyidinâ Muhammed’in ve alâ âlihî ve sahbihi ecmâin.”³⁷¹ Denilerek Allah’a hamdu senadan sonra Hz. Peygamber ve ashabına salât edilmiştir.

Velayetnâme’nin genelinden anlaşıldığı kadarı ile Hz. Peygamber’den önce gelen peygamberlere inancın var olduğu, Hz. Peygamber’in son peygamber olduğu, İslâm inanç geleneğinde olduğu şekli ile iki cihanın fahri olarak nitelendiği görülmektedir.³⁷² Benzer şekilde, imanın şartı olarak bir insanın Hz. Peygamber’e iman edip diğer peygamberleri ve kitapları reddetmesi ile iman etmiş sayılmayacağı ifade edilmiştir.³⁷³ Velayetnâme’de Hz. Peygamber, ismi ile zikredilerek hususiyeti ifade edilmiştir. “İki cihan fahri Muhammed Mustafa sallallahu te’âla aleyhi ve âlihi ve sellem zuhur idüb buyurdu.”³⁷⁴ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’e getirilen salavatta Hz. Peygamber’in ehli beytine vurgu yapılarak Şîî ve Bektaşî geleğince özel bir konum ihtiva eden ehli beyte de vurgu yapılmıştır.

³⁶⁹ Akman, *Celâleddin ed-Devvânî’nin Kelam Sistemi*, s. 196.

³⁷⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 160, 163.

³⁷¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 160.

³⁷² “İki cihan fahri Muhammedü’l-Mustafa.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 161; 166.

³⁷³ Hasan Yüksel ve Saim Savaş, *Üveysilikten Bektâşiliğe Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, Sivas: Dilek Matbaası, 1997, s. 30.

³⁷⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 160.

Ehl-i Sünnet kelâmcıları, nübüvveti Allah'ın insanlığa bir rahmeti, fazlı ve ihsanı olarak görmektedir. Zira Allah cc. kulları arasından seçtiği elçileri vasıtası ile insanlara hitap ederek onlara kendi kalamını iletecek, kendine ulaşacak ma'rifet yollarını öğretecek bir peygamber gereklidir. Çünkü akıl, yaratıcının keyfiyetini, ibadetlerin keyfiyetini ve şer'i ahkâmın nasıl yürütüleceğini belirleyemez. Peygamberler, konumlarından dolayı insanlık için dinî olduğu kadar içtimai ve idari rehberlerdir.³⁷⁵ Mâturîdîler, ilahi hikmetin bir sonucu olarak peygamberlik müessesesini lüzumlu olarak görmüşler, insanın ilâhi olan şeyleri bilme konusunda peygamberlere ihtiyacı olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷⁶

Mu'tezile iyilik ve kötülüğün, husun ve kubuhun aslında eşyanın özünde ve insanların nitelendirdikleri fiillerde bulunduğunu, aklın bunu kavrayabilecek niteliğe sahip olduğunu ancak bunların insan aklı açısından anlaşılabilir hale gelmesi için peygamberlere ihtiyaç duyulduğunu ve peygamberliğin gerekli olduğuna inanmıştır.³⁷⁷

Şiîlerin imamiyet nazariyesi nübüvvet konusunda ehl-i sünnet ve Mu'tezili yaklaşımdan bazı farklılıklar göstermektedir. Hz. Muhammed'i son peygamber olarak gören Şiîler, Hz. Peygamberin yerine bir vâsi, imam bıraktığını, nübüvvetin imametle formasyon değiştirerek devam ettiğini ve imametın dinin usulünden olduğunu iddia etmişlerdir.

Şia içerisinde İmamiyye kolu, imametın Allah tarafından Hz. Ali'ye ve evlatlarına verilen bir makam olduğunu kabul ederler. Bazı ayetlerin Hz. Ali'nin imametine delil olduğunu³⁷⁸ ve Hz. Peygamber'in bunu insanlara anlatmakla mükellef olduğunu³⁷⁹ iddia etmişlerdir.

³⁷⁵ Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev., Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayihan Yayınları, 1980, s. 131.

³⁷⁶ Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, ss. 176-177.

³⁷⁷ Yavuz, "Nübüvvet", C. 33, ss. 279-285; Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 315.

³⁷⁸ Ârif Tâmir, *el-İmâmetü fi'l-İslâm*, Bağdat, Trz., s. 61

³⁷⁹ Sigatu'l-İslâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshâk Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, C.1, Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1969, s. 9.

Alevî-Bektaşîler, nübüvvetin Hz. Muhammed'le son bulduğuna, ardından velâyet döneminin Hz. Ali ile başladığına ve Hz. Ali soyundan gelenlerce devam ettirileceğine inanmaktadırlar. Böylelikle (Hak, Muhammed, Ali) söylemi beraber anılır olmuştur. Bu söylemin ne zaman doğduğu tartışılmakla beraber, Hak (Allah'ın varlığına imanı), Muhammed (Hz. Muhammed'in nübüvvetini), Ali (Hz. Ali'nin velâyetini) temsil etmektedir.³⁸⁰ Erkânâmelerde nübüvvet inancı ve Peygamberlerin sıfatları Sünnî anlayışa uygun olarak işlenmiştir. Hz. Peygamber, peygamberlerin tümünden üstün olup kıyamete kadar tüm insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmiştir ve peygamberlerin sonuncusudur.³⁸¹ Hacı Bektâş-ı Velî, Peygamberin insanların iyilikleri için gönderildiğini, Peygamberlerin görevlerinin insanları Hakk'a çağırmak olduğunu ifade etmiştir.³⁸²

Alevî-Bektaşî geleneğinde Kur'an'da adı geçen peygamberlere ve hadiste ifade edilen peygamberlerin tümüne ayırım yapılmadan tereddütsüz iman edilmektedir. Şeyh Sâfi buyruğunda bu husus şu şekilde ifade edilmektedir.

Yüz yirmi dört bin Nebi'ye Muhammed oldu ser,

Üç yüz on üç mürseller içinde oldurur server,

Yüz yirmi dört velinin evrendesidir ol Şah,

Nice mürseller eşliğinde afıtab çeker.³⁸³

Koyun Baba'nın rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü, nasip aldığı ve Hz. Peygamber'in kendisinden hacca gitmesini istediği bildirilmiştir.³⁸⁴

Bektâşi geleneğinde nübüvvetin Hz. Muhammed'le son bulduğu, önceki peygamberlere iman etmenin tevhit inancının bir gereği olduğu, velâyetin Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali ve nesli ile devam ettiği bu yaklaşımın Tevhid-

³⁸⁰ Fırlıklı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*, s. 72,84.

³⁸¹ Teber, *Bektâşi Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, s. 66.

³⁸² Hacı Bektâş Velî, *Kitâbu'l-Fevâid*, İstanbul: Can yayınları, 2007, s. 27

³⁸³ Mustafa Erbay, *Şeyh Şafi Buyruğu*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1994, s. 62

³⁸⁴ Muzaffer Doğanbaş, *Koyun Baba Velâyetnamesi*, İstanbul: Dört Kapı Yayınevi, 2015, s. 66.

Nübüvvet-Velâyet şeklinde söylenerek “Hak-Muhammed-Ali” ile formüle edildiği görülmektedir. Hak-Muhammed-Ali kabulünde Hak, her şeyin yaratıcısı, kudret ve güç sahibi olan Allah’ı; Muhammed, Allah’ın hâtemü’n-nebiyyin olarak gönderdiği son peygamberi Hz. Muhammed’i; Ali ise velâyet makamının sahibi olarak telakki edilmiştir.³⁸⁵ Hak-Muhammed-Ali üçlemesinde Hak, tevhidi, Muhammed, nübüvveti ve Ali ise İmameti temsil etmektedir.³⁸⁶ Dolayısı ile Bektaşîliğin peygamber telakkisi açısından Hz. Muhammed, nübüvveti şahsında temsil eden Allah’ın son peygamberidir. Nübüvvet makamınca Hz. Ali’nin nass ile vâsi imam olarak belirlendiği iddiası ve imametinin Şîa’da inanç esası olarak yer alması, Bektaşilikte de benzer olarak Hz. Ali’nin velayet ile nasbedildiği inancının bulunması Balım Sultan’ın Şîî ve Hurûfî³⁸⁷ unsurları Bektaşîliğin bünyesine katmasında görmek mümkündür.³⁸⁸

Mûcizeler, Allah’ın peygamberine tahsis ettiği, nübüvvet davalarının doğruluğunu isbat için tabiat kanunlarının harikulade bir şekilde değiştirilerek muhatapların aciz kılınması olarak tanımlanabilir. Mûcize ile peygamberler hak olduklarını ve doğruluklarını isbat ederler. Mucize, nübüvveti tasdik ve teyid eden Allah’ın fiilidir.³⁸⁹ Peygamberliğin ispatında delillerin esas niteliği olan tehattî vasfı, mucizelerin insanları aciz bırakmasıdır. İlahi hikmetin gereği olarak mucizeler Peygamberliğin isbatında Allah’ın birer lütfudur.³⁹⁰

Velâyetnâme’de görüldüğü üzere, “keramet, mu’cizât-ı enbiyâ gibidir.”³⁹¹ denilerek erenlerin kerametleri ile peygamberlerin mucizeleri

³⁸⁵ Cenksu Üçer, “Hak-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali”, *Hz. Ali Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2009, s. 121; Harun Yıldız, “Türkiye Alevîliğinin İnanç ve Ahlaki Değerleri”, *Alevîliğin Dünyü Bugünü*, Ed. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 294.

³⁸⁶ Hüseyin Dedekargınoğlu, “Alevilikteki Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 60, (2011), ss. 378-395, s.388.

³⁸⁷ Bkz. Akman, *İbn-i Arabî: Kelami Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, s. 547.

³⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, “Balım Sultan”, *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 18.

³⁸⁹ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 370.

³⁹⁰ Halil İbrahim Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Ankara: Araştırma Yayınları. 2006, s.

20

³⁹¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 184.

aynı konuma getirmişlerdir. Mucizenin en başat amacı peygamberlik iddiasının temellendirilmesidir.³⁹² Peygamberlerden sadır olan olağanüstü hadiselerle mu'cizâtü'l-enbiyâ, evliyanın olağanüstülüklerine ise kerâmâtü'l-evliyâ denilmiştir.³⁹³ Mu'cize ile kerâmetin zuhurat açısından benzer olmakla birlikte mu'cizede nübüvvetin delili olarak Allah'ın peygamberine hasr ettiği meydana okuma varken, kerâmet ise peygambere tabi olan bir veliden sâdır olan ve içinde meydana okuma olmayan olağanüstü zuhuratlardır.³⁹⁴

3.2.3. Kur'an

Allah (cc), insanlık âleminin bidayetinden itibaren onlara dünyada rahmet, öğüt, hidayet ve saadet kaynağı olarak vahiylerini, içlerinden seçtiği peygamberler ile göndermiştir. Allah, Peygamberlerin bazılarını kendi katından doğrudan vahiy ile müeyyed kılmış bazısını da kendinden önceki peygamberlerin şeriatına uymakla mükellef tutmuştur. Vahiylerden müteşekkil kitaplar, Allah'ın insanlığa öğrettiği hak dinin esasını oluşturduğu için onlara iman, iman esasları arasında sayılmıştır.³⁹⁵ Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın gönderdiği tüm kitaplara ve peygamberlere iman, mümin olmanın temel göstergeleri olarak sunulmuştur.³⁹⁶

Kur'an, İslâm'ın inanç, amel ve ahlaki prensiplerinin kaynağıdır.³⁹⁷ Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın korumasında olup hükmü kıyamete kadar devam edecektir. Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'e indirildiği hali ile mushaflarda yazılmıştır.³⁹⁸

³⁹² Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, s. 21.

³⁹³ Hayati Aydın, "İslâm İnançları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 32 (2015), ss. 106-137, s. 108

³⁹⁴ Aydın, "İslâm İnançları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme", s. 115

³⁹⁵ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 324-325.

³⁹⁶ Bakara, 2/285; Nisa, 4/136

³⁹⁷ Tahsin Görgün, "Kur'an" *DİA*, C. 26, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, ss. 388-389.

³⁹⁸ Ebû Hanife, *el-Fıkhü'l-Ekber*, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, İstanbul, 1981, s. 58; Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 308.

Bir mezhep veya tarikatın İslam dairesinde olduğunun en önemli göstergesi Kur'an'dır. Kur'an'ın temel ilkeleriyle ters düşmeyen mezhep ve cemaatlerin isimleri, bölgeleri, görüş ve düşünceleri ne olursa olsun, İslam dairesi dışına itilmesi doğru değildir. Bir mezhebin de hak veya batıl olduğunun tek ölçüsü Kur'an-ı Kerim'dir. İnanç açısından Kur'an'a ters düşmeyen her mezhep hak mezhep olarak görülmelidir. Kur'an'ın öngördüğü istikametten şaşan oluşumlar batıl olmaktadır. İslam tarihinde ihtiyaca binâen birçok mezhep oluşmuştur.³⁹⁹ Ancak, mezheplerin, tarikatlerin ve cemaatlerin başlangıçta ortaya koydukları prensipleri koruyamadıkları, zamanla değişim geçirdikleri, evrildikleri, kimi zaman kendileri ile tezata düştükleri, Kur'an çizgisinden ayrılabildikleri de ayrı bir gerçektir. Başlangıçta Bektaşî geleneğinin oluşumunda benimsenen temel ilkelerin Balım Sultan'da geçirdiği değişimin Bektaşîliği çok farklı noktalara taşıdığı görülmektedir.

Bektaşî geleğinde inanç, ibadet, muamelat ve ahlak Kur'an'la temellendirilmiştir. Peygamberlere ve onlara vahyedilen kitaplara iman, inançlarının esasını oluşturmuştur. Bu husus Hacı Bektâş-ı Velî tarafından, "Tanrı'nın Kur'an'ına inanmak ve dahi kitaplarına inanmak imandır." şeklinde ortaya konulmuştur.⁴⁰⁰ Bektâşilik'te sistemleşen dört kapı (şariat, tarikat, marifet ve hakikat) ve kırk makamın Kur'an'dan kaynaklandığı ve bunlardan birinin eksik olması halinde hakikatin tezahur etmeyeceği ifade edilmiştir.⁴⁰¹ Şariat makamı farz olup Hz. Peygamber'in sözleridir. Tarikat makamı vacip olup Hz. Peygamber'in fiileridir. Marifet makamı sünnet olup Hz. Peygamber'in durumudur. Hakikat ise sır olmaktadır.⁴⁰² Hacı Bektâş-ı Velî, tüm ilahi kitapların Kur'an ile bütünleştiğini, Kur'an'ın özünün Fâtîha olduğunu, "...Bütün kitapların esası Kur'an'dır. Kur'an'ın esası Fâtîha'dır.

³⁹⁹ Mustafa Akman, *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019, s. 157.

⁴⁰⁰ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, s. 15-16.

⁴⁰¹ Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, s. 56-57; Esat Korkmaz, *Dört Kapı Kırk Makam*, İstanbul, 2008, s. 101.

⁴⁰² Ca'fer-i Sâdık *Buyruk*, Çev., Fuat Bozkurt, İstanbul, 2009, s. 168.

Hazret-i Resûlullah –selâm onun üzerine olsun– buyurur: Hak Teâlâ Tevrat, İncil ve Zebur’da her ne anlattıysa tamamı Kur’an’dadır. Kim Fâtîha’yı doğru ve samimiyetle okursa İncil’i, Zebur’u, Tevrat’ı ve Kur’an’ı okumuş gibi sevap bulur. ...”⁴⁰³ sözleri ile bunu ifade etmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’in ısrarla üzerinde durduğu namaz emri ve namazın özünde bulunan Kur’ân ayetleri dikkate alındığında Kur’ân’ın emirlerine gösterilen ihtiramı ve hürmeti göstermektedir. Velayetnâme’de erenlerin öğlen namazı için hazırlanmak istemeleri⁴⁰⁴ ve insanların namaza katılmaları,⁴⁰⁵ 5 vakit namazın gündelik yaşamın bir parçası olarak görüldüğü ve namaza ayrı bir önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Velâyetnâme’nin Besmele ile başlaması hamdele ile devam ederek “Elhamdülillahi Rabbü’l-âlemin”⁴⁰⁶ şeklinde Fatihâ’nın ilk ayeti ile devam etmesi Kur’an merkezli bir yapının inşasını işaret etmektedir.

Bektâşi metinlerinden biri olan Câvidannâme’de Kur’an’ın mahlûk olmadığı açıkça belirtilir. Ses ve harflerden müteşekkil boyutunun kelâmullah değil, kelâmullaha işaret eden şeyler olduğu şeklindeki ifade doğru bulunmayarak kelâmullahın mahlûk olamayacağı kabul edilmiştir.⁴⁰⁷

Bektâşi metinlerinde Kur’an’a verilen önem göze çarpmaktadır. Kur’an’ın ve hükümlerinin tartışmaya açılmadığı, Kur’an’dan yapılan alıntıların çokluğu ve Kur’an’ın yüz on dört sureden oluştuğu gibi hususların dile getirildiği görülmektedir.⁴⁰⁸

3.2.4. Haram-Helal

İslâm’a göre helal, Hz. Peygamber’in tanımıyla; “Helâl, Allah’ın kitabında helâl kıldığı şeyler, haram da Allah’ın kitabında haram kıldığı

⁴⁰³ Hacı Bektâş Veli, *Fatiha Tefsiri*, haz., Hüseyin Özcan, İstanbul: Horasan Yayınları, 2008, s.74-75.

⁴⁰⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 182.

⁴⁰⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 173.

⁴⁰⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 161.

⁴⁰⁷ Vîrânî Baba, *İlm-i Câvidân*, Haz. Osman Eğri, Ankara: TDV yayınları, 2008, s. 201

⁴⁰⁸ Hacı Bektâş Veli, *Makâlât*, s. 13-14.

şeylerdir. Hakkında hüküm belirtmediği hususlar ise sizin için affettiği şeylerdir” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁰⁹

Helal kavramının merkezinde Allah’ın yapılmasını kesin ve bağlayıcı biçimde istediği fiillerden başlayıp yapılması veya terkedilmesi durumunda herhangi bir övme ve yermenin mevzu bahis olmadığı, yapılmasında veya terk edilmesinde Allah’ın izninin bulunduğu mubah şeyler bulunmaktadır. Dolayısı ile hüküm açısından helal, farz, vacip, mendup ve mubah olabilmektedir.⁴¹⁰

Kelime olarak haram, yasaklama, engelleme, mahrum bırakma anlamlarına gelmekte olup, terim olarak, yapılması Allah tarafından yasaklanan kesin ve bağlayıcı fiillerdir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre haram, kat’î ya da zannî delille şer’an yapılması yasaklanan fiildir. Hanefîler, yasaklanan fiile ilişkin delilin kat’î olması halinde bu fiilin kesin haram olduğuna, yasak kılınan fiile ilişkin delilin zannî olması halinde bu fiilin tahrîmen mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. İslâm hukukçuları, kat’î delil ile sabit olan bir fiilin haramlığına kesin olarak inanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴¹¹ Allah’ın söz gelimi riba ve zina gibi haram kıldığı bir fiilin haram oluşunu inkâr eden Ehl-i sünnet’e göre küfre düşmüştür.⁴¹² İslâm hukukçularına göre fiil ya da davranışın cana, akla, dine, ırza ve mala zarar verici özellik taşıması o fiilin haram kılınma hikmetleridir.⁴¹³

- Velâyetnâme’ye göre haram, Allah’ın yapılmasını yasak kıldığı fiillerdir. Haram yememek denildiğinde Allah’ın yenilmesi hususunda sınırlarını çizdiği yiyecekler veya hürmet edilmesi gerekli kul hakkı gibi emirleri anlaşılmaktadır. Erenlerin durumuna ilişkin tasvir yapılırken,

⁴⁰⁹ Tirmizî, “Libâs”, 6; İbn Mâce, “Etime”, 60.

⁴¹⁰ Abdullah Kahraman, “İslâm’da Helal ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20, (2012), s. 43-69, s.50.

⁴¹¹ Ferhat Koca, “Haram”, *DİA*, C. 16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, ss. 100-104.

⁴¹² Kahraman, “İslâm’da Helal ve Haram’ın Yeri” s.52.

⁴¹³ Abdullah Kahraman, “İslâm’da Helal Ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20 (2012), ss. 43-69, s. 52.

öncelikle erenlerin yalan söylemediklerine ve haram yemediklerine vurgu yapılmıştır.⁴¹⁴

- “Evvelâ yalan söylemediler ve haram yemediler.”⁴¹⁵ denilerek Allah’ın yapılmasını haram kıldığı fillere yönelmediklerine ve ihtiram göstermediklerine vurgu yapılmıştır.

- “Zinâ ve livâta itmediler.”⁴¹⁶ ifadesi de erenlerin evlilik dışı ilişkileri haram (zinâ) olarak gördükleri ve tevessül etmedikleri ifade edilmiştir. Zinâ, semavî dinlerin ve insanoğlunun ortak kültürünün her döneminde büyük suç ve günah olarak addedilmiş, İslâm’da da haram görülerek büyük günahlardan sayılmıştır.⁴¹⁷ Kur’ân’da zina, yaklaşılmaması gereken eylem, çirkin bir iş ve kötü bir yol⁴¹⁸, şirk ve adam öldürme gibi büyük günahlardan biri⁴¹⁹ ve zinâ eden erkekle kadına yüzer sopa (celde) cezası⁴²⁰ olarak geçmektedir. Livâta, cinsi sapkınlık olarak ifade edilmiş, Kur’an’da⁴²¹ ve hadislerde⁴²² konu edinilerek şiddetle yasaklanmıştır. Erkekler arası eşcinsellik her devirde ve her toplumda cinsî bir sapkınlık olarak görülerek kınanmıştır.⁴²³ İslâm’da zina ve livâta açıkca hayâsızlık ve çirkin davranış olarak görülmüş Lût kavminin Kur’an’da livâta fiilinden dolayı büyük bir felâkete sürüklendiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de hadislerinde⁴²⁴ livâta hakkında ağır ifadeler kullanmıştır. Livatanın zinaya denk bir suç olarak görülmesi cezaî müeyyideler ile önlenmeye çalışılması zina ve livata ile ilgili ortaya ortak bir bilinç oluşturmuştur.⁴²⁵ İslamî toplumda oluşan ortak bilincin yansıması olarak Velâyetname’de benzer şekilde ele alınmıştır.

⁴¹⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 185.

⁴¹⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 185

⁴¹⁶ “Zinâ ve livâta itmediler.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 185.

⁴¹⁷ Hüseyin Esen, “Zina”, DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, IVIL, 440-444.

⁴¹⁸ el-İsrâ: 17/32.

⁴¹⁹ el-Furkân 25/68; el-Mümtehine 60/12.

⁴²⁰ en-Nûr 24/2-3.

⁴²¹ A'râf, 7/ 80-81; Şuarâ, 26/161-166; İsrâ, 17/32

⁴²² Tirmizî, “Radâ’”, 12; İbn Mâce, “Hudûd”, 12; Tirmizî, “Hudûd”, 24.

⁴²³ M.Kemal Yaşaroğlu, “Livâta”, DİA, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, C. 27, 198-200.

⁴²⁴ Tirmizî, “Radâ’”, 12; İbn Mâce, “Hudûd”, 12; Tirmizî, “Hudûd”, 24.

⁴²⁵ Yaşaroğlu, “Livâta”, C. 27, s. 199.

3.2.5. Âhiret, Cennet, Cehennem

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâme'sinde "Mazluma eğri bakarsın, Bunda ölüm vardur ölüm" denilerek âhiret hayatına ilişkin vurgu yapılmıştır. Âhiret, ölümden sonra başlayarak mahşerdeki dirilişle devam eden ve insanlık âlemi için ebediyyen devam edecek olan hayatı temsil etmektedir. Velâyetnâme'de mazlumlara eğri bakılması, onların gözetilmemesi günah olduğundan "ölüm var ölüm"⁴²⁶ şeklindeki ifade bu inancı ortaya koymaktadır.

İslâm inanç esalarından âhiret, Kur'an'da ya Allah'a imanla bereber ya âhiret hayatının devamlı ve hayırlı olduğu şeklinde ya da dünya hayatından daha öncelikli olduğu şeklinde vurgulanmıştır. Kur'an'a göre geçici olan ve aldatmaktan başka bir şey olmayan dünya hayatı ancak oyun, eğlence, süs ve öğünmekten ibarettir. Asıl hayat olan âhiret hayatı, hesabın verileceği ve neticede baki olan hayat olarak tasvir edilmiştir.⁴²⁷ Âhiret dünyayı, dünya hayatı da âhiret hayatı karşılığında kullanılmaktadır. Âhiret hayatı, ölümle başlayan kabir ve berzah hayatı, İsrâfil'in Sûr'a üfürmesi, kıyametin kopuşu, ebedî hayat için yeniden cesetle birlikte dirilme ve mahşerde toplanma, amel defterlerinin verilmesi, hesap, mizan, sırat, havz, şefaât ile Cennet ve Cehennem süreçlerini içermektedir. Âhiret gününe, âhiretteki ebedî hayatın kıyametin kopuşundan sonra başlaması sebebiyle "kıyamet günü", yapılan iyilik ve kötülüklerin karşılığı tam olarak orada alınacağı için "din günü, ceza günü", geçici olan dünya hayatının karşısı olduğu için de "gerçek hayat, ebedî âlem, baki âlem" gibi isimler verilmiştir.⁴²⁸

Kelâmcılar, âhiret hayatının duyularla algılanamadığı ve duyuları referans alan aklın da idrak edemeyeceği gerçeğinden hareketle Kur'an haricinde olan ancak sıhhati ve doğruluğu sabit olan nakillerin müteşâbih gruba dahil olduğunu ve asıl manaları dışında mecâzî anlamlar taşıyabileceklerini kabul etmişlerdir.⁴²⁹

⁴²⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

⁴²⁷ Ankebut, 29/64; Mü'min, 40/39; Hadid, 57/21.

⁴²⁸ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 439.

⁴²⁹ Bekir Topaloğlu, "Cehennem", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, C. 7, s. 228.

İslâm'da âhiret gününe inanmak iman esaslarından olduğundan inkârı dinden çıkmak demektir. Kur'an-ı Kerim'de mü'minlerin vasıfları sayılırken: "(Onlar) namaz kılan, zekât veren ve âhirete de kesinlikle inananlardır"⁴³⁰ buyurulmaktadır.

Cehennem, Kur'an'da ateş, büyük fırın, kor ateş, azab, sakar, ceza, hutama ve hâviye gibi kavramlar ile ifade edilmiştir. Cehennemlikler Cehennem'e tahkir ve nefret edilerek atılırlar. Cehennem ateşten örtü ve yataklarıyla cehennemlikleri her taraftan kuşatır, yüzlerini dağlar, uzuvlarını koparır, etlerini yakar, o; kızgın, yakıcı ateş dolu bir çukurdur.⁴³¹

Velayetnâme'de "Cehennem oduna batarsın" ⁴³² denilerek cehennem, Allah'ın inanmayanları ve kendine karşı gelenleri ceza olarak yakacağı yer olarak geçmektedir. Âhiret ve cennet-cehennem inancının Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içerisinde aynı inanç çerçevesinde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Âhiret hayatında insanlar dirilerek hesap vermek için Mahşer yerinde toplanacak, büyük mahkeme kurulacak, dünyada yazıcı melekler tarafından tutulan amel defterleri o gün sahiplerine verilecek ve herkes ne yaptığını ne yapmadığını görerek hesap verecek ve sonuçta Cennet veya Cehenneme müstehak olacaklardır.⁴³³

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre âhiret inancı şariat kapısının ilk makamıdır. Kulun dünyada işlediği tüm fiillerin hesabını verdiği yer olan âhiret hayatı dünya ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Hacı Bektâş-ı Velî, ölümden sonraki yaşama inananların dünyada Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmesi gerektiğini, aksi halde azaba müstehak olacağını, "Ey müminler bu işler böyle kalmaz. Zira haşra inanmak böyle olmaz"⁴³⁴ şeklinde ifade etmiştir.

Bektaşî literatüründe âhiret inancı ile ilgili bazı çelişik telakkilerin olduğu da görülmektedir. Demir Baba âhiret hakkı ile ilgili erenlerden ve çevresinden

⁴³⁰ Neml, 27/3; Bakara, 2/4.

⁴³¹ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 284.

⁴³² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

⁴³³ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 439.

⁴³⁴ *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş Velî*, s.146.

helallik almış,⁴³⁵ ancak Otman Baba, “Ben ölmem her zaman her yerde yaşarım”,⁴³⁶ diyerek âhiret inancı ile örtüşmeyen bir beyanda bulunmuştur.

Erkân-nâmelerde dünya ve âhiret dengesinin önemine vurgu yaparak, insanın dünya hayatında Allah'ın emrettiği şekilde yaşamadığı takdirde âhirette cezaya müstehak olacağını bu yüzden insanın dünyada Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ve salih kullardan olması gerektiği üzerinde durulmuştur. İnsanın Allah'ın emirlerine ittiba ve Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olması gerekmektedir. Kabirde insanın sorguya çekileceğine, insanın Rabbin kim?, Peygamber'in kim?, Dinin ne?, Kitabın ne? gibi sorulara muhatap olacağına inanılmaktadır.⁴³⁷

3.2.6. Kaza ve Kader

Allah'ın yaratıkları hakkında planını ve tabiatın işleyişini yürütmek üzere literatürde kader ve kazâ kavramları kullanılmıştır. Kazâ, sözlükte; hüküm, yerine getirmek, bir işi bitirme, yaratma, infaz etme, takdir etme, borcu ödeme ve tamamlama anlamlarına gelmektedir.⁴³⁸ Kader, sözlükte takdir, hüküm, gücü yetme, planlama, ölçü ile yapma, bir şeyin niteliğini belirleme ve hikmete göre yapma gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁹ Kaza ve kader kavramları İslâm âlimlerinin üzerinde farklı görüş beyan ettikleri bir alandır. Genel kabul gören anlamı itibarı ile kaza ezelde Allah tarafından verilen hüküm olup bütün mevcudatın Levh-i Mahfuz' da bulunuş halidir. Kader ise şartların var oluşundan sonra bunların birer birer meydana gelişidir.⁴⁴⁰

Kaza ve kader, âlimlerce farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Genel Selefiyye âlimleriyle Mâtûrîdî ve Şîî kelâmcılarının yaklaşımı ile kader; Allah'ın ezeli ilmi ile bütün varlığın ve olayları bilip belirlemesi anlamında

⁴³⁵ Bedri Noyan, *Demir Baba Velâyetnâmesi*, İstanbul, 1976, s.74,90

⁴³⁶ Hakkı Saygı, *Otman Baba ve Velâyetnâmesi*, İstanbul: Saygı Yayınları, 1996, s.9 ve 10, 69, 72

⁴³⁷ Teber, *Bektâşî Erkân-nâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, s. 70.

⁴³⁸ Ebû'l Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisânu'l- Arab*, C. 5, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994, s. 3665- 3667.

⁴³⁹ İbn Manzur, V, 3545- 3548.

⁴⁴⁰ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 284.

kullanımış, kazâ ise; Allah'ın varlık âlemi ve olaylarla ilgili ezeli ismi ile bilip belirlediklerinin gerçekleştirmesi olarak tanımlanmıştır. Ancak Eş'arî kelâmcılarının ekserisi ve İslâm filozofları kader ile kazada ifade edilen tanımları tersine çevirerek kullanmışlardır.⁴⁴¹

Eş'arîler kazayı, Allah'ın ezeli karar ve hükmü olarak görmüşlerdir. Allah, yüce iradesi bütün varlıkları kuşatmakta ve ilmi ile de varlıkların durumlarını bilmektedir. Ezeli hüküm olan kaza, varlığın dünyada hayat akışı içinde gerçekleşmektedir. Eş'arî âlim Cürcanî'ye (ö.816/1413) göre kaza, varlık âleminin özünde var olan, ezelden ebede kadar olacak şeylerin ilahi külli hükmüdür.⁴⁴² Kader ise, Allah'ın her şeye ait özel kararı ve hükmü olup, varlıkların birer birer yokluktan varlık âlemine gelmeleridir. Allah'ın ilmi zaman içerisinde varlıkların her birinin ölçü ve sınırını tesbit ederek onları teferruatiyle ortaya koyması, kaza ile tahdid edilen şeylerin Allah tarafından yaratılmasıdır.⁴⁴³

Matürîdîler kaza ve kader kavramlarına Eş'arîlerin idialarının zıddına anlam yüklemektedirler.⁴⁴⁴ İmam Maturîdî'ye (ö.331/944) göre kazâ; Allah'ın varlığı kendi mahiyeti çerçevesinde halletmesi ve varlığın yaratılışına muvafık konumda bulunmasını sağlamasıdır. Allah'ın ezelde irade edip takdir ettiği şeylerin, zamanı geldiğinde her birisinin Allah'ın ezeli ilim, irade ve takdirine muvafık olarak halk etmesi kazadır.⁴⁴⁵ Kader ise, Allah'ın her şeyi hayır-şer, hüsn-kubuh, hikmet-sefeh bakımından taşıdığı özü itibarı ile yaratması ve bu şeylerin meydana geleceği zamanı ve mekânını, hak veya batıl oluş özelliklerini, sebep olacağı mükâfat ve cezayı belirlemesidir.⁴⁴⁶

Velayetnâme'de kaza ve kader inancının Allah'ın tayin ve takdiri ile meydana geldiği inancı hâkimdir. Velâyetnâme'de bu husus şu şekilde ifade

⁴⁴¹ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.154.

⁴⁴² Cürcanî, *Ta'rifât*, s.161.

⁴⁴³ Cürcanî, *Ta'rifât*, s. 152

⁴⁴⁴ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 284

⁴⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s.390.

⁴⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s.392.

edilmiştir. “Erenler kimsenin malına tama edüb rencide etmediler ve başlarına ne gelirse Hakk’dan bildiler.”⁴⁴⁷ Buna göre kader, insanların başlarına gelen şeylerin rastgele olmadığı, her şeyin Allah’ın takdirinde olduğuna inanç şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda kader inancının ehl-i sünnet akidesine Maturidîlerin kader anlayışına uygun olduğu görülmektedir. Maturidîler kaderi, Allah’ın ezeli olarak yaratıkların zararlı, çirkin, iyi ve güzel niteliklerini bildiği ve tesbit ettiği ezeli takdir, hüküm ve tahdit olarak tanımlamışlardır.⁴⁴⁸ Mu'tezile kelâmcıları, sorumluluk doğuran beşerî eylemleri kader ve kazâ kavramının dışında değerlendirmişlerdir. Mutezileye göre kader ve kazâ insanlara ait fiillerin hükmünü açıklayıp haber vermekten başka bir şey değildir.⁴⁴⁹ Velayetnâme’de başa gelen ne varsa Allah’tan bilme inancı Allah’ın ezelde takdir buyurduğu kader inancına, başa gelen şeylerin gerçekleşmesi ise kaza inancının vukuuna işaret etmekte, teslimiyete vurgu yapmaktadır. Buna göre Seyyid Ali Sultan geleneğindeki kaza ve kader inancı Ma’turidî inanç akidesine uygundur denebilir.

3.2.7. Şefaât

İslâmî gelenekte, aracılık fikrinin en kabul gören formu olarak şefaât, inananlar arasında en yaygın inançlardan biridir. Tasavvuf literatüründe önemli bir yer işgal eden istigâse, istimdâd ve tevessül gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Şefaât ilk dönemlerden itibaren ahiret hayatı merkezinde faziletin arttırılması, büyük günah sahiplerinin bağışlanması şeklinde telakki edilmiştir.⁴⁵⁰

Şeffât, kelime olarak, “tek olanı dengiyle ya da benzeri ile çift hale getirme; birine işi için yardımda bulunma, işin görülmesi için birinden aracı olmasını istemek” anlamlarına gelmektedir. Şefâât, suçun affedilmesi ya da

⁴⁴⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 184.

⁴⁴⁸ Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, C.2, s. 242.

⁴⁴⁹ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.162.

⁴⁵⁰ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.243.

isteğin yerine getirilmesi için biri için aracılık etmek demektir. Kavram olarak, hesap gününde peygamberlerin ve kendilerine müsaade edilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah'tan duada bulunmaları anlamına gelmektedir.⁴⁵¹ Bu salih kullar arasında, peygamberler, melekler, sahabeler, âlimler, veliler, sıddıklar, şehidler ve müttaki müminler gelmektedir. Ancak, âhiretteki şefaatin sadece Allah'a hasredildiğini, mahiyetinin bilinemeyeceğini bundan dolayı kimlerin şefaatchi olacağı veya şefaatin kimleri içine alacağı Allah'ın ilminde olduğu, Kur'an'da âhirette şefaatin olacağına ilişkin sarih ayetin olmadığı da iddia edilmiştir.⁴⁵² Şefaatin aslında müşriklerin zihninde daha önceden var olan bir kavram olduğu görülmektedir. Kur'an'da şefâatin geçtiği ayetlerde müşrik ve zalimlerin yanlış ahiret inançlarından ve yanlış şefaât beklentilerinden⁴⁵³ söz edildiği görülmektedir. Tevhid inancının ve bu inanç etrafında gelişen telakkilerin yanlış şekillenmesi özellikle dinin ameli kısmının ihmal edilmesine ve bu konudaki sorumluluğun araçlar vasıtası ile giderilebileceği arayışına yol açmıştır.⁴⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'de şefaât ile ilgili ayetlerden görüleceği üzere müşrik Arapların putlardan ve meleklerden şefaât ummalarının veya Hristiyan ve Yahudilerin birtakım kişilerden ve varlıklardan şefaât beklentilerinin temelsiz olduğu ve onlara bel bağlamanın yanlış olduğu vurgulanmıştır. Dolayısı ile şefaât Kur'an-ı Kerim'de yeni bir kavram ve inanç olarak değil de mevcut şefaât anlayışının tashihi açısından değerlendirilmelidir.⁴⁵⁵ Günümüzde şefaât belli zatların Allah (cc.) katından taleplerinin asla geri çevrilmeyeceğini sandıkları ve bu nedenle bizzat onların aracılığı istenebileceği inanca dönüşmüş haldedir. Oysa bu beklenti Kur'an'ın şefâat yaklaşımı ile örtüşmemektedir. Kur'an âyetleri⁴⁵⁶ kimsenin başka biri lehine

⁴⁵¹ Mustafa Alicı, "Şefaât", *DİA*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s. 411-412.

⁴⁵² Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaât", *DİA*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, s. 412-415.

⁴⁵³ Yavuz, "Şefaât", C. 38, s. 412.

⁴⁵⁴ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.243.

⁴⁵⁵ Mehmed Durmuş, *Kur'an'a Göre Şefaât*, Ankara, 2010, 103 vd.

⁴⁵⁶ Msl. Secde, 32/4.

ahirette kurtarıcılık gibi bir konuma gelemeyeceğini ve şefaatin yalnızca Allah'ın ilmine ait olduğunu ifade etmektedir. Kulluk görevlerinde ihmali olanlar görev ve sorumluluklarından kurtulmak için başkalarını kredilerini kullanmak istemekle mükâfata erişmek, cezadan da muaf olmak istemektedirler. Oysa ayette iman eden ve salih amel işleyenlerin kurtulacaklarını belirtmiştir.⁴⁵⁷

Âlimlerin çoğu sahih hadislerden hareketle, âhirette şefaatin hak olduğunu, Allah katında (peygamberler, melekler, sahabiler, âlimler, şehitler...) bu hakkı Allah'ın izniyle kullanacaklarını, Hz. Peygamber'in en büyük şfaat yetkisine sahip olduğunu kabul etmektedirler. Şî'î âlimlere göre ehl-i beyt imamları şfaat etme hakkına sahip kullardandır. Mu'tezile, kulun günah olan fiillerinden ötürü tevbe etmeden af ve mağfiretin câiz olmayacağını ifade etmişlerdir. Mutezile alimlerine göre şfaat sadece kulun dereceleri yükseltmek için geçerlidir.⁴⁵⁸

Velâyetnâme'de şefaatin hak olduğu, Allah Resulü'nün şfaat hakkını ahirette ümmetinin selameti için kullanacağı ifade edilmektedir. Velâyetnâme'de geçtiği şekli ile; Seyyid Rüstem'in münafık birine kızarak; "Hazreti Muhammed Mustafa'nın şefaatinde dür kalasın!" dediği,⁴⁵⁹ yine Velâyetnâme'nin sonunda yapılan duada; "İlâhî! cümlemizi Peygamber şefaatinde, evliyâların şefkat ve himmetlerinden mahrum eyleme." denilmektedir.⁴⁶⁰

3.2.8. Münafık, Fasık, Kâfir

Münafık, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ifadelerden hareketle, inançsız ya da imanındaki şüphesini gizleyerek Müslüman görünen, kalbinde küfrü gizlerken dili ile iman ettiğini ifade eden kişi şeklinde tasvir edilmiştir.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.243-245.

⁴⁵⁸ Yavuz, "Şfaat", C. 38, s. 413.

⁴⁵⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 180

⁴⁶⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 185.

⁴⁶¹ Hülya Alper, "Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2002/1), ss. 5-24, s. 6.

İslâm terminolojisinde, kalbinde inkârı gizlediği halde Müslüman gibi görünmek sureti ile ikiyüzlü olan kişilere münafık denilmektedir.⁴⁶² Münafık, Allah'ın varlığına şüphe ile baktığından ahiret inancı olmadığından hesap ve cezaya da inanmaz, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Kur'an'a da inanmamaktadır. Yaptığı ibadetleri gösteriş için veya Müslüman olduğuna inanılsın diye yapar. Yalan söylemekten çekinmeyip aldatma adeta fitratı olmuştur. Münafık, dünya menfaatini hesap ederek müslüman gözüktür. Kendisine, zahiren müslüman gözüktüğü için, İslâm'ın hükümleri uygulanır, müslüman muâmelesi görür. Ama gerçekte kalbinde tasdik olmadığı için o kâfirdir. İnsanların inkâr bakımından en tehlikelisi münâfıklardır.⁴⁶³

Velâyetnâme'de münafıklık, ikiyüzlülük anlamında kullanılmıştır.⁴⁶⁴ Rumeli fethinin üzerinden 7 sene gibi bir süre geçtikten sonra Seyyid Rüstem Gazi, bir dağda yer açmak istediğinde o civarların kendine ait olduğunu iddia eden bir bey tarafından durdurulmak istenir. Velayetnâme'de, "Meğer ol tarafda bir bey var idi. Gâyet münafık ve mutaassıb, söz anlamaz, nâdân idi."⁴⁶⁵ şeklindeki ifadeden anlaşıldığına göre, 'bey' olarak nitelenmesi Müslüman olarak görüldüğüne, 'münafık' nitelenmesi ise ikiyüzlü olduğuna işaret etmektedir. Devamında, o münafık ve nâdan kişinin Rüstem Gazi'ye bu yerlerin onun olduğuna ilişkin delilini sormuş; "Neden ma'lumdur ki bu yeri sen kılıncın ile alarsın? Emr-i şer'in var ise göster görelim!" didi de Seyyid Rüstem Gazi buyurdu ki: "Bu yer benim olduğın isbat idecek çok şahidlerim vardır" didi. Ol münafık didi ki: "Kanı şahidlerin getir görelim!" didi.⁴⁶⁶ ifadesi, münafığın şer'i emri ve şahitleri isteyerek dini hükmün arayışına girdiğini göstermektedir.

⁴⁶² Hasan Kurt, "Kelamcılara Göre Münafık", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S. 13 (2006), ss. 131-160, s. 160.

⁴⁶³ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 138.

⁴⁶⁴ "Meğer ol tarafda bir bey var idi. Gâyet münafık ve mutaassıb, söz anlamaz, nâdân idi.", "Hemân ol vakit münâfık bir na'ra urub eyder: "Bre nâbekâr!" Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 180.

⁴⁶⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 180.

⁴⁶⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 181.

İslâm inanç esaslarını kalp ile tasdik, dil ile ikrar edip bununla birlikte Allah'ın emirlerine uyan ve nehiylerinden sakınan, bütün varlığı ile Allah'ın hükümlerine teslim olan kimseler hem Allah katında hem de insanlar nazarında kâmil Müslüman ve mü'min olarak kabul edilir.⁴⁶⁷

Velâyetnâme'de Müslüman ve mü'min kavramları genel İslâmî terminolojiye bağlı kalarak kullanılmıştır. “Zira çok Müslüman askerinin harab ve inhizamına sebep olmuş idi.”⁴⁶⁸ Velayetnâme'nin başından itibaren fetih aşkı ile Orta Asya'dan gelen erenlerin Rum illerine yaptıkları fuhatları konu edilmiştir. Askerlerin öğle namazı için abdest almaya durmaları, Velayetnâme'de geçtiği şekilde; “Ba'dehu Seyyid Ali Sultan'ın emriyle gaziler namaz-ı asrı eda iderken”⁴⁶⁹ gibi durumlar şe'airi İslâmiye'nin en bariz göstergesi olduğundan İslâm'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı Müslüman bir grup oldukları görülmektedir.

İman esaslarını kalp ile tasdik edip dil ile söyleyen, farz olduğunu kabul ettiği halde, amel ve taati olmayan kimse bu haliyle de mü'min olarak kabul edilir. Peygamberin bildirdiklerini kalple tasdik edip dil ile ikrar ettiği halde şu veya bu sebepten büyük günahlardan bir veya birkaçını işleyen kimse de imanı kemâle ermemiş olsa da mü'min olarak görülmüştür.⁴⁷⁰ Fasık kelimesi, hurma gibi meyvelerin kabuklarını yırtıp çıkmaları; belirlenmiş bir sınırın aşılması anlamına gelmektedir. Terim olarak fasık, hak yoldan sapan, Allah'ın emirlerini dikkate almayan, âsi mümin ya da kâfir olarak tanımlanmıştır.⁴⁷¹ Mu'tezile kurucusu olan Vâsıl b. Atâ, zina eden, içki içen, kasten adam öldüren, hırsızlık yapan büyük günah sahibi müminin kâfir statüsüne olmadığı ancak imanla küfür arasında fık mertebesinde olduğunu iddia etmiştir. Hâricîler kebâir irtikab eden herkesin fâsık olduğunu her fâsıkın ise kâfir olduğuna hükmetmişlerdir. Mürcie'ler büyük günah işleyen

⁴⁶⁷ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 138.

⁴⁶⁸ “Zira çok Müslüman askerinin harab ve inhizamına sebep olmuş idi.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 172.

⁴⁶⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 169.

⁴⁷⁰ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 138.

⁴⁷¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Fasık”, DİA, C. 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, s. 202-205.

müminin fâsık olduğunu iddia ederek imanının tam olduğunu iddia etmişlerdir. Mâtürîdî âlimlere göre fâsık, mutlak manada kullanıldığında kâfir olarak görüleceği ancak Allah'ın emirlerinin bazen dışına çıkılması sureti ile kâfir olarak değil de büyük günah işleyen mümin olarak görüleceğini kabul etmişlerdir.⁴⁷²

Velâyetnâme'de fasık kavramının günahkâr Müslüman anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁴⁷³ Beyitte, “Gafil olma ey münâfık, bunda ölüm vardır ölüm. Evliyaya olma fâsık, bunda ölüm vardır ölüm” şeklinde geçmekte, münafık ve fasık ayrımına girerek, veli kullara karşı kötülük düşünülmesi veya ihtiramda bulunulması fık kavramı ile ilintilendirilmiştir.

Kâfir, iman edilmesi gereken şeylerden birisini veya hepsini kalben inkâr ve tekzip eden ve bunu dil ile de söyleyen kimsedir. Asıl olan kalben inkâr ve yalanlamadır, ancak mecburiyet olmadığı halde kendi isteği ile inanılması gereken şeylerden birini veya hepsini dili ile inkâr ve tekzip eden de kâfir olmuş olur.⁴⁷⁴

Velâyetnâme'de kâfir kavramının Kur'an'da geçtiği şekilde İslâm'a inanmayanlar anlamında⁴⁷⁵ kullanıldığı, küffarın da İslâm'a inanmayan beldelerde bulunan ahaliye veya İslâmlaştırma için savaşılan Müslüman olmayanlara verilen genel isim olduğu görülmektedir. Velâyetnâme'de; “Tâhir azm-i meydan idüb ol kâfir pehlivana karşı durdı.” “Erenlerin heybet ve azameti küffar üstüne düşüb havflarından zehreleri kalmayıb”,⁴⁷⁶ “Sanma küffardan ere ire elem”⁴⁷⁷ şeklindeki kullanımların benzer anlamlarda İslâm'a

⁴⁷² Yavuz, “Fasık”, C.32, s. 202-205.

⁴⁷³ “Evliyaya olma fâsık,” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

⁴⁷⁴ Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 139.

⁴⁷⁵ “Anlar dahi ol koymaları alub giderken üç kâfir dahi esir eylediler.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 167; 168.

⁴⁷⁶ “Tâhir azm-i meydan idüb ol kâfir pehlivana karşı durdı.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 170; Erenlerin heybet ve azameti küffar üstüne düşüb havflanndan zehreleri kalmayıb” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 168; 169; 170; 171; 172.

⁴⁷⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 175.

inanmayan ve inkârcı grup olarak görüldükleri bu yüzden bu beldelerin fetih için ⁴⁷⁸ seçildiği görülmektedir.

3.2.9. Rüya

Rüya, Arapça görmek anlamındaki ‘rü’yet’ kökünden türemekte olup ‘insanın uykusunda gördüğü şey’ anlamına gelmektedir.⁴⁷⁹ Rüya, gizemi barındırması ve geleceğe ilişkin işaretleri dolayısı ile insanların eskiden beri ilgisini çekmiştir. Kur’an’da Hz. İbrahim⁴⁸⁰, Hz. Yusuf⁴⁸¹ ve Hz. Peygamber’in⁴⁸² gördüğü rüyalara atıfta bulunan ayetler bulunmaktadır. Kur’an, peygamberlerin gördükleri rüyaların ilâhî bir boyutuna vurgu yapmış, söz gelimi Hz. Peygamber’in gördüğü bir rüyanın doğrulandığını bildirmiştir.⁴⁸³ Bu tür rüyalar hadiste sâdık rüyalar olarak adlandırılmıştır.⁴⁸⁴ Peygamberlerin gördükleri rüyalar ile vahiy arasında vahiy-nübüvvet ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵ Kur’an’da peygamberlerin dışında bazı şahısların gördüğü rüyalar da bahsedilmektedir. Hz. Yusuf zindanda iken arkadaşlarının gördüğü rüyayı yorumlamıştır.⁴⁸⁶ Rüyasında şarap sıkıldığını gören arkadaşının rüyasını krala şarap sunmakla, başının üstünde bulunan ekmekleri kuşların yediğini görenin arkadaşının rüyasını ise idam edilmesi şeklinde yorumlamıştır. Ayetin devamında, Yusuf’un zindandan kurtulan arkadaşlarından birinin kral ile aralarında geçen konuşmalara bakıldığında rüyaların gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸⁷ Yine aynı ayetin devamında kralın gördüğü yedi semiz ineğin yedi zayıf ineği yediği rüyasını Hz. Yusuf’un tabir ettiğinden ve Hz. Yusuf’un zindandan kurtulmasından

⁴⁷⁸ “Andan İpsala’ya gelüb fetih ve nusret müyesser olub Fere nâm mahalle geldiler.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 172.

⁴⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. 14, s.297

⁴⁸⁰ es-Sâffât, 37/103-107.

⁴⁸¹ Yusuf, 12/4-101.

⁴⁸² el-İsrâ, 17/60.

⁴⁸³ Feth, 48/27.

⁴⁸⁴ Buhârî, Talih- 26; Müslim, Ru’yâ, 6.

⁴⁸⁵ Ebû’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsiru’l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vucûhi’t-Te’vîl*, C.4, neşr. Muhammed Abdusselam Şahin, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1995, s. 1.

⁴⁸⁶ Yusuf, 12/36.

⁴⁸⁷ Yusuf, 12/41-42.

bahsedilmektedir.⁴⁸⁸ Ayrıca Firavun'un gördüğü rüyayı kahinlere yorumlattığından ve bu yorumlardan hareketle İsrailoğullarının tüm erkek çocuklarını öldürmek istediğinden bahsedilmiştir.⁴⁸⁹ Kur'an, doğrudan Firavun'un rüyasına değinmese de halktan bir kesimin ezildiğinden ve erkek çocukların öldürülmesinden bahsetmiştir.⁴⁹⁰ Farklı tasnifler yapılmakla beraber dini literatürde sâdık (rahmânî), şeytânî ve nefsanî rüya olmak üzere üç tür rüyanın olduğu söylenebilir. Şeytanın aldatması, vesvesesi ve korkutması ile ortaya çıkan hayal, düş ve telkinler şeytânî rüya, nefsin hayal ve evhamlarından kaynaklanan ve uyku esnasında günlük uğraşlarla ilişkili rüyalar da nefsanî rüyalar.⁴⁹¹

Kelâm âlimleri rüyayı Allah'ın cc. rüyada görülüp görülemeyeceği ve rüyanın bilgi kaynağı olup olmadığı açısından ele almışlar, rüyaların çoğunu batıl hayal aleminden ibaret gördüklerinden rüyalara güvenilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu, Allah'ın rüyada görülebileceğini mümkün görürken⁴⁹², Şîa ve Mu'tezile bunu mümkün görmemektedir. Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi⁴⁹³ âlimlerin geneli tarafından kabul edilmiştir. Kelâm âlimlerince rüya kesin bilgi aracı olarak kullanılamaz. Bazı rüyalar doğru çıkabilse de bu durum daha çok rüyayı gören kişi açısından bir anlam ifade edebileceği için delil olamaz. Delil olabilmesi için bilgi kaynağı hüviyetinde olması lazımdır. Oysa bilgi kaynakları duyu organları, doğru (sadık) haberler ve akıldan ibarettir.⁴⁹⁴ Hz. Peygamber bir hadisinde; "Uyanana dek uykudaki kişiden kalem kaldırıldı"

⁴⁸⁸ Yusuf, 12/44-46.

⁴⁸⁹ Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, C.1, thk. Heyet, İstanbul: Kahraman Yay., 1985, s. 128.

⁴⁹⁰ Kasas 28/4

⁴⁹¹ İlyas Çelebi, "Rüya" *DİA*, C.35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 306-309.

⁴⁹² Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, *Usulu'd-Din, (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, 1988, s. 111; Abdullatif Harputî, *Tenkihu'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, İstanbul, 1330, s. 227.

⁴⁹³ Hz. Peygamber; "Rüyasında beni gören gerçekten görmüş demektir. Çünkü şeytan benim sûrete giremez" buyurmuştur. Buhârî, İlim, 38, Ta'bir, 10; Müslim, Rü'yâ, 10-11.

⁴⁹⁴ Sa'duddîn Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu'l-Akaid)*, haz., Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1991. s. 12

buyurmuştur.⁴⁹⁵ Dolayısıyla kelimcılara göre rüyasında Resûl-i Ekrem'i gördüğünü ve ondan tâlimat aldığını söyleyenlere itibar edilemez.⁴⁹⁶ Haris el-Muhasibi ve Kuşeyri gibi kelimci ve sûfiler rüya ile elde edilen bilgileri delil olarak görmekten kaçınırlarken sonraki dönem Gazzâlî ve İbnü'l-Arabi gibi mutasavvıflar rüya ile edinilen bilgilerin ilham olduğunu dolayısı ile delil olabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁹⁷

Tasavvuf geleneğinde rüya mârifet, hikmet, vaaz, irşad ve uyarı gibi pek çok alana kaynaklık edebilmektedir. Sûfî, zâhid ve velîlerden birçoğu gördükleri rüyalar ile hayatlarına yön vermişlerdir. Tasavvufî rüyalar olarak görülen enfusi rüyaların tabirleri ile tasavvufî olmayan afaki rüyaların tabirleri farklı yapılmaktadır. Rüyalarda görülen sembollerin tabirleri İbnü'l-Arabî ve Nablusî gibi mutasavvıflar tarafından eserlerinde açıklanmıştır.⁴⁹⁸

Velâyetnâme'de rüya motifleri daha çok emir verme, haber verme ve olağanüstü güçlerle irtibata geçilmesi ile kullanılan olağanüstü güçlerin olduğu imajını vermektedir. Ayrıca rüya motiflerinin toplumsal işlevlerinin de olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁹⁹ Sultan Yıldırım'ın Rumeli'yi fethetmek istediği ancak daha muradına eremediği, bir cuma gecesi namaz kılarak Allah'tan Rumeli'nin fethi için yardım istediğinden bahsedilir. Duanın ardından uykuya dalan Yıldırım Han'a, rüyasında Hz. Peygamber: "Yâ Yıldırım Han melul olma ki Hak Te'âla duanı müstecâb eyledi. Hâlâ Horasan cânibinden ve benim nesl-i pakimden Seyyid Ali maiyyetinde sana kırk er gelecektir. Anların cümlesi kuvvet ve kudret sahibi veliyyullahdır ve Rumili'nin fethi anların yed-i himmetlerindedir. Anlardan tegâfûl itmeyesin!" der. Yıldırım Han ise bu erenlerin ne zaman geleceğini sorar.

⁴⁹⁵ Buhârî, Talâk, 11; Hudûd, 22; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17.

⁴⁹⁶ Çelebi, "Rüya" C. 35, s. 306-309.

⁴⁹⁷ Selim Gülverdi, "Mâtürîdî'nin Gayb Meselesine Bakışı", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, S. 3/2, (2019). s. 104.

⁴⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Rüya" DİA, C. 35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 309-310.

⁴⁹⁹ Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili", s. 315; 319; 320; 335.

Peygamber de yakın zamanda geleceklerini söyleyerek erenlerin içinde yer alan Rüstem’e riayet etmesini öğütler.⁵⁰⁰

Velayetnâme’de hem Yıldırım Hân’ın hem de Seyyit Ali Hüseyin’in taraftarlarından birinin Hz. Peygamber’i rüyalarında benzer emirleri alırken görmeleri ve bu doğrultuda amel etmeleri ele alınmıştır. Kelam âlimleri rüya ile amel etmeyi doğru bulmasalar da tasavvufî gelenekte rüyaların enfusi yorumunun yapılabileceği, içerisinde Hz. Peygamber’in geçtiği rüyaların sahih rüyalardan olduğu kabul edilmiştir. Alevî Bektaşî geleneğinde velayet Hz. Ali’ye ve oğullarına hasredilmiştir. Nübüvvet ile dinin zahiri kısmı öğretilmiş, velayet ile dinin batını kısmı öğretilmiştir.⁵⁰¹ Velayetnâme’de Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem’in evliya olduğunu Yıldırım Hân, rüyasında Hz. Peygamber’in bildirmesi ile öğrenmiştir.⁵⁰² Rüya Hz. Peygamber’i görmek, o rüyanın doğru olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Görüldüğü gibi, rüyasında Yıldırım Han’a Rumeli’nin fethi müjdesi verilmiştir. Sultan, rüyasında Hz. Peygamber ile doğrudan iletişime geçmiştir. Dolayısı ile Rumeli’nin fethi Allah’ın takdirinden başka bir şey değildir. Yıldırım Han bu kutsal vazife için aldığı emir doğrultusunda Seyyid Ali Sultan ve beraberindeki Horasan erenlerini görevlendirmiştir. Bu rüya fetih hareketlerine katılan askerler ve erenler için motive unsuru olması açısından önemli bir işlevi yerine getirmiştir.⁵⁰³

Günümüze değin pek çok insan gündelik yaşamlarında başlarına gelen bazı olaylar ile rüyaları ilişkilendirmektedir. Rüya ilkel dönemlerden itibaren anlatıların ayrılmaz bir parçası olarak işlevsel bir görev üstlenmişlerdir. Rüyaların geçmişe veya geleceğe ait haberler verdiğine inanılmış ve rüyalara kutsallık atfedilmiştir. Babilliler, Asurlular, Sümerler, Türk ve İran kütüründe pek çok mitolojinin doğmasına neden olmuştur.

⁵⁰⁰ Yıldırım, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, s. 162.

⁵⁰¹ İbrahim Arslanoğlu, “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 7/20, (2001), s. 33-134.

⁵⁰² Yıldırım, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, s. 162.

⁵⁰³ Şahin, “Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi’ndeki Olağanüstülüklerle İlgili”, s. 320.

Rüyalar bazen olayların başlangıcında, bazen olayların gelişimi sırasında kendini göstererek olayların akışına, gelişimine ve sonucuna tesir etmişlerdir.⁵⁰⁴

Yahudi, Hristiyan ve İslâm kültüründe rüya geleneğinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in vefatı ile onun hayatı hakkında birçok asılsız haberin bazen iyi niyetle bazen de kasıtlı olarak tarih kitaplarında yer aldığı⁵⁰⁵, bu kurguların etkinliğinin sağlanması için rüya motifinin meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.⁵⁰⁶ Hz. Peygamber'e ruyâyı-sâdika ile vahyin başlaması, Kur'an-ı Kerim'de rüyaların geçtiği pek çok ayetten hareketle rüyanın bilgi kaynağı olup olmayacağı, amel edilip edilmeyeceği, hadis rivayet edilip edilemeyeceği meselesi Müslüman âlimlerce tartışılmıştır.⁵⁰⁷

Hz. Muhammed, henüz doğmadan önce görülen bazı rüyalar ile ilişkilendirilerek doğumunun bilindiği ve peygamberliğinin kanıtı olarak sunulmaya çalışıldığı siyer yazıcılığında görülmektedir.⁵⁰⁸ Rüya motifinin siyer yazıcılığında kullanılma biçimine örnek olması bakımından tarihçi Yâkûbi eserine aldığı Fars âlimlerinden Mübezan adlı birinin rüyası örnek olarak verilebilir. Mübezan, rüyasında damızlık develerin Arap atlarını Dicle nehrine doğru sürdüklerini görmüştür. Tarihçi Yâkûbi eserinde bu rüyayı Hz. Muhammed'in doğumu ile ilişkilendirerek Kisra sarayının burçlarının

⁵⁰⁴ Muhammed Kuzubaş, "İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi", *Turkish Studies*, S. 2/1 (2007), s.314.

⁵⁰⁵ İbn-i İshak'tan rivayet edildiğine göre Yemen Meliklerinden Rabîa b. Nasr gördüğü bir rüyayı yorumlatmıştır. Rüayayı yorumlan Şikk adında bir kahin Hz. Peygamberin 70 yıl sonra gelerek yemeni fethedeceği bildirmiştir. (Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, C.1 Beyrut, 1990, s. 31). Tarihi gerçeğe örtüşmeyen bu rüya bazı siyer yazarlarınca Hz. Muhammed'in peygamberliği için delil olarak zikredilmiştir. (Hakan Öztürk, "Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri: Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelmesi Örneği", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18/11 (2013), ss.136-138).

⁵⁰⁶ Sözelimi, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında vuku bulan hadiseler İbn Hişâm, İbn Sa'd ve eş-Şâmî gibi tarihçilerin eserlerinde yer bulmaktadır. Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, S. 4/3 (2008), s. 135.

⁵⁰⁷ Öztürk, "Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri" s.136.

⁵⁰⁸ Öztürk, "Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri" s.147.

sarsıldığını ve bin yıldır yanan Fars ateşinin söndüğünü bildirmiştir.⁵⁰⁹ Yâkûbi, bu rivayeti eserine alırken muhtemelen İran fethinin bölge halkı tarafından kolay kabullenilmesini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin benimsenmesini arzulamış olmalıdır. Yâkûbi, bu rivayeti eserine alırken rüyanın işlevini dikkate almış olmalıdır.

Menâkıb ve velâyetnâme gibi eserler daha çok tarikat büyüklerinin hayatlarındaki olağanüstülükleri verirken müritlere ve halka tarikat öğretisini aşılamışlar, tarikatın etki alanını da genişletmeyi işlev olarak yerine getirmişlerdir. Bu tür eserlerde geçen rüyalar ve kerâmetler eserin etkileyiciliğini arttırmış çoğu kez taraftarlar için motive unsuru olmuştur. Dinî-tasavvufî yönüyle öne çıkan Menâkıb ve Velâyetnâme gibi eserlerdeki rüyaların, propaganda, emir verme, bir şey isteme, itikadı güçlendirme, gelecekte haber verme ve telkin gibi işlevlerinin olduğu görülmektedir.⁵¹⁰

Bektâşi geleneğinde de benzer durumun menâkıb, buyruk ve velayetnâme gibi eserlerde oldukça yoğun olduğu görülmektedir.

Bir gece Hz. Peygamber, kırk erene kendini gösterip: “Ey ciğer köşelerim ve muhlis bendelerim kırkınız dahi gönlünüzü birleyüp bu yerden hareket ve canib-i Rûm’a azîmet idüb kurretü’l-aynım Seyyid Hacı Bektâş-ı Velî’nin dergâhına varın. Sizlere lazım olan hizmeti bil-edâ ziyâretini icrâ edin. Meyânınıza seyf-i himmet kuşatsun ve her ne emr iderse rızasında olub himmet-i tâm ve hâlâvet-i ihtimâm ile sizleri Yıldırım Han cânibine göndersün. Ana yardım idüb Rum ilin feth eylesesüz” der. Bunu işiten erenler, hemen sefer hazırlığını tamamlar tamamlamaz yola çıkarlar.⁵¹¹

Velâyetname’de geçen rüyalar, hükümdara ve fetihlere meşruiyet kazandırdığı gibi Seyyid Ali Sultan ve Hacı Bektâş’a da kutsiyet

⁵⁰⁹ Ahmed b. Ebu Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâdih Yakûbî, *Târih-u'l- Yâkûbi*, C. 2, Beyrut, 1983, s. 6.

⁵¹⁰ Hasan Kızıldağ, “Ariflerin Menkıbeleri’nde Rüya ve İşlevsel Yansımaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.57, (2017), ss. 612-620.

⁵¹¹ Yıldırım, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, s. 162

kazandırmıştır.⁵¹² Kısacası, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde rüya, olağanüstü bir motif olarak kutsala ulaşma yolu olarak tezahür etmiştir. Rüyaların gerçek olup olmamasından ziyade, gazaların kutsal bir boyutu olarak askerin motivasyonunu yükselten ve kendileri de bizzat savaflara katılmış olan dervişlerin var olmasıdır.⁵¹³

- Velâyetnâme'ye göre rüya ile amel belli şartlarda olabilir. Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalar sahih rüyalardandır.⁵¹⁴

Sultan Yıldırım Han'ın rüyasına giren Hz. Peygamber, Seyyid Ali Sultan ve Rustem'in kırk kişi ile geleceğini ve fetihle ilgili onların destek sağlayacaklarını söylemiştir. Benzer şekilde Hz. Peygamber, Seyyid Ali Sultan ve Rüstem'in de rüyasına girerek onları Hacı Bektâş-ı Velî'nin dergâhına yönelterek Rum illerinin fethine katılmalarını istemiştir.⁵¹⁵

Yıldırım Han, Rumeli'nin fethinden sonra yine Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş, fetih esnasında elde edilen ganimetlerin idaresine Rüstem'in tayin edilmesini ayrıca ganimetten düşecek hissenin miktarını onun belirleyeceğini görmüştür. Yıldırım han gördüğü rüya üzerine amel ederek mektubu Kara Taban adında bir ulakla göndermiştir.⁵¹⁶

Hz. Peygamber üzerinden rüyanın bir motivasyon malzemesi olduğu, özellikle propaganda⁵¹⁷, emir verme, bir şey isteme⁵¹⁸, gelecekten haber verme ve telkin gibi işlevlerinden yararlanıldığını söylemek mümkündür.

⁵¹² Hâil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 11-14

⁵¹³ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 61.

⁵¹⁴ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 163.

⁵¹⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 163.

⁵¹⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 166.

⁵¹⁷ “Amma ba'd ma'lum ola ki Rumili'ni feth eyleyen gazi erenleri ne veçhile tarîkde cehd eyleyub gayret kemerin meyanlarına muhkem bend iderek burhan ve kerametler izhar idüb cihanda nice erlere mu'ayyen ve zahir oldılar”, Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 162.

⁵¹⁸ Rüya Hz. Muhammed: “Yâ Yıldırım Han melul olma ki Hak Te'âla duanı müstecâb eyledi. Halâ Horasan cânibinden ve benim nesl-i pakimden Seyyid Ali maiyyetinde sana kırk er gelecekdir. Anların cümlesi kuvvet ve kudret sahibi veliyyullahdır ve Rumili'nin fethi onların yed-i himmetlerindedir. Anlardan tegâfûl itmeyesin!” der. Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 162.

Dolayısı ile bu türden rüyaların görülmemiş olma ihtimalleri de dikkate alınmalıdır. Günümüzde de özellikle sufimeşrep bazı grup liderinin rüyalarında Hz. Peygamber'den aldıkları tâlimat doğrultusunda hareket ettikleri imajı vermeleri, Hz. Peygamber'in hesabi bir şekilde plan programlarına alet edildiğini akla getirmektedir. Bu tür rüya telkinlerinde Hz. Peygamber'in otoritesinden istifade etme psikolojisi hatta kimi zaman istismarı söz konusu olmaktadır.

Hz. Peygamber'in rüyalarda görülerek emir ve onay alındığı iddiası onun otoritesini kendi planı hesabına kullanmaktan başka bir şey olmadığı gibi, Hz. Peygamber adına uydurulan hadisler de de benzer durum söz konusudur.

3.2.10. Cihad ve Fetih

İslâm'da cihad ve savaş kavramları genel olarak birbirlerinin yerine kullanılsa da cihad kavramının savaştan daha genel anlamda kullanıldığı, kıtâlin ise kılıçla savaş anlamında özel bir kullanımının olduğu görülmektedir. Cihad; kalp, dil, el ve kılıç olmak üzere dört şekilde yapılmaktadır. Kalp ile cihadın nefsin isteklerine mücahede etmek olduğu, dil ile cihadın iyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek olduğu, el ile cihadın münkere dalan başta yöneticilere karşı olduğu, kılıç ile cihadın ise din uğrunda müşriklerle savaşmak olduğu bildirilmiştir.⁵¹⁹

İslâm'da savaş, meşru nedenlere bağlı kalmak şartı ile dinin gözettiği hedefler doğrultusunda muteber bir özelliğe haizdir. Cihadın yapılma gereklerinden biri olarak, İslâm'a karşı harb etme durumunda olan ve düşmanlık yapanların olması sayılmıştır. Savaşın meşruiyeti ile ilgili diğer

⁵¹⁹ Recep Çetintaş, “İslâm Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.31,(2018), s. 28.

hususların zulmün def'i ve fitnenin kaldırılması, devletin kendi sınırlarını koruması olduğu görülmektedir.⁵²⁰

İslâm fetihlerinde nihai hedef, i'lâ-yi kelimetullahtır. Hz. Peygamber, Allah yolunda olanın sadece Allah'ın adını yüceltmek için savaşıyor kimse olduğunu beyan etmiştir.⁵²¹ İslâm fetihleri, devamlı ve kalıcı olduğundan fetihlerle elde edilen yerlerde bugün hala müslüman millet ve devletlerin oldukları görülmektedir. Fetihle İslâm'a açılan yerlere müslümanların yerleşmelerinin sağlanması, şehirlerin tekrar imar edilerek yenilenmesi, çeşitli İslâm müesseselerinin hayata geçirilmesi, dini öngördüğü şekilde kültürel, ticari ve iktisadi yapılandırılması bu bölgelerin İslâmlaştırılmasına en önemli katkıyı sunmuştur.⁵²²

- Velâyetnâme'de fetih, İslâm'ı yaymanın bir aracı⁵²³ olarak görülmektedir. Rumeli illerinin fethedilmesinin asıl amacı İslâm'ın bu illerde hayat bulmasıdır. Bunun yolu, mevcut yönetimin emrine girerek birlikte oluşturulan güç ile adım atmaktır. Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt'ın emrine girerek fetihlere destek olmuşlar, kaleleri zapt ederek Rumeli'nin İslâmlaşmasında büyük rol oynamışlardır. Fethedilen kalelerde özellikle esirlere ve yöre halkına Müslüman olmaları teklif edilmiştir.

- Fetih Hz. Peygamber'in bir sünneti olarak görülmüş ve yapılan fetihlerden O'nun da (sav) hoşnut olacağı ifade edilmiştir.⁵²⁴

- Amaç İslâm'ın yayılması olduğundan, fethedilen yerlerde savaş esirlerine ve ahalisine İslâm'ın öngördüğü muamele uygulanmıştır. Öncelikle fethi karşı duranlarla savaşılmış, fetih gerçekleştiğinde esirler ve ahaliye Müslüman olmaları teklif edilmiş eman dileyen ve Müslüman olanlara

⁵²⁰ Hasan Doğan, "İslam Hukuku Açısından Müslümanlar ve Müslüman Olmayanlar Arasındaki İlişkinin Dayandığı Esaslar Işığında Savaş-Barış Kavramları", *Muhafazakâr Düşünce*, C. 14, S. 53, (2018), ss.97- 118. s. 115.

⁵²¹ Buhârî, "İlim", 45, "Cihâd", 15, "Tevhîd", 28; Müslim, "İmâre", 149-151.

⁵²² Mustafa Fayda, "Fetih", *DİA*, C. 12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, ss. 467-470.

⁵²³ Velayetname baştan aşağı Rum illerini fethini konu almaktadır. Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, 160-180.

⁵²⁴ "Feth idüb etrafını it gel gaza,
Tâ ki senden öyle hoşnud Mustafa." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, 174.

ilişilmemiş, Müslümanlığı kabul etmeyenlerden haraç alınmış ve asi olanlara gerekli ceza verilmiştir.⁵²⁵

- Savaşta elde edilen ve esir düşenlerin ganimet olarak alınması haktır. Ganimette Müslümanların hakkı vardır. Ganimetlerin 1/5'i erenlerin tasarrufuna verilebilir.⁵²⁶

- Savaşta fethedilen yerlerde kâfirler haraç vermeleri şartı ile affedilebilir. Esir alınanların malları ganimet olarak alınır. Ganimetten gazilerin hakları verildiğinde kalan kısım beytu'l mala aktarılır.⁵²⁷

3.2.11. Veli, Velâyet, Kerâmet

Allah'ın dostu ve Allah'a yakın kişi anlamına gelen 'veli', hem Allah'a taatı ve sevgisi son derece yüksek olan hem de Hz. Peygamber'in sünnetine titizlikle uyan kimseler için kullanılan kavramdır. Velinin çoğulu olan 'evliya', Türkçe'de tekil anlamda da kullanılmaktadır.⁵²⁸ Kur'an'da veliler şu şekilde tasvir edilmiştir: "İyi bilin ki, Allah'ın veli kulları için hiç bir korku yoktur. Onlar mahzun olmayacaklardır. O veli kullar, iman edip takvaya ermiş olanlardır. Dünyada ve âhirette de onlara müjdeler vardır."⁵²⁹ Veli kullar haşyetleri, tevazuları, ibadetleri ve takvaları ile tebarüz ederek adeta nübüvvetten aldıkları nuru yansıtmaktadırlar. Velayet ise velinin bulunduğu manevi makamın adıdır. Allah'a bu şekilde yakınlaşan kulunun velisi ve yardımcısı olarak Allah, ona kudret delillerini göstererek veli kulları için keramet bahşetmiştir. Velayet makamında bulunan veli kullar keramet sahibidir. İzzet, şeref, iyilik ve güzellik anlamlarına gelen kerâmet; nübüvvet iddiasında bulunmaksızın Allah'ın veli kullarında zuhur eden olağanüstü

⁵²⁵ "Müselman olan halâs buldı kamu.

Olmayan virdi haracı mü be mü.

Karşu duranlar kamu kati oldılar,

Asiler cümle cezasın buldılar." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 174.

⁵²⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 166.

⁵²⁷ "...bazıları haraç vermek üzere avf olunub esir ve kati olunanların mal ve menallerin zabt ve rabt-ı İslâm edilerek bu ganimetten beytü'l-mal-i Müslimine ait hisse bi'l-ihrac bakîsi gazilere taksim idilüb..." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 171.

⁵²⁸ Süleyman Uludağ, "Velî", *DİA*, C. 53, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s.25-28.

⁵²⁹ Yûnus, 10/62-64.

hallerdir.⁵³⁰ Kelâm âlimleri, keramet konusunu mûcizeye benzer şekilde itikadî bir konu olarak görmüşlerdir.⁵³¹ Mutasavvıflar da kerâmetin imkanı ve zuhurunu akli delillerle ispatı üzerinde fazla durmamışlar, mucizeyi ispat eden delillerin, kerâmeti de temellendirdiğine kanaat getirmişler.⁵³²

İslâm âlimleri kerameti, manevi-hakiki ve suri-kevnî olmak üzere iki kısımda ele almışlardır. Manevi-hakiki keramet, Kur'an'da Allah'ın Hz. Meryem⁵³³, Ashâb-ı Kehf⁵³⁴ ve Hz. Süleyman'ın veziri Asaf⁵³⁵ gibi salih-evliya kulları için lutfu bulundduğu olağanüstü hallerdir. Manevi keramet, Mu'tezile dahil tüm İslâm âlimlerince kabul edilmektedir.⁵³⁶ Sûrî keramet ise veli kulların cansız varlıklarla konuşması, su üstünde ya da havada yürümelari, az bir zaman diliminde çok uzun mesafeleri kat etmeleri gibi olağanüstü durumları göstermeleridir.⁵³⁷

Alevi-Bektaşî geleneğinde olağanüstü haller erenlerin kerametleri olarak görülmüştür. Allah'ın veli kulu olmanın bir delili Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalarındaki işaretlerdir. Velayetnâme'de; “Şeb âlem-i mânada Peygamberimiz aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretlerinin işaretleriyle kırk erenler geleceğin ve anların tedbirleriyle Rumili'nin fethi müyesser olacağın bir bir naki ve beyân eyledi.”⁵³⁸ Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem'in evliya olduğunu Yıldırım Hân, rüyasında Hz. Peygamber'in bildirmesi ile öğrenmiştir.⁵³⁹ Böylece velilerden sadır olan kerametlerin alt yapısı hazırlanmış görünmektedir. Velayetnâmede geçen keramete bağlı olarak ortaya çıkan durumlar, bir şahsın okuyla, asasıyla veya ayağını yere

⁵³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul: Engin Kİtabevi, 1959, s. 190; Gölcük ve Toprak, *Kelam*, s. 387.

⁵³¹ Süleyman Uludağ, “Keramet”, C. 25, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, s. 265-268.

⁵³² Abdulvahap Yıldız, “Kerâmet ve İstidrâc”, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, (2009), ss. 41-63. s. 46.

⁵³³ Âl-i İmrân, 3/37.

⁵³⁴ Kehf, 18/9-12.

⁵³⁵ Neml, 27/38-40.

⁵³⁶ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *İslâm Tasavvufu* (el-Lüma), çev., Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996, s.526.

⁵³⁷ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s.190

⁵³⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 163.

⁵³⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 162.

vurmasıyla zuhur ederek Seyyid Ali Sultan'ın veli olmasına delil olarak sunulmuştur.

Velayetnâme'de veli kulların kendilerine has hususiyetleri bulunmaktadır. Himmetleri ile tasarrufta bulunabilecek kuvvet ve kudrete sahiptirler.⁵⁴⁰ Velayet sahibi erenler, Rumeli'nin fethini gerçekleştirebilecek yed'i himmete sahiptirler.

Velâyetnâme'de evliyaların kerameti Peygamberlerin mûcizeleri gibi görülmüştür.⁵⁴¹ Nitekim “Keramet-i evliyâ mu'cizât-ı enbiyâ gibidir” denilmiş olması hasebiyle kerâmetler, Peygamber mucizleri gibi görülmüş, mucizelere gösterilen ihtiram ve saygının onlara da duyulması istenmiştir. “Böyle oldukda mu'cizât-ı enbiyâ aleyhissalâtü vesselâm ve kerâmât-ı evliyâyı zevi'l-ihtirâm hakdırlar ve her ikisi bir nûr-u çerağ-ı Hudâ'dır.” Çünkü mucizelerde olduğu gibi kerametler de Allah'ın nurunun yansıması olarak görüldüğünden saygı ve ihtiramda kusur edilmemelidir.⁵⁴²

Gazi erenlerin burhan ve kerametleri hem hayatlarında hem de vefatlarından sonra samimi inananlar üzerine gerçekleşmektedir. Gazi erenler, burhan ve kerametleri ile Rumeli fethindeki askerlere destek olmuşlardır. Gazi erenler vefat etmiş olsalar da tasarruflarını kabirlerini ziyarete gelen samimi müminler üzerine devam ettirmektedirler. Gazi Erenlerin kabirlerini ziyaret edenlerin müşküllerinin çözüleceğine inanılmıştır.⁵⁴³ Seyyid Ali Sultan'ın kabri ziyaret edilmesi bir bahtiyarlık olarak görülmüştür.⁵⁴⁴

Seyyid Ali Sultan'ın gösterdiği söylenen kerâmetler, etrafındaki insanların saygısını kazanmada ve sayılarının artmasında oldukça etkili

⁵⁴⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 163.

⁵⁴¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 184.

⁵⁴² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 184.

⁵⁴³ “Amma ba'd ma'lum ola ki Rumili'ni feth eyleyen gazi erenleri ne veçhile tarîkde cehd eyleyub gayret kemerin meyanlarına muhkem bend iderek burhan ve kerametler izhar idüb cihanda nice erlere mu'ayyen ve zahir oldılar”, Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 162.

⁵⁴⁴ “Türbesi kurbında ol dut aşikâr,

Var ziyaret kıl, sana baht ola yâr.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 175.

olmuştur.⁵⁴⁵ Seyyid Ali Sultan ve Velâyetnâmesi'nde Hz. Muhammed (sav), Yıldırım Bayezid Han'a, Seyyid Ali Sultan'a ve dervişlerine rüyalarında görünerek onlara Rumeli'nin fethini müjdelemiştir. Seyyid Ali Sultan ve kırk arkadaşının yardıma geleceği bildirilmiş, Seyyid Ali Sultan'a da önce Hacı Bektâş'a varmaları, daha sonra Yıldırım Bayezid'e Rumeli'nin fethinde yardım etmeleri istenmiştir.⁵⁴⁶ Böylece Seyyid Ali Sultan önderliğindeki hareketin insanlar gözünde kabulü sağlanarak, taraftarlar içinde motive kaynağı olması sağlanmıştır.

Keramet ile ilgili rivayetlerin Hz. Peygamber ve sahabeler zamanında oldukça az olduğu görülmekle birlikte ilk üç nesilden nakledilen kerametlerin de zayıf rivâyetlere dayandığı görülmektedir. Bununla beraber İslâm tarihinde ilk üç nesilden nakledilen kerâmetlerin çoğunun zayıf rivâyetlere dayandığı bilinmektedir. Sözelimi, Hz. Ömer'in Medine'de Cuma hutbesindeyken Nihâvend savaşını komuta eden Hz. Sariye'yi dağa çıkması için talimat verdiği diyor rivayet her ne kadar yaygın olsa da sahih bir senede dayanmamaktadır. Yine Şiîlerin rivayet ettikleri Hz. Ali'nin vaktini geçirdiği ikinci namazını vaktinde eda edebilmesi için batan güneşin geri gelmesi gibi rivayetlerin uydurma olduğu bilinmektedir.⁵⁴⁷ Bu bakımdan Alevi-Bektaşî geleneğinde sözlü olsun, yazılı olsun menâkıb, velâyetnâme ve buyruk eserlerde geçen kerametlere ihtiyatlı bakılmalıdır.⁵⁴⁸

Bektaşî metinlerinde Hz. Peygamber'e nübüvvetin, Hz. Ali'ye de velayetin Allah (cc) tarafından bahşedildiği, böylelikle nübüvvet makamı ile Hz. Peygamber, velâyet makamı ile Hz. Ali İslâm'a hizmet etmişlerdir. Hacı Bektâş-ı Velî gibi velilere intikal eden Velâyet makamı ile İslâm'a hizmete devam etmiştir.⁵⁴⁹ Şiî-İmâmî kaynaklar, Hz. Peygamber'in henüz hayatta iken kendinden sonrası için Hz. Ali'yi velâyetini tayin ettiğini dolayısı ile

⁵⁴⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 175, 178.

⁵⁴⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 160.

⁵⁴⁷ Mehmed Said Hatiboğlu, "Büyük Âlimler-Büyük Hatâlar-Redd-i Şems Rivâyeti ve Bir Zihniyetin Tahlili", *Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti* içinde, Ankara, 2009, 49-60.

⁵⁴⁸ Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s.210.

⁵⁴⁹ Mehmet Yaman, *Erdebili Seyh Safî ve Buyruğu*, İstanbul, 1994, s.10.

velâyetin Hz. Ali ile başladığını ve ehl-i beyt silsilesi üzerinden devam ettiğini iddia etmişlerdir.⁵⁵⁰ Şîa ve ehl-i sünnet, nübüvvetin imâmet ve velâyet ile ilişkisi açısından benzer düşünmemektedir. İmamiyye'ye göre imamet, nübüvvet gibi inanç esaslarından biri olup, Hz. Ali ile başlamıştır. Doğal olarak velâyet de Hz. Ali'den itibaren ehl-i beyte hasredilmiştir.⁵⁵¹ Şîa'da velâyet doğrudan Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi nasbetmesi ve Hz. Ali'nin de ehl-i beyti vasiyet etmesi ile verasetle gerçekleşirken⁵⁵², ehl-i sünnet velâyeti iman esaslarından görmemiştir. Bektaşîliğin inanç yapısının oluşumunda Şîa inanç esaslarının bariz bir etkisinden söz edilebilir. Hz. Ali'nin velayeti, ehl-i beytin konumu ve oniki imam inancı Alevî-Bektaşî söylemlerde⁵⁵³ itikadi olarak yerini bulmuştur. Şîa'nın Hz. Ali ile başlattığı imâmet nazariyesi Ehl-i Beyt üzerinden şekillendirilerek On İki İmam ile temsil edilmiştir.⁵⁵⁴ Şîa'nın İmâmiyye kolu İslâm toplumunu yönetme yetkisini Ehl-i Beyte mensub On İki İmama hasretmiş, bunun Allah ve resulü tarafından nass ve tayinle belirlendiğini iddia etmiştir. Ancak Alevî-Bektaşî geleneğinde Ehl-i Beyt tasavvuru daha çok tasavvuf temelli olduğu görülür. Hz. Peygamber, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam, "hakikati Muhammediye" olarak bilinen anlayışın temsilcileri ve aktarıcılarıdır.⁵⁵⁵

Hz. Âdem'den itibaren Peygamberler ve Beyâzid-i Bestâmî gibi sufiler için İbnü'l-Arabî insân-ı kâmil terimini kullanmıştır. O'na göre insan-ı kâmil, hakikat-i Muhammedi'ye olan Hz. Muhammed'dir. Bu yola baş koyanlar hakikat-i Muhammediyye ile aynileştiği ölçüde insan-kâmil olma hususunda mertebeye ulaşır. İnsan-ı kâmil olmanın ölçüsü hakikat-i Muhammedi'ye ile

⁵⁵⁰ Furat b. İbrahim el-Kûfî, *Tefsîru furat el-kûfî*, nşr. Muhammed el-Kâzım, Tahran: Müessesetu Vezâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, 1990, s. 3010; Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, nşr. es-Seyyid Tayyib el-Musevî el-Cezâirî, Kum: Daru'l-Kitâb, 1404, I, 171-175.

⁵⁵¹ Ethem Ruhi Fırlalı, *İmâmiyye Şîası*, Ankara 1984, s. 209; Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabâi, *Tefsîru'l-mîzân*, nşr., Kum: Müessesetu Neşri'l-İslâm, ts., V, s. 27.

⁵⁵² Ebu Cafer Muhammed b. Yakûb İshâk el-Küleynî, *el- Usul mine'l-Kâfî*, nşr. Tahran: Dâru'l-kütübi'l-islâmiyye, 1365, II, 18

⁵⁵³ Yaman, *Seyh Safî ve Buyruğu*, s.10.

⁵⁵⁴ Abdullah Feyyaz, *Târîhu'l-İmâmiyye ve Eslâfihim mine's-Şîa*, Beyrut, 1975, s. 35-46.

⁵⁵⁵ Yılmaz Soygyer, *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İzmir: Akademi Kitabevi 2005, s. 129.

özdeş olma halidir. İbnü'l-Arabî'nin hakikat-i Muhammediyye nazariyesi,⁵⁵⁶ peygamberlerin varisleri olduğu ve velilerin ise verasete müstehak olduklarıdır. O'na göre Hz. Muhammed'in (sav) şahsında hâtemü'n-nebîyyîn'in izharı gibi bunun bir sonucu olarak velîlerin de bir hâteminin olmasının gerekli olduğudur.⁵⁵⁷

Alevî-Bektaşî nefeslerde Ehl-i Beyt sevgisi ve Hz. Ali'den başlamak üzere On İkinci İmam tıpkı İmâmiyye'de olduğu gibi zikredilmiş ancak Ehl-i Beyt'in Şîa'da olduğu gibi siyasi ve hukuki boyutundan ziyade daha çok manevi rehber olma yönleri dile getirilmiştir.⁵⁵⁸ İmâmilere göre imâmet, nübüvvet gibi ilahi bir makamdır. Dolayısı ile imam olacak şahsın seçimi Allah'a aittir. Hz. Peygamber Allah'tan aldığı emir doğrultusunda Hz. Ali'yi emir ve vâsi olarak tayin etmiştir. Hz. Ali de Hz. Hasan'ı yerine tayin etmiştir. Böylece Muhammed Mehdi'ye kadar On İki Ehl-i Beyt mensubu İmâmet makamına gelmişlerdir. İmamlar, Peygamberlerde olduğu gibi ismet sıfatına sahip olup ilimle teyit edilmişlerdir.⁵⁵⁹ Şîî İmâmiyye söyleminin merkezinde “imâmet” nazariyesi yer alırken, Alevî-Bektaşî geleneğinde “velâyet” söylemin merkezini oluşturmaktadır. Aslında imâmet daha çok siyasi söylemin tezahürü iken, velâyet ise manevi rehberliğin tezahürü olarak ortaya çıkmış görünmektedir.⁵⁶⁰ Günümüzde Bektaşîler ve Alevîlerin, imâmeti savunmak sureti ile Ehl-i Beyt'ten herhangi birinin devlet yönetimine sahip

⁵⁵⁶ Bkz. Akman, *İbn-i Arabî: Kelami Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*, s. 226-274; Salih Çift, “Bektâşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l-Arabî”, *Tasavvuf Dergisi*, (İbnü'l -Arabî Özel Sayısı-2), 9/23, 2009), s. 257-259, 261, 268, 274.

⁵⁵⁷ Ekrem Demirli, *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, (çeviri ve şerh birlikte), İstanbul: Kabalcı yayınları, 2006, s. 259. Suâd el-Hakîm, İbnü'l-Arabî Sözlüğü (Mucem), trc. Ekrem Demirli, İstanbul 2005, s. 370.

⁵⁵⁸ Cenksu Üçer, “Aleviliğin Caferilikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 71 (2014), s. 88.

⁵⁵⁹ Ali Albayrak, *Caferilerde Dini ve Sosyal Hayata (Ankara Keçiören Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s.141.

⁵⁶⁰ Reha Çamuroğlu, “Türkiye’de Alevi Uyanışı”, *Alevi Kimliği*, der T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 102.

olmasını talep etmek yerine demokrasiyi savunarak laik ve sosyal bir devlet sistemi istedikleri görülmektedir.⁵⁶¹

Kerâmetler ile ilgili rivayetlerin daha çok H. II. asrın sonlarına doğru çıktıkları, rivâyetlerinin daha çok İslâm'ın hak din olduğunun delili, insanların İlâhî emirlere uymaya teşvik etme, manevi motive unsuru olarak kullanma, taraftarları muhafaza etme veya taraftar sayısını artırma amacı ile uydurulmuş olması veya basit hadiselerin abartılması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca bu tür rivâyetleri şöret ve menfaat temini için kullananların da olduğunu söylemek gerekir.⁵⁶²

Velayetnâme'de erenlerin gösterdikleri kerametler şu şekilde sıralanabilir.

- Erenlerin bir narası ile zelzele olabilir hatta kale duvarları yıkılabilir.⁵⁶³ Seyyid Ali şehre zelzele düşmesini sağlayarak fethi gerçekleştirmiştir. Ocak'a göre, "Tabiat kuvvetlerine hükmetme" motifi de dinî anlatılarda rastlanan motiflerdendir.⁵⁶⁴

- Eldeki çubukla yere vurularak suyun fişkırması velayeti evliya olmanın bir kerametidir. Emir Sultan, askerlerin abdest alacak su bulamadıklarında elindeki çubukla yere vurarak su çıkarmıştır.⁵⁶⁵ Ocak'a göre, "yerden su çıkarma" motifi Kitab-ı Mukaddes ve menakıbnamelerde ortak görülen keramet motiflerindendir. Bu motif başka dinî anlatılarda da vardır. Örneğin Hz. İbrahim'in eşi Hacer'in zemzem suyunu bulmasında

⁵⁶¹ Özcan Güngör, *Araftaki Kimlik: Alevilik – Bektaşilik*. Ankara: Akasya Yayınları, 2007, s. 276.

⁵⁶² Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, s. 211.

⁵⁶³ "Seyyid Ali Sultan kuddise sırrıhu'l- mennân hazretleri bir na'ra-i mehâbet urub ol zaman kalenin dört divan mütezazel olub harekete geldi. Yıkılmağa ve burc-ı bârusından taşları dökülmeğe başladı." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 168.

⁵⁶⁴ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, s. 75-78.

⁵⁶⁵ "Ol yirde su bulamadılar ki abdest alalar. Ol vakit Emir Sultan tizlik idüb elinde bir cıdası var idi ol mübarek çıda ile Yâ Allah deyub bir kez yere çaldı. Bî-kadr-i Hûda ve velayet-i evliyâ ol yerden âb-ı hayat misali bir su çağlayub revân oldu." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 168.

görülebılır. Ayrıca bu motif Teyrat ve Kur'an-ı Kerim'de bulunan ortak mûcize örnekleri arasındadır.⁵⁶⁶

- Erenlerin kendi aralarında birbirlerine himmetleri yetişebilir. Seyyid Ali Sultan, bir kalenin fethi sırasında Seyyid Rüstem'e himmet ederek elindeki sancağı kaleye doğru uzatmasını istemiş, Seyyid Rüstem sancağı uzattığında kale yerle bir olmuştur.⁵⁶⁷

- Erenlerden biri, Seyyid Ali Sultan'dan istimdat isterse⁵⁶⁸ Seyyid Ali Sultan bu talebe kayıtsız kalamayarak himmetini izhar eylemiştir. Gazi Evrenus, fethedilen kalede güreş tutmak için kâfirlere meydan okumuştur. Bir kâfiri yendikten sonra güçlü bir kâfir ile güreşe tutuşmuştur. Gazi Evrenus, Seyyid Ali Sultandan imdat istemiş bunun üzerine Seyyid Ali Sultan, himmeti ile kâfirin yenilmesini sağlamıştır.⁵⁶⁹

- Seyyid Rüstem, Cebel-i Megâiri'de bir yer zapt ettiğinde münafık tipli birisi Cebel-i Megâir'in kendisine ait olduğunu iddia ederek karşı çıkmış. Seyyid Rüstem, Cebel-i Megâir'i askerleri ile fethettiğini söylemiş, şahit olarak 7777 adet taş hareket ederek şahitlik etmişlerdir.⁵⁷⁰ Bu kerameti gören zat pişman olur ve af diler. Ancak Seyyid ona beddua eder ve beyin işleri bozulur. Olay menakıbnamede şöyle anlatılır: "Erenlerin nefesiyle işi ve gücü her taraftan bağlandı."⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, s. 78-79.

⁵⁶⁷ "Yâ Rüstem Gazi, elindeki sancağı hemân kale bedenine uzat!" Seyyid Rüstem Gazi bermûcib-i emr-i sultanî sancağı mükerrerem ve muhterem-i mezkûrı kale divanna. uzadub ol mübârek alem dahi el hikmetü lillahi Te'âla uzanub kale divanna dokundu. Filhal ol burcu kale yer ile yeksân oldu." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 171.

⁵⁶⁸ "Didi ol dem kandesin Kızıldeli,
Gel yetiş imdâdına Seyyid Ali.

Göz yumunca oldu ânda âşikâr," Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176.

⁵⁶⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176; "Hem hakikatde velâyet sahibi. Bir işaret eyledi Şâh âşikâr." Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176

⁵⁷⁰ "Kanı şâhidlerin getür görelim!" didi. Rivayet şöyledir ki ol demde Seyyid Rüstem Gazi mübârek vechin kibleye yöneldüb ol tağın taşlarına bülend âvâz ile çağurub buyırdı İd; "Geliniz! Bu yer benim olduğına şehâdet idiniz!" deyu hitâb bu- yurdukla hemândem yedibin yediyüz yetmiş yedi aded taş hareket idüb Seyyid Rüstem Gazi önünde durdılar."

Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 180.

⁵⁷¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 181.

- Seyyid Ali gaza sırasında okunu yere saplayıp dut ağacına dönüştürür.⁵⁷² Böylece askerlerin hayranlığını ve bağlılığını kazanır. Ayrıca aynı menakıbnamede Seyyid Ali'nin yoldaşlarından “Rüstem Gazi” adlı karakter gösterdiği kerametler ile birçok insanın “irşad edilmesini” sağlar ve böylece ona tâbi olanların sayısı önemli ölçüde artar.⁵⁷³

- Olağanüstü haller gazi erenlerin üzerinde de görülebilir. Söz gelimi, kafirler savaş esnasında gazi erenleri sanki herbirinin başında birer dağ varmış gibi görerek savaşmayı göze alamamışlardır.⁵⁷⁴

- Rüstem Gazi, tekkesini kurduğu yerin yakınına bir de su değirmeni yaptırır. Değirmenin yapıldığını görenler, değirmene suyun nereden geleceğini merak etmeye, hatta Rüstem Gazi'yle dalga geçmeye başlarlar. Değirmenin boşuna yapıldığını, suyun olmadığı yerde değirmenin bir işe yaramayacağını düşünen birkaç yolcu da meraklarını gidermek için değirmen inşaatının bitmesini beklerler. İnşaat tamamlanınca Rüstem Gazi, asasını eline alıp değirmenin bir yanına gider ve orada asasını yere yedi defa vurunca yerden su fişkırmaya başlar. Bunu gören yolcular, Gazi'den özür dileyerek onun müridi olurlar. Bu müritler, yedi kurban alıp keserler ve çınar ağacından şiş yapıp kurbanları kebab ederler. Yemekler yendikten sonra Rüstem Gazi dua edip: “Bizden bir yâdigâr olsun” diyerek şişlerden birini yere saplar. Bu şiş zamanla filizlenir ve büyük bir ağaç hâlini alır. Rüstem Gazi'nin kerameti olarak görülen bu ağaç, ziyaret edilmeye başlanır.⁵⁷⁵

- Velâyetname de gerekli olmadığı müddetçe kerametın izharı doğru görülmemiştir. Emir Sultan'ın elindeki çubukla yerden suyu çıkarması aceleci ve pervasız bulunarak Seyyid Ali Sultan tarafından hoş karşılanmamıştır. Rumeli'ni fethetmeye başlayan Kızıl Deli ve erenler, bir gün Kavakaltı'na gelirler. Burada konaklamaya karar verip yerleşirler. Öğle

⁵⁷² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 175.

⁵⁷³ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 179, 181, 182.

⁵⁷⁴ “Didiler ki: “Ne durursuz, hâliya fûlan mahalle bir bayrak asker geldi ki her birinin başında birer dağ alub getirmişler.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 169.

⁵⁷⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 181-182.

namazı vaktinde abdest almak isteyen gaziler, su bulamazlar. Bunu gören Emir Sultan, hemen mızrağını yere vurarak ab-ı hayat gibi bir su çıkarır. Bunu gören Seyyid sinirlenerek: “Emir niçün böyle tizlik idüb emirsiz yürürsün? Böyle hareket lâıyk mıdır ki bu cemaat içinde nice kuvvet sahibi erler mevcuttur” deyince Emir Sultan, oracıkta ruhunu teslim eder ve Kızıl Deli’nin emriyle o suyun yanına defnedilir.⁵⁷⁶

Bektâşi geleneğinde örneklerine bolca rastlanan kerametlerin velâyetnâme ve menâkıbnamelerde de örnekleri görülmektedir. Tasavvuf ehlinin de rağbet ettiği kerametlerin tasavvuf kitaplarında örneklerine rastlanmaktadır. Özellikle sûfîlerin kerametleri ile Şîî rivayetlerde geçen kerametler arasında benzerlik görülmüş, hatta sufîlerin bu konuda Şîîlerden etkilendikleri ifade edilmiştir.⁵⁷⁷

Uludağ, Abdülmecid Hânî’nin şeyhinden kendine keramet atfedenleri iftira atmakla itham ettiklerini çalışmasında aktararak şöyle dediğini bildirir: “Tuhaf şey, uzak yerlerden gelenlerden bazıları beni Mekke’de, bazıları Bağdat’ta gördüklerini ve sohbetinde bulunduklarını söylüyorlar. Hâlbuki ben evimden çıkmış değilim. Bu iftira ne böyle?”⁵⁷⁸ İbnü’l-Cevzî bunlardan bir kısmını Telbisü’l-İblis ve Saydu’l-Hatır isimli eserlerinde, keramet olduğu iddia edilen olayları çeşitli manipülâsyonlar, göz boyamalar, aldatmacalar, kandırmacalar, sahtecilikler, riyakârlıklar, şarlatanlıklar, istismarlar, zekâ ve el oyunları her zaman, her yerde görüleceğinden bahsetmiştir.⁵⁷⁹

Mucizeler Allah’ın Peygamberlerine bahşettiği harikulade ikramlar olup Allah’ın elçisinin iddiasının doğrulamak için peygamberlik iddiasıyla birlikte bulunur ve insanları hayra ve saadet davet eder. Mucizeler, Allah’ın peygamberlik iddiasında bulunan elçisini tasdik için varetteği ve insanların benzerini vücuda getirmekten aciz kaldığı harikulâde hususlardır. Ancak Şîî

⁵⁷⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 168-169.

⁵⁷⁷ Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *es-Sılatu beyne't-Tasavvuf ve't-Teseyyu'*, 3. bsk., Beymt, 1982, 369’dan akt. Akman, *Celâleddin Ed-Devvânî’nin Kelâm Sistemi*, s. 211.

⁵⁷⁸ Süleyman Uludağ, “Keramet II”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, 2005, ss. 7-35. s. 9

⁵⁷⁹ Uludağ, “Keramet II”, s. 9.

İmamiye, on iki imamdan zuhur eden harikulade olay ve halleri de mucize olarak görmüştür. Kur'an'da anlatılan veya sahih hadislerde rivayet edilen mucizelere inanmak müminler için zorunlu olduğu halde Kur'an ve sahih hadisler dışında kalan belli ve somut keramet olaylarına inanma mecburiyeti yoktur. Mucizeler, Peygamberlere Allah'ın elçisi olduğunun ve ondan vahiy aldığı delili ve ispatı olup insanları Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya davet eder. Kerametler ise velilerin böyle bir iddiaları olamayacağı için delil olmaz. Veliler böyle bir iddiada bulunurlarsa yalancılıkları ortaya çıkar.⁵⁸⁰

3.2.12. Dua

Çağırma, seslenme, isteme ve yardım talep etme anlamına gele dua, Allah'ın ululuğu karşısında kulun acziyetini itiraf ederek, sevgi ve tâzim duygusu içinde yardımını istemesini ifade eder.⁵⁸¹ Dua, Allah'a kulluğun temel esasıdır. İnsan zor ve sıkıntılı durumlara maruz kaldığında veya maruz kalmamak için Allah'ı hatırlayarak aczini, güçsüzlüğünü ve kusurlarını samimi olarak itiraf ederek Allahtan yardım istemesidir.⁵⁸²

Alevi-Bektâşi geleğinde dua değişik zaman dilimlerinde farklı amaçlarla yapılmaktadır. Dua ibadetin özü olarak görülmüş, gizli-açık, ferdi-toplumsal dua edilmiştir. Dua için özel bir merasim olmayıp inanma yeterli görülmüştür. Özellikle Cem ibadeti sırasında, bayramlarda, mutlu zaman dilimlerinde, üzüntülü anlarda dualar halkın anlayabileceği dilde yapılmaktadır.⁵⁸³

- Dua, tazarru halinde Allah'a halisane yakarmadır.⁵⁸⁴
- Duanın müstecab olmasında nafil namaz ve erenlerin himmetinin talep edilmesi önemlidir.⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ Uludağ, "Keramet II", s. 15.

⁵⁸¹ Osman Cilacı, "Dua", *DİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 529-530.

⁵⁸² Selahattin Parlatır, "Dua", *DİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 530-531.

⁵⁸³ Esat Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2008, s. 211.

⁵⁸⁴ "Ol biçâre dahi cân u gönülden niyâz idüb didi ki; "İlâhî, evvelâ senden niyâzım budur ki ben biçâreye dahi Seyyid Rüstem Gazi-i çâresâz ol merd-i meydân-ı serfirâzı imdâd- resân eyle Yâ Rabbî!". Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

⁵⁸⁵ "Ancak bir Cuma gicesi Yıldırım Han hazretleri taht-ı saadet bahtında otururken aşağı gelüb, seccade-i mfünâcaata baş koyub kırk rekât namaz edâ ve Hakk Te'âla'dan

Velâyetnâme’de erenlerin himmetleri ile tasarrufta bulunabilecek kuvvet ve kudrete sahip oldukları,⁵⁸⁶ erenlerden birinin Seyyid Ali Sultan’dan istimdat istemesi halinde Seyyid Ali Sultan’ın bu istimdada kayıtsız kalamayarak himmetini izhar ettiği,⁵⁸⁷ Gazi Evrenus’un fethedilen kalede güreş tutmak için kâfirlere meydan okuduğu, bir kâfiri yendikten sonra güçlü bir kâfir ile güreşe tutuştuğu, Gazi Evrenus’un Seyyid Ali Sultan’dan imdat istediği ve bunun üzerine Seyyid Ali Sultan’ın himmeti ile kâfirin yenilmesini sağladığından⁵⁸⁸ bahsedilmektedir.

Velâyetnâme’de zor ve sıkıntılı durumlarda kalındığında özellikle Seyyid Ali Sultan’dan ve erenlerden istimdat ve imdat istendiği örneklerle sunulmuştur. İstimdat, tehlikeli herhangi bir durum karşısında yardım talebinde bulunma, imdada çağırma gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta peygamber ve velîlerden herhangi bir isteğin gerçekleşmesi husunda onlardan yardım talebinde bulunmak anlamında kullanılmıştır.⁵⁸⁹

Kelâm âlimleri sûfilerin istimdata ilişkin görüşlerine pek yer vermemişlerdir. Fahreddin er-Râzî, istimdadin mümküniyeti ile ilgili, insan ruhlarının ölümden sonra bedeni terk ederek var olmaya devam ettiğini, ruhun bedenden ayrıldığında yeni marifetler kazandığını, ruhun bedenle olan ilişkisinin hemen ortadan kalkmadığını ve var olmayı sürdürdüğünü söylemiştir. Sözelimi birisi, cevheri kâmil bir kimsenin kabrini ziyaret edip orada bir müddet kalsa ziyaret edenin kabirden etkileneceğini, ruhun beden aracılığıyla muhatapları etkilediği gibi ölümden sonra cesedin bulunduğu toprak aracılığı ile de ziyaretçileri etkilediğini ifade etmiştir.⁵⁹⁰ İbn

Rumili’nin fethi için niyaz ve reca idüb, erenlerden istimdâd taleb eyledi.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 162.

⁵⁸⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 163.

⁵⁸⁷ “Didi ol dem kandesin Kızıldeli,
Gel yetiş imdâdına Seyyid Ali.

Göz yumunca oldı ânda âşikâr,” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176.

⁵⁸⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176; “Hem hakikatde velâyet sahibi. Bir işaret eyledi Şâh âşikâr.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176.

⁵⁸⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “İstimdad”, *DİA*, C.23, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, ss. 363-364.

⁵⁹⁰ Süleyman Uludağ, “İstimdâd”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.3, S. 8, ss. 2002, 9-26, s.23

Teymiyye, istiğâse ve vesile üzerine iki eser kaleme alarak sûfîlerin istimdâd ile ilgili görüşlerini sert bir şekilde eleştirmiştir. İbn Teymiyye, bir kişinin Hz. Peygamber'in vesilesiyle Allah'tan bir istekte bulunmasını caiz görmüş ancak Hz. Peygamber dahi olsa bir ölüden ya da yanında bulunmayan birisinden istimdatını caiz görmeyip haram addetmiştir.⁵⁹¹ Fıkıh âlimleri ise istimdadı mekruh olarak görmüşlerdir. Özellikle Hanbelî fukaha sûfîlerin öne sürdükleri delillerin çoğunun zayıf olduğu ve doğrudan istimdad ile ilgili olmadığı gerekçesi ile eleştirmişlerdir. Şefaât âyetlerinin ahiretle ilgili olduğunu, hiçbirinde istimdadı işaret etmediğini ifade etmişlerdir.⁵⁹² İbn Teymiyye de sûfîlerin istimdad konusundaki görüşlerini eleştirerek bir müslümanın Hz. Peygamber'i vesile ederek Allah'tan yardım veya zarardan emin olmayı istemesini caiz görmüş, ancak ölmüş ya da yanında olmayan birinden istimdadı haram olarak görmüştür. Muhammed b. Abdülvehhâb da benzer şekilde bir Müslümanın zorda kaldığında Allah'ın dışında kullardan yardım istemesini, istimdatta bulunmasını şirk saymıştır.⁵⁹³

Kur'an'da tövbe ayetleri dikkate alındığında kulun Allah'tan mağfiret talep etmesi istenmektedir. Tövbe için Allah'ın değil de kulun aracı kılınması Kur'an'da yer almamaktadır.⁵⁹⁴ Fâtiha sûresinde de ifade edildiği üzere kulun sadece Allah'a ibadet etmesi ve sadece Allah'tan yardım istemesi önerilmiştir.⁵⁹⁵ Ayrıca, sûfîlerin istimdad ile ilgili öne sürdükleri rivayetlerin⁵⁹⁶ bir kısmının sahih olmadığı görülmektedir.⁵⁹⁷

Velâyetnâme'de geçen; “Ol bîçâre dahi cân u gönülden niyâz idüb didi ki; “İlâhî, evvelâ senden niyâzım budur ki ben bîçâreye dahi Seyyid Rüstem Gazi-i çâresâz ol merd-i meydân-ı serfirâzı imdâd- resân eyle Yâ Rabbî!”⁵⁹⁸

⁵⁹¹ Ali Bolat, “Tasavvufta Bir Problem Olarak İstimdat”, Ali Bolat, Mehmet Uyar, Muammer Cengiz, *Tasavvuf: Tarih-Doktrin-Tenkit*, Samsun: E Yazı Yayınevi, 2019, s. 2.

⁵⁹² Yavuz, “İstimdat”, ss. 363-364.

⁵⁹³ Yavuz, “İstimdat”, ss. 363-364.

⁵⁹⁴ Ra'd/14, 22; Hac/12-13

⁵⁹⁵ Fâtiha, 1/5

⁵⁹⁶ Buhârî, Mezâlim, 3-4; Müslim, Zikir, 8688; Tirmizî, Hudûd, 3.

⁵⁹⁷ Yavuz, “İstimdat”, ss. 363-364

⁵⁹⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

“Ancak bir Cuma gicesi Yıldırım Han hazretleri taht-ı saadet bahtında otururken aşığa gelüb, seccade-i münâcaata baş koyub kırk rekât namaz edâ ve Hakk Te’âla’dan Rumili’nin fethi için niyaz ve reca idüb, erenlerden istimdâd taleb eyledi.”⁵⁹⁹ “Hem hakikatde velâyet sahibi. Bir işaret eyledi Şâh âşikâr.”⁶⁰⁰ Velâyetnâmede geçtiği üzere Seyyid Rüstem’e veya erenlere nispet edilen tasarruf niteliğinin Allah’a (c) ait bir kısım özellikleri barındırdığı görülmektedir. Buradan hareketle velayetnâmede aktarılan istimdadın nesnel alemle irtibatının kurulması, Allah’tan ziyade kula müracaat edilmesi İslâm’ın ruhuna uygun olmadığı aşıkardır. Ayrıca verilen örnekler, ricâlü’l-gayb⁶⁰¹ diye tanımlanan şahıslardaki bu vurguyu öne çıkarmaktadır.⁶⁰²

İslâm’ın itikad ve ibadet perinsipleri bakımında birinin yardımı doğrudan Allah’tan talep etmesi, sıkıntılı ve zor durumlarında yalnızca Allah’a sığınması daha doğru davranıştır. İstimdadın istismara müsait yapısı bulunduğundan bugün bazı sûfîmeşreb şahısların halktan bazı kesimlerin iyi niyetini istismar ettikleri görülmektedir. Günümüzde tevessül ve istiğasenin daha ileri götürülerek türbelerde kurbanların kesilmesi, bez bağlanması gibi pek çok seremoninin yapıldığı görülmektedir.⁶⁰³ Ayrıca istimdada inanmayanların şirk-i hafî içinde oldukları iddiası da isabetsiz verilmiş bir hükümdür. Bu tür yöntemlere başvurmak, farkında olunmadan İslâm’ın tevhid ilkesine aykırı davranışlar içermektedir. Dualarının kabul olması için

⁵⁹⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 162.

⁶⁰⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 176

⁶⁰¹ “Ricâlullah ve ricâlü’l-gayb fikrinin Kur’an ve hadise dayanmadığı, bu düşüncenin tasavvufa Râfîzîlik’ten ve Bâtınîlik’ten geçtiği ileri sürülmüştür... Daha ziyade Muhyiddin İbnü’l-Arabî’den sonra yaygınlık kazanan ve etki alanı genişleyen ricâlullahla ilgili görüşlerin tasavvufa Şîî-Bâtınî mezheplerden ve dış kaynaklardan geçtiği hususu üzerinde günümüz araştırmacıları da önemle durmaktadır.” Süleyman Uludağ, “Ricâlullah”, İstanbul 2008, c. 35, s. 80-81.

⁶⁰² “Kişiyi realiteden uzaklaştıran, peygamberlerde görülen hârikulâde olaylar gibi velînin tabiat üzerinde tasarruf etmesine dayanan kerametlerin ilmî dayanakta yetersiz olduğunu ve nasların isabetsiz bir şekilde yorumlanmasının yanı sıra menkıbelere bağlı bir kùltten ibaret bulunduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber’in ve ashabın hayatı incelendiği takdirde bu tür kerametlerle örtüşmediği görülür.” Yusuf Şevki Yavuz, “Keramet”, Ankara 2002, c. 25, s. 268-270.

⁶⁰³ Sarıkaya, “Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdı Ali”, s. 21.

yatır ve türbelerden medet ummak insanı tevhidden uzaklaştırabilecektir. Tevhidin özünde Allah ile kul arasında doğrudan kurulan bağ vardır. Bu yüzden tevhid istimdadı, medeti, tevessülü ve istiğaseyi sadece Allah’a hasrederek her türlü aracıya ihtiyacı ve aracılığı ortadan kaldırmıştır.⁶⁰⁴

3.2.13. Hızır-Hz. Ali

Seyyid Ali Sultan, özellikle erenlerin darda kaldıkları durumlarda ve savaşta düşman karşısında yardıma koşarak kerametini göstermiş ve adeta Hızır gibi imdada yetişmiştir. Rumeli fethi esnasında Seyyid Ali Sultan, Gazi Evrenus Bey’e başı darda kaldığında seslenmesi ile yardım edeceğini beyan etmiştir. Seyyid Ali Sultanın işareti ile hisar fethine giden Evrenus Bey, hisarda on kâfir pehlivanla güreş tutup yenmiştir. Evrenus Bey, son kâfir pehlivanla güreşe tutuşmuş, ancak gücü iyice tükenmiş ve dara düşmüştür. Seyyid Ali Sultan’dan istimdat eyleyerek, “Gel yetiş imdâdına Seyyid Ali.” demiş,⁶⁰⁵ anında Seyyid Ali Sultan, “Göz yumunca oldu ânda âşikâr,..” herkesin gözü önünde belirmiştir. Seyyid Ali Sultan, kâfirden el çekmesini istemiştir. Buna yanaşmayan kâfire eli işaret eder etmez kâfirin başı kopmuştur. “Çek elün dir kâfire ânda hemân. Çekmedi destini mel’un ol zemân. Batmağıyla bir işaret eyledi. Gaziler gördi şetâret eyledi. Ol işarete yire düşdi başı, Kâfirin bitti hemân ânda işi.”⁶⁰⁶

Hızır’ın müslüman halk inançlarındaki fonksiyonlarının ve bu portresinin, Hristiyanlığın ve özellikle Doğu Hristiyanlığı’nın vazgeçilmez büyüklerinden Aziz Georgios ile olan benzerliği, eskiden beri hem müslümanların hem de müslüman ülkelere seyahat eden Batılılar’ın dikkatini çekmiştir. Bilhassa Batılı seyyahlar ve gözlemcilerin Hızır-İlyâs menkıbelerini dinledikten sonra bunun kendi Saint George’larından başka biri olmadığını ileri sürmeleri, bu iki şahsiyet arasında bazı bölgelerde (meselâ Suriye, Irak, Mısır ve Anadolu’da) bir özdeşleştirmenin meydana

⁶⁰⁴ Berat Sarıkaya, “İnsan Allah İletişimi ve Tevessül”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S. 5, 2014, s. 134.

⁶⁰⁵ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 175-176.

⁶⁰⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 176.

geldiğini göstermektedir. Bunun, adı geçen bölgelerin fethinden sonra buralara yerleşen müslüman halk ile gayri müslim ahali arasında kendiliğinden oluşan bir kültür alışverişi sonucu gerçekleştiği söylenebilir.⁶⁰⁷

Türk toplumunda destan ve efsanelerle beslenen Hızır inancında Hızır'ın çeşitli insan suretlerinde insanlarla iletişime geçtiği, insanları denediği, kötülere cezalandırdığı, başı dara düşenlere yardımda bulunduğu şeklinde anlatılmıştır. Hızır, mekanları kısa sürede aşan, yardıma ihtiyaç duyanların sorunlarını olağanüstü güçleri ile çözen, uğradığı yerlere bolluk ve bereket götüren, şifa dağıtan, tabiatın canlanmasına vesile olan, hayvanların çoğalmasını sağlayan boz atlı, yeşil elbisesi olan, ak sakallı nur yüzlü bir ihtiyardır.⁶⁰⁸ Seyyid Ali Sultan, zorda kalan Evrenus Beyi çok uzak mesafeden bir anda gelerek kurtarmakla Hızır misyonunu üstlenmiş gözükmektedir.

Velâyetnâme'de Seyyid Ali Sultan'ın dara düşen erenlere anında mukabelede bulunarak yetişmesi ve yardım etmesi Hızır gibi olağanüstü bir mertebesi olduğuna işaret edilmek istenmiştir. Seyyid Ali Sultan'ın kendinden talep edilen istimdatı nerede olursa olsun duyması, Hızır veya Hz. Ali gibi bir görev üstlendiğini gösterir hüviyettir. Burgaz yakınlarında bir kalenin zabtı esnasında kâfirlerin çetin mukavemetine karşı Seyyid Ali Sultan orduya kerameti ile destek olarak attığı nara ile kalenin duvarlarının yıkılmasına daha doğrusu zabtına vesile olmuştur. Velâyetnâme'de; "Kâfirler dahi karşı gelüb cenk itmek murad eylediler. Hemândem erenler serveri Seyyid Ali Sultan kuddise sırrıhu'l- mennân hazretleri bir na'ra-i mehâbet urub ol zaman kalenin dört divan mütezazel olub harekete geldi. Yıkılmağa ve burc-ı bârusından taşları dökülmeğe başladı." ⁶⁰⁹ Dolayısı ile fetih

⁶⁰⁷ Süleyman Uludağ, "Hızır (Tasavvuf ve Halk İnancı)", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17/409-411. "Ne âyetlerde ne de sahih hadislerde Hızır'ın ebedî hayata mazhar olduğuna dair en küçük bir ima bile yoktur; yani halk inançlarındaki Hızır'la Kur'an'daki kıssada anılan "sâlih kul" arasında bir münasebet mevcut değildir." İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17/406-409.

⁶⁰⁸ Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'ndeki Olağanüstülüklerle İlgili", s.326.

⁶⁰⁹ Yıldırım, Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, s. 167.

hareketlerine katılanlara Seyyid Ali Sultan'ın olağanüstü gücü ile destek olması Osmanlı'nın önderliğindeki fetih ruhunu güçlendirerek fetih hareketlerinde birliğe sebep olduğu vurgusu yapılmıştır.

Evrenus Bey, kafirle tutuştuğu güreşte⁶¹⁰ yenileceği anda Seyyid Ali Sultan'dan istimdat etmesi ile göz açıp kapayıncaya kadar Seyyid Ali Sultan yardım için gelmiş ve parmağı ile kâfirin başını düşürmüştür.⁶¹¹ Efsanevi olarak sunulan bu olayın nesnel alemde gerçeklikle bir karşılığının olamayacağı görülmektedir. Olağanüstülük olarak sunulan bu durum Seyyid Ali Sultan'ın taraftarları içindeki konumunu ve kutsiyetini pekiştirme aracı olarak görülebileceği gibi özel olarak istimdat ettiği Rüstem Gazi'ye de taraftarlar içindeki özel bir konum atfeder görünümündedir.

3.2.14. İbadetler

Kur'ân, kâmil insan inşa etme yolunda insanın öncelikle kendi varlığının farkına varmasını, Allah'a karşı mükellefiyetlerini, çevresine, insanlığa karşı sorumluluklarını ve bunun bilincinde olmasını istemektedir. Allah'ın, inananlara yükümlü kıldığı ibadetler de yine insanın dünya ahiret saadeti içindir. Namaz, insanı kötülüklerden sakındırırken oruç ise Allah'a olan saygıyı artırmaktadır. Hac, insanın tarih bilincini geliştirirken, zekât, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamaktadır. Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî ve Seyyid Ali Sultan gibi önderler ibâdetlerin insan için önemine vurgu yapmakla beraber uygulayarak örnek olmuşlardır.⁶¹²

Öte yandan Kelam ilminin konuları arasına yalnızca inançları değil İslâm'ın ibadet, ahlak, muamelat ve hukuk gibi diğer alanlarını dahil etmek

⁶¹⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 175-176.

⁶¹¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi*, s. 176.

⁶¹² Hasan Onat, "Hacı Bektâş Velî'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", *Hacı Bektâş Velî Armağanı*, der. Kadri Erdoğan, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s. 42.

daha sağlıklı bir çatıyı ortaya çıkaracaktır.⁶¹³ Bu bağlamda, Velâyetname’de geçen ibadetlerle ilgili ifadeler kelim ilmi açısından değerlendirilmiştir.

3.2.14.1. Abdest ve Namaz

Namaz ibadetinin tüm ümmetlerde mevcut olduğu Kur’an-ı Kerim’den anlaşılmaktadır. Kur’an’da kitap ehline hitaben; “Ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti” buyurulmuştur.⁶¹⁴ Kur’an’da Hz. Adem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim’den sonra gelen neslin namazı terk ettiği,⁶¹⁵ Hz. Zekeriyâ’nın namaz kıldığı,⁶¹⁶ Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. İshak ve Hz. Ya’kub’a namaz emrinin vahyedildiği,⁶¹⁷ Hz. İbrahim, “Rabbim beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!”⁶¹⁸ şeklinde namazı kılan evlatlar için dua ettiği, yine Hz. Lokman’ın oğluna; “Yavrum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülüğü engelle...”⁶¹⁹ şeklinde nasihatı namazın daha önceki ümmetlerde de olduğunu göstermektedir.

Namaz hükmü Kur’an ve sünnet ile sabit, mükelleflere farz olan başat ibadettir. Kur’ân’da, cinlerin ve insanların ancak Allah’a ibadet etmeleri için yaratıldığı ifade edilmiştir.⁶²⁰ İnsanlık ve cin âleminin varlık gayesi Allah’a ibadetle mukayyet kılınmıştır. Bu ibadetlerin en bariz göstergesi namaz ibadetidir. Namaz ibadeti, Kur’ân-ı Kerim’de belirli erkânı ile Allah’ı zikrin en özel biçimi olarak, “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman, hemen Allah’ı zikre koşun ve alışverişi bırakın”⁶²¹ şeklinde ifade

⁶¹³ İlyas Çelebi, “Kelam İlminin Yeniden İnşasında İlke ve İçerik Sorunları”, *Kelam İşlevselliği ve Günümüz Kelam problemleri Sempozyumu*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2000, s.94

⁶¹⁴ Beyyine, 98/5.

⁶¹⁵ Meryem, 19/58-59.

⁶¹⁶ Âl-i İmrân, 3/39.

⁶¹⁷ Enbiyâ, 21/73; Meryem, 19/55.

⁶¹⁸ İbrahim 14/40.

⁶¹⁹ Lokman 31/17.

⁶²⁰ Zâriyât, 56.

⁶²¹ Cum’a, 62/9.

edilerek mü'minlerin namaz ibadetine çağırıldıklarında icabet ederek namaz için koşmaları istenmiştir.

Namaz gibi ibadetlerin kendilerine has mahiyeti sadece Allah'a hasredilerek yapılmasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber Cibril hadisi olarak bilinen rivayette İslâm'ı Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacc yapmak ve Ramazan orucunu tutmak olarak tanımlamış, ihsanı ise gerçekte Allah görülmese de sanki Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmek olarak tavsif etmiştir.⁶²²

Hacı Bektâş-ı Velî, şariat makamlarından biri olarak gördüğü İslâm esaslarını; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, gazâ yapmak ve cünüplükten temizlenmek olarak sıralamıştır. Makalatta, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ibadetlerine düşkün, namaz ve niyaz müdavimi olduğu görülür.⁶²³

Bektaşî geleneğinde abdest namazın farzlarından görülmüş, namaz tamamlayıcı bir unsur olarak sunulmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî, Lokman Perende tarafından abdest için ibrikle su taşımak üzere görevlendirildiğinde su taşımak yerine keramet gösterip dergâhın bir kenarından su çıkarmıştır.⁶²⁴ Hacı Bektâş-ı Velî'nin namaza durmadan önce abdest alması özellikle vurgulanmıştır.⁶²⁵ Öyleki, Hacı Bektâş-ı Velî'nin abdest suyu Kadıncık Ana tarafından içilmiştir.⁶²⁶

Şehzâde Fatih, Koyun Baba'yı görmeye gittiğinde lalasına, “Evliya huzuruna çıkarız, abdest alalım, içimiz de dışımız da bir olsun” demiştir.⁶²⁷

⁶²² Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1, 5; Ebu Davud, Sünnet, 16; Tirmizi, İman 5, 6; İbn Mace, Mukaddime 9.

⁶²³ Hacı Bektâş Velî, Makâlât, s. 19-22.

⁶²⁴ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, haz., Hamiye Duran, Ankara: TDV. Yayınları, 2014, s. 82.

⁶²⁵ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, s.93.

⁶²⁶ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, s.285.

⁶²⁷ Doğanbaş, *Koyun Baba Velâyetnamesi*, s.76.

Velâyetnâme’de abdest her şeyden önce her türlü necasetten ve kirden arınmak, yani iç, dış bütün pisliklerden temizlenmek ve namaza başlamak için İslâm’ın buyurduğu önemli bir ibadettir. Namazın İslâm’da olduğu şekli ile erkânı ve rükünleri ile daimî olarak kılındığı ve önemli bir ibadet olduğu anlatılır.

- Abdest, namazın erkânından biri olarak özellikle Velâyetnâme’de geçmektedir. “Nâgâh öğle namazı vakti irişüb gaziler abdest alub namaz kılmak murad eylediler” denilerek askerlerin vakti gelen öğlen namazının kılınması için abdest almaya gittikleri ifade edilmiştir.⁶²⁸

Bektaşî geleneğinde namaz, en önemli görülen ibadet olarak menâkıbnâmeler, fütüvetnâmeler ve nefesler gibi eserlerde oldukça yer bulmuştur. Hacı Bektâş-ı Velî, henüz daha Anadolu’ya gelmeden kırk yıl ibadetle meşgul olmuş, gece gündüz oruç tutmuş, salih amel peşinde gitmiş, haramdan ve günahlardan sakınmıştır.⁶²⁹ Lokman Perende Hac’da Kâbe’de namaza durduğunda Hacı Bektâş-ı Velî de keramet göstererek Kâbe’de hocasıyla beraber namaz kılmıştır.⁶³⁰ Hacı Bektâş-ı Velî, Suluca Karahöyük’e ulaştığında doğrudan mescide gittiği, Alacık köyünde akşam namazını câmide kıldığı, Kara Fakih adlı bir imama namaz için uyduğu Velâyetnâme’de geçmektedir.⁶³¹ Elvan Çelebi, müridlerden “*Farz ve sünnet namazlarını kılsın, orucu, haca gitmeyi, cihadı farz bilsin*” şeklinde İslâmın şartlarını ifade etmiştir.⁶³² *Saltıkname*’de, Müslüman olduğunu gizleyen bir papaz ile Sarı Saltık’ın öğle namazını cemaatle kıldıkları şöyle anlatılır. “*Papaz, kâfir elbiselerini üzerinden çıkardı, sonra Şerif de çıkardı. Kalktılar, üçü öğle namazını kıldılar. Şerif imamlık yaptı. Kur’an okudular, tamam edip oturdular.*”⁶³³ Abdal Musa’nın namaz vaktinde dışarı çıktığı ve üç kez

⁶²⁸ “Nâgâh öğle namazı vakti irişüb gaziler abdest alub namaz kılmak murad eylediler.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 166.

⁶²⁹ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, s.94.

⁶³⁰ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, s.90.

⁶³¹ Hacı Bektâş Velî, *Velâyetname*, s.257.

⁶³² Elvan Çelebi, *Menâkıbu’l-Kudsiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye*, haz., İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Yayınları, 2014, 1078 /62b.

⁶³³ Demir ve Erdem, *Saltıkname*, s.86.

“gelsin nasib isteyen” şeklinde nidada bulunduğu rivayet edilmiştir.⁶³⁴ Otman Baba, kendine yöneltilen bazı eleştirilere cevap vermek için, “*Ve ol kân-ı velâyet tekrar cevâba gelüp abdâllara ayıtdı kim: Tîz gelün namâz kılun didi. Dahi ol dem ol kân-ı velâyet namaza turdı. Ve ne kadar abdâllar var ise ol kân-ı velâyetün der-pâyınca saf saftürap Allâhü ekber imâma uydık didükleri gibi yir şöyle heybetle ditredi kim ol hisârün niçe burç [u] bedenleri zîr ü zeber olup harâba vardı.*”⁶³⁵ demektedir.

Erkânâmelerde İslâm’ın temel unsurlarından biri olarak görülen namaz ayrı bir önem taşımaktadır. Namazın ön hazırlığı olan abdeste ayrıca vurgu yapılmıştır. Beş vakit namazla beraber Cuma, Bayram, Teravîh ve Cenaze namazlarına da yer verildiği görülmektedir.⁶³⁶

Seyyid Ali Kızıl Sultan Velâyetnâmesi’nde namaz ibadetinin fetih sürecinde hususi olarak dile getirildiği, günlük işler arasında önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir.

Seyyid Ali Sultan’ın Rumeli fethi esnasında askerlerle beraber ikinci namazını eda ettiğinden bahsedilir. “Ba’dehu Seyyid Ali Sultan’ın emriyle gaziler namaz-ı asrı eda iderken kale derûnunda olan dîdebanlar nazar ve seyrân temâşa iderlerdi.”⁶³⁷

Velâyetnâme’de erenlerin öğlen namazı için hazırlık etmek istemelerinden bahsedilmiş, “Nâgâh öğle namazı vakti irişüb gaziler abdest alub namaz kılmak murad eylediler. Ol yirde su bulamadılar ki abdest alalar.”⁶³⁸ Erenlerin ikinci namazlarını kılmalarına değinilerek, “Ba’dehu Seyyid Ali Sultan’ın emriyle gaziler namaz-ı asrı eda iderken...”⁶³⁹ İnsanların namaza katıldıklarına vurgu yapılmış, “Hemân ol mahalle varub namaza mübâşeret eyledi.” Yine, “Seyyid Rüstem Gazi mukayyed olmayub namazını

⁶³⁴ Güzel, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*, s.151.

⁶³⁵ Koca, *Vilayetname-i Şahi Gö’çek Abdal*, s. 36.

⁶³⁶ Teber, *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, s. 74, 81.

⁶³⁷ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 169.

⁶³⁸ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 168.

⁶³⁹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 182.

edâ eyledi”⁶⁴⁰ gibi ifadeler 5 vakit namazın gündelik yaşamın bir parçası olarak görüldüğünü ortaya koymasından önemlidir.

Ayrıca vakit namazı dışında nafile namazların da kılındığını gösteren işaretler bulunmaktadır. “Seyyid Rüstem Gazi ol mübârek suyu gördükde gâyet hoşuna gelüb ol sudan bir mikdar içüb ba’dehu tecdîd-i vuzu’ eyleyüb namaz kılma murâd eyledikde gördü ki ol mahalde sofa misâli bir yalçın kaya var. Hemân ol mahalle varub namaza mübâşeret eyledi”⁶⁴¹ denilmiş, Seyyid Rüstem Silistre’nin fethi sırasında namaz kılmak arzu etmiştir. Yine Yıldırım Bayezid’in bir Cuma gecesi kırk rekât namaz kılıp Gelibolu’nun fethi için Allah’a yalvarması anlatılmaktadır.⁶⁴²

Sonuç itibariyle namaz ibadeti, dua etmekten ibaret ve imama yönelmek şeklindeki batini yorumlara kurban edilmemiş ve ehl-i sünnet anlayışında olduğu gibi hayatın merkezinde şekli boyutu da muhafaza edilerek eda edilmiştir.

3.2.14.2. Zekât ve Sadaka

Zekât, ıstilahi olarak, malın kırkda birini Allah rızası için dinen zekât alabilecek durumdaki belli kişilere vermek demektir. İslâm’ın beş ana esasından biridir. Parayla ilgili bir ibadet şeklidir. Alevi-Bektaşî menâkıbname ve velâyetnameleri’nde mâli ibadet olarak zekât verme anlatılmakta; halkın mallarından, hayvanlarından, paralarından zekât, sadaka, kurban v.b. verdiği, elde edilen ganimetlerden ise beşte birinin yine Allah yolunda harcanmak üzere fakirlere, yoksullara, ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığından bahsedilmektedir.

- Velâyetnâme’de tasadduk fakir ve fukaraya yapılan bir ibadet olarak anlatılmaktadır. Rüstem Gazi bir kalenin fethi sırasında, Seyyid Sultan’ın talebi ile zaruri eşyası dışındaki her şeyini fakir ve fukaraya tasadduk

⁶⁴⁰ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 173.

⁶⁴¹ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 173.

⁶⁴² Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, s. 160-161.

etmiştir.⁶⁴³ Seyyid Ali Sultan, Yıldırım Bayezid tarafından kendilerine verilen armağanları fukaraya sadaka olarak verir.⁶⁴⁴

- Fakirlere bakılması ve fakirlerin gözetilmesi istenmiştir.⁶⁴⁵ Velâyetnâme’de Hz. Peygamber Yıldırım Han’a rüyasında şöyle demiştir. “Yâ Yıldırım Han, din-i mübin uğruna kâim olan gazilerin aldığı mal ve esirde beytü’l mal-ı Müslimin hakkı vardır.”⁶⁴⁶

⁶⁴³ “Na’am yâ seyyidâ!” diyüb filhal cümle eşyasını fukaraya ve gurabaya tasadduk idüb, gendüsine mahsus teber-i nusret-eserin omuzına alub..” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 170.

⁶⁴⁴ “Yıldırım Han hazretlerinden gelen tuhfeleri filcümle fukaraya tasadduk idüb kendi hizmetiyle müstağil ve mukayyed oldu.” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 167.

⁶⁴⁵ “Fakire bakmaz geçersin,” Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 183.

⁶⁴⁶ Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi*, s. 166-166.

SONUÇ

Hacı Bektaş Velî'nin hayatına ilişkin en erken kaynaklar vefatından iki asır sonra kaleme alındığından yaşamına ilişkin bilgilerin bazen birbiri ile taban tabana zıt olmaları doğru bir kanaate ulaşmayı mümkün kılmamaktadır.

Hacı Bektâş, Türkistan Pîri Ahmed Yesevî halîfelerinden Lokman Perende'den eğitimini almış, kardeşi Menteş ile Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş sırası ile Sivas, Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Suluca Karahöyük'e veya önce Necef, Kerbelâ, Bağdad, Şam, Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Kayseri üzerinden Kırşehir'e ulaşmıştır. Hacı Bektaş, Suluca Karahöyük'te kendi zaviyesini kurmuş, öğretileri etrafında birçok müntesib edinmiştir. Başta Seyyid Cemal Sultan, Sarı Saltuk Baba, Saru İsmail Sultan Kolu Açık Hacım Sultan, Resûl Baba Sultan, Molla Sa'adeddîn gibi halifeleri ile öğretisini yayma imkânı bulmuştur. Hacı Bektaş vefat ettiğinde halifenin kim olacağı noktasındaki tartışmalar, Hacı Bektâş'ın evliliği ve oğlunun olup olmadığı üzerinden devam etmiş ve böylece Babagân (Dedebabalar) ve Çelebiler olmak üzere iki ana akım oluşmuştur. Babagân'lar Hacı Bektaş'ın evlenmediğini iddia ederek, manevi evladı olarak Kadıncık Ana'nın oğlu olan Hızır Bâlî, ardından Resul Bâlî, Mürsel Bâlî ve onun oğlu olan Balım Sultan'ın geçtiğine inanmaktadırlar. Balım Sultan hakkında birbirine taban tabana zıt iddiaların olması bir tarafa Balım Sultan'ın Hacı Bektaş-ı Velî'nin yolunu bozduğunu, kurallarını değiştirdiğini, Sırp ya da Macar soyundan olduğunu Dergâh'a gelerek Balım Sultan adını aldığı iddia edilmiştir. Hal böyle de olsa Bektaşilik, ancak Balım Sultan döneminde kurumsallaşmıştır. Bektâşî geleneğinde "on iki post" olarak tatbik edilen görevlerden Baba Postu Hacı Bektaş-ı Velî'ye, Aşçı Postu Seyyid Ali Sultan'a ve Ekmekçi Postu Balım Sultan'a tahsis edilmiştir.

Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), 1310-1402 tarihleri arasında yaşamış, rüyasında Hz. Peygamber'den aldığı emir üzerine Rumeli fetihlerine erenleri ile katılarak Balkanların İslâmlaşmasında katkıda bulunmuş, Bektâşîlik öğretisini Trakya ve Balkanlara yaymış Bektâşî önderlerindendir. Seyyid Ali

Sultan, Osmanlı Sultan'ı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın yanında Rumeli illerinin fethine katılmış, Dimetoka yakınlarına Kızıl Deli çayının kenarına bir tekke inşa ederek irşat faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Onun adıyla bilinen bu tekke, Batı Trakya ve Bulgaristan Bektâşîleri açısından önemli bir merkez olmuştur.

Kızıl Deli Dergâhı I. Bayezid'in mülknâmesiyle kurumsal kimliğe kavuşarak vakıf haline getirilmiş, II. Mahmud'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırması ile vakfın idaresi Evkâf Nezareti üzerinden yürütülmüştür. 1900'lü yıllarda Balkanlardaki siyasi çekişmeler ve savaşlardan olumsuz etkilenen Kızıl Deli dergâhı 1980'li yıllara değin Yunan hükümetlerinin dergâhı yasaklı bölge sınırları içine almasından dolayı yöre halkı tarafından bile ziyaret edilememiştir. Dergâh, 1990'lı yıllardan itibaren ziyarete açılarak yönetimi vakfın bünyesinde oluşturulan heyete tevdi edilmiştir. Bugün, Dergâhta baş ve diğer postnişin dedeler, yol ile ilgili törenleri yürütmektedirler.

Balım Sultan öncesinde Trakya'da, merkezinde Seyyid Ali Sultan, Ali Koç Baba ve Otman Baba gibi önderlerin bulunduğu Bektaşî zümrelerin olduğu görülmektedir. Trakya ve Balkan Bektâşîlik yapılanması tekke/zaviye merkezli olarak şekillenmiştir. Trakya ve Balkanlar'ı içine alan Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'da 1632 adet Bektâşî yerleşim yerinin olduğu görülmektedir. Trakya'da Kızıl Deli inanç koluna bağlı faaliyetlerini yürüten Seyyid Ali Sultanlı, Ali Koçlu ve Çarşambalı Bektaşîleri başta Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İstanbul, Yalova, Bursa ve İznik illerinde belirli merkezlerde bulunmaktadır. Otman Baba (Babai) Bektaşîleri, Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İstanbul illerinde belirli merkezlerde bulunmaktadır. Bununla beraber yörede Balım Sultanlı (Babagan kolu) Bektaşîleri, Nakşî Bektaşîleri ve Şeyh Bedreddini Bektâşîleri de Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, İstanbul gibi illerde belirli yerleşim yerlerinde bulunmaktadır.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi Bektaşî inanç, adab ve erkân geleneğinin erken dönemine ışık tutarak bu inancın oluşumunda, gelişiminde,

anlaşılmasında, Rumeli illerinin fethine zemin hazırlayan gaza ruhunu anlamlandırmada en önemli kaynaklardan biridir.

Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi, muhtemelen Cezbî adında biri tarafından XV. veya XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Velâyetnâme’de Seyyid Ali Sultan’ın erenleri ile Horasan’dan Anadolu’ya gelişleri, Rumeli’ye geçişleri, yörede yaptıkları fetih hareketleri, Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem’in kahramanlıkları, Seyyid Ali Sultan’ın Kızıl Deli nehrinin kenarına tekke kurarak yerleşmesi ile devam eden süreç ele alınmıştır. Kızıldeli Velâyetnamesi, motifler açısından diğer velâyetnâmelere benzetmekle beraber Rumeli fetih hareketlerini olaylar zinciri bağlamında ele alması bakımından diğer velâyetnamelerden ayrılır.

Velâyetnâme’nin kelâmi açıdan değerlendirmesine gelince;

Tevhid inancı, Allah’ı aklın tasavvurunun ötesinde görüp, zihnin canlandırabileceği şeylerin tümünden tenzih ederek Allah’ın birliğini kabul, ulûhiyetini tasdik ve ortağı olduğunu reddetmektir. İtikadî mezhepler Allah’ın birliği, eşi, ortağı ve benzerinin olmadığı gibi ulûhiyet konularında benzer düşünmekle beraber, Allah’ın sıfatları hususunda farklı düşünmektedirler. Mutezile, kadîm sıfatları reddetmiş, Eş’arîler, Allah’ın zâtî sıfatlarını kadîm ve hadis sıfatlar olarak ayırmışlar, Mâtürîdîler ise Allah’ın tüm sıfatlarını kadîm görerek bunları zati ve subuti şeklinde ayırmışlardır. Bektâşi menâkıbename ve velâyetnâmelerinde de tevhit inancının öncelikle vurgulandığı, tevhid olgusunun Kur’an ve Sünnet perspektifinden ele alındığı görülmektedir. Allah’ın varlığı, birliği, sıfatları ve Kur’an’da ifadesini bulan isimlerinin doksan dokuz olduğu kabul edilmiş, sıfatlar konusunda Maturidi akidesine benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Velâyetnâme’de Tevhid akidesi diğer inançları kuşatıcı ve kapsayıcı boyutu ile ele alınmış ve yeri geldikçe Allah’ın isimlerine ve sıfatlarına atıflarda bulunulmuştur.

İslam’da; nübüvvet inancı ayırım yapmadan tüm peygamberlere iman etmeyi gerekli kılmaktadır. Nübüvvet vahyi, vahiy de şeriatı temsil etmektedir. Akıl, yaratıcının mahiyeti ve ibadetlerin keyfiyeti gibi ahkâma ait hususları belirleyemediği için peygamberler dinî olduğu kadar içtimai ve idari

rehber sayılmıştır. Bu anlamda Ehl-i Sünnet, nübüvveti Allah'ın rahmeti, fazlı ve ihsanı olarak görmektedir. Mu'tezile, eşyanın özünde bulunan iyilik ve kötülük gibi nitelikleri aklın kavrayabilecek hususiyette olduğunu iddia ederek, bunların insan aklı açısından anlaşılabilir hale gelmesi için peygamberliğin faydalı olduğunu iddia etmiştir. Şiîler ise nübüvvet inancını imamet nazariyesiyle ilişkilendirerek farklı düşünmüşlerdir. Ehli Sünnet ve Mutezile Hz. Peygamber ile nübüvvetin sona erdiğini söylerken Şiîler, Hz. Peygamber'in, yerine Hz. Ali'yi vasi olarak bıraktığını, nübüvvetin imametle formasyon değiştirerek devam ettiğini ve imametnin dinin usulünden olduğunu iddia etmişlerdir. Şia içerisinde İmamiyye kolu, imametnin Allah tarafından Hz. Ali'ye ve evlatlarına verilen bir makam olduğunu kabul ederler. Bazı ayetlerin Hz. Ali'nin imametine delil olduğunu ve Hz. Peygamber'in bunu insanlara anlatmakla mükellef olduğunu iddia etmişlerdir.

Bektâşi geleneğinde nübüvvet, Hz. Muhammed'le son bulmuş ancak velâyet dönemi Hz. Ali ile başlayarak nesli üzerinden devam ederek Hak, Muhammed, Ali söylemi gelişmiştir. Bu benzerlik/etkileşim dışında Velayetnâme'de nübüvvet inancı ehl-i sünnet inancına benzerlik arz etmektedir. Çünkü Bektâşilik, ehl-i sünnet havzasında neşvünema bulmuş bir tarikattır. Hz. Muhammed Allah'ın elçisi olarak İslâm'ın peygamberi olup iki cihanın fahri olarak nitelenmiştir. Nübüvvetin delili olarak görülen mucizeler, velilerin kerameti ile benzeştirilmiş, Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalar sadık rüya olarak kabul edilmiş ve bu rüyalardaki talimatları harfiyen yerine getirilmiştir.

Ehli Sünnet, Kur'an-ı Kerim'in kelâmulah olarak Hz. Peygamber'e indirildiği hali ile Allah'ın korumasında olduğunu, tevatürle geldiğini, ezberlendiğini, okunduğunu ve tağyir ve tebdil edilmediğini, yaratılmadığını ve hükmünün kıyamete kadar devam edeceğini kabul etmiştir. Kur'an'a verilen bu önem Ehl-i Sünnet havzasında yazılan Velayetnâme'de de göze çarpmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in ısrarla üzerinde durduğu namaz emri ve namazın özünde bulunan Kur'an ayetleri dikkate alındığında Kur'an'ın emirlerine gösterilen ihtiramı ve hürmeti göstermektedir.

Nitekim bir mezhep veya tarikatın İslam dairesinde olduğunun en önemli göstergesi Kur'an'dır. Bu itibarla inanç açısından Kur'an'a ters düşmeyen her mezhep hak mezhep olarak görülmüştür. Ancak mezheplerin, tarikatlerin ve cemaatlerin başlangıçta ortaya koydukları prensipleri koruyamadıkları, zamanla değişim geçirdikleri, evrildikleri, kimi zaman kendileri ile tezata düştükleri, Kur'an çizgisinden ayrılabildikleri de ayrı bir gerçektir. Başlangıçta Bektaşî geleneğinin oluşumunda benimsenen temel ilkelerin Balım Sultan'da geçirdiği değişimin Bektaşîliği çok farklı noktalara taşıdığı görülmektedir.

Velâyetnâme'de dile getirilen haram-helal, ahiret, cennet-cehennem ve kaza ve kader inançlarının ehl-i sünnet akidesine olan benzerliği dikkat çekmektedir. Âhiret ve cennet-cehennem inancının Kur'an ve Sünnet bütünlüğü içerisinde aynı inanç çerçevesinde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Velâyetnâme'de kaza ve kader inancının Allah'ın tayin ve takdiri ile meydana geldiği, başa gelen her şeyin Hakk'dan olduğu inancı hâkimdir.

Rüya, kelâm ilminde Allah'ın cc. rü'yeti ile ilgili olarak tartışılmış ve rüya, bilgi kaynağı olup olmadığı açısından ele alınmıştır. Ehl-i sünnet, rü'yetullâhı mümkün görürken, Şîa ve Mu'tezile mümkün görmemiştir. Hz. Peygamber'in rüyada görülebileceği kabul edilirken kelam ilmi açısından rüya bilgi kaynağı olarak görülmediğinden rüyasında Hz. Peygamber'den tâlimat aldığını söyleyenlere itibar edilmemiştir. Her ne kadar bazı rüyalar doğru çıksa bile bu durum, rüyayı gören kişi açısından bir anlam ifade edebileceği için delil olarak görülmemiştir.

Ancak, tasavvuf geleneğinde rüya mârifet, hikmet, irşad ve uyarılara kaynaklık edebileceği düşüncesinden hareketle sûfiler, zâhidler ve velîler gördükleri rüyalara itibar etmişlerdir. Velâyetnâme'deki rüya motifleri, geleceğe ilişkin haber verme ve olağanüstü güçlerle olağanüstü şekilde irtibata geçme mahiyetindedir. Rüyada Hz. Peygamber'i görmek, o rüyanın doğru olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Rüyalar, Rumeli'de sürdürülen fetihlere kutsiyet kazandırmakla beraber Seyyid Ali Sultan'a ayrı bir değer katarak onun veli olmasına delil olarak sunulmuştur.

Rüyaların geçmişe veya geleceğe ait haberler verdiğine inanılmış ve rüyalara kutsallık atfedilmiştir. Rüyalar bazen olayların başlangıcında, bazen olayların gelişimi sırasında kendini göstererek olayların akışına, gelişimine ve sonucuna tesir etmişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatı ile onun hayatı hakkında birçok asılsız haberin bazen iyi niyetle bazen de kasıtlı olarak tarih kitaplarında yer aldığı, bu kurguların etkinliğinin sağlanması için rüya motifinin meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda Hz. Muhammed, henüz doğmadan önce görülen bazı rüyalar ile ilişkilendirilerek doğumunun bilindiği ve peygamberliğinin kanıtı olarak sunulmaya çalışıldığı siyer yazıcılığında görülmektedir.

Menâkıb ve Velâyetnâme gibi eserlerdeki rüyaların, propaganda, emir verme, bir şey isteme, itikadı güçlendirme, gelecekte haber verme ve telkin gibi işlevlerinin olduğu görülmektedir. Bektâşi geleneğinde de benzer durumun menâkıb, buyruk ve velayetnâme gibi eserlerde oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber üzerinden rüyanın bir motivasyon malzemesi edildiği, propaganda, emir, gelecekle ilgili bilgi ve telkin aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde de özellikle sufimeşrep bazı grup liderinin rüyalarında Hz. Peygamber'i hesabi bir şekilde plan programlarına alet etmiş olabilecekleri akıldan çıkarılmamalıdır.

Kerametler Kur'an'da peygamberlerin dışındaki salih kullara Allah'ın bir lutfu olarak sunulan olağanüstü hallerdir. Hakiki keramet, Mu'tezile dâhil tüm âlimlerce kabul edilmiştir. Velâyetnâme'de evliyanın kerameti, Peygamberlerin mucizeleri gibi görülmüştür. Seyyid Ali Sultan ve Seyyid Rüstem'in evliya olduklarını Hz. Peygamber, Yıldırım Hân'a rüyasında bildirmiştir. Kerametler, saygınlık kazanmada, muhiplerin sayılarının artmasında, gaza ruhunun askerlere aşılmasında ve taraftarların motivasyonunun arttırılmasında oldukça etkili olmuştur. Yukarıda Velâyetnâmede "Hz. Peygamber'in görüldüğü rüyalar" hakkında ifade edildiği gibi, rüyalar suistimal aracı olarak kullanılmaya müsait olduklarından benzer durum kerametler için de söz konusudur. Hemen hemen tamamı daha sonra yazılan veya sözlü kültür olarak aktarılan velâyetnâme, menâkıb ve

buyruk gibi eserlerde velî olduğuna inanılan şahıslara atfen birçok olağansütü halin tıpkı Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi'nde olduğu gibi sunulduğu, bunun daha çok tarikatın teşekkül sürecinde başta müritlere motivasyon unsuru olarak kullanıldığı veya mezhebin hak olduğuna ilişkin inancın pekişmesi gibi propaganda aracı olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Velâyetname'de geçen namaz, zekât ve dua gibi ibadetlerle ilgili ifadeler dikkate alındığında itikadi açıdan olduğu gibi ibadetlerle ilgili uygulamalarda da Ehl-i Sünnet'in takip edildiği açıkça anlaşılmaktadır. Bektâşi geleneğinde namaz, şeriat makamlarından biri olarak sayılmış, abdest namazı tamamlayıcı bir farz olarak sunulmuştur. Velâyetname'de fetih esnasında erenlerin abdest almaları özellikle zikredilerek 5 vakit namazı kılmaları, vakit namazları dışında nafîle namazların da zikredilmesi, namazın günlük işler arasında önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir.

Seyyid Ali Sultan ve Rüstem Gazi'nin fetih esnasında fakir ve fukaraya tasaddukta bulunmaları ve fakirlerin gözetilmesinin istenmesi tasadduğun bir ibadet olarak görüldüğünü göstermektedir.

Velâyetnâme'de zor ve sıkıntılı durumlarda, özellikle Seyyid Ali Sultan'dan ve erenlerden istimdat ve imdat istendiği örneklerle sunulmuştur. Velâyetnâme'de erenlerin tasarrufta bulunabilecek kuvvet ve kudrete sahip oldukları, erenlerden birinin Seyyid Ali Sultan'dan istimdat istemesi halinde bu istimdada icabet edeceğinden, Gazi Evrenus'un imdat isteğine Seyyid Ali Sultan'ın himmeti ile destek olduğundan bahsedilmektedir.

Tasavvufta peygamber ve velîlerden herhangi bir isteğin gerçekleşmesi hususunda onlardan yardım talebinde bulunmak anlamında istimdat kavramı kullanılmıştır. Fıkıh âlimleri istimdadı mekruh olarak görmüşlerdir. Şefaât âyetlerinin âhiretle ilgili olduğunu, hiçbirinin istimdadı işaret etmediğini ifade etmişlerdir. İbn Teymiyye bir Müslümanın Hz. Peygamber'i vesile ederek Allah'tan yardım veya zarardan emin olmayı istemesini caiz görmüş ise de ölmüş ya da yanında olmayan birinden istimdadı haram olarak

görmüştür. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın da benzer şekilde görüş beyan ettiği görülmektedir.

İstimdadın istismara müsait yapısı bulunduğundan bugün bazı çevrelere vaziyet eden lider veya şahısların, halktan bazı kesimlerin iyi niyetini istismar ettikleri görülmektedir. Günümüzde tevessül ve istiğasenin daha ileri götürülerek türbelerde kurbanların kesilmesi, bez bağlanması gibi pek çok seremoninin yapıldığı görülmektedir. Bu tür yöntemlere başvurmak, farkında olunmadan İslâm'ın tevhid ilkesine aykırı davranışlar içermektedir. Özetle dualarının kabulü olması için yatır ve türbelerden medet ummak insanı tevhidden uzaklaştırabileceğinden bu hususlara dikkat etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Mustafa. *Celâleddin Ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- AKMAN, Mustafa. *Mezhepler Tarihinin Klasik Kaynakları: İçerik ve Özellikleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- AKMAN, Mustafa. *İbni Arabî: Kelami Tartışmalar, Sorular, Şüpheler*. İstanbul: EkinYayınları, 2017.
- AKSÜT, Hamza. "Ali Seydi ve Seyyid Ali Ocakları", *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, S. 34 (2004), ss. 89-101.
- AKTAN, Ali. "Kühü'l-Ahbâr'a Göre Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri", *Milletlerarası Hoca Ahmed Yesevî Sempozyumu* (26-29 Mayıs 1993) Bildirileri, Kayseri 1993.
- AKTEPE, Münir. *Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye Yerleşmeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1949.
- ALBAYRAK, Ali. *Caferilerde Dini ve Sosyal Hayata (Ankara Keçiören Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- ALICI, Mustafa. "Şefaat", *DİA*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, ss. 411-412.
- ALPER, Hülya. "Nifâk ya da İmanda Çatışma (Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında Nifâk Psikolojisi)", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (2002/1), ss. 5-24.
- ALTINAY, Ahmet Refik. *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektâşilik*, İstanbul: Muallim Ahmet Kitaphanesi, 1932.

- ARSLANOĞLU, İbrahim. “Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 7/20 (2001), ss. 33-134.
- ASYA, Furkan ve Gören, Sevim. “Ali Koç Baba Ocağı İle İlgili Kısa Bir Değerlendirme Ve Birkaç Yeni Belge”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.50, 2009, ss. 17-36.
- AŞIKPASAZADE, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, hz., Atsız, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1970.
- ATALAN, Mehmet “Hanefilik ve Mâtüridîliğin Bektâşilik Üzerindeki Etkileri”, *Uluslararası Maturidilik: Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü 16-18 Nisan 2015, Türkistan, 2015.
- ATALAY, Besim. *Bektâşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340.
- AVCI, Ali Haydar. “Pir Sultan Abdal Ocağı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.46, (2008), ss. 77-96.
- AYDIN, Ayhan. *Alevilik Bektâşilik Söyleşileri*, İstanbul, 1997.
- AYDIN, Ayhan. *Trakya ve Anadolu’da Erenler Bahçesi*, İstanbul: Cem Yayınları, 2008.
- AYDIN, Hayati. “İslâm İnançları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 32 (2015), ss. 106-137.
- BAHA SAİD, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 25 (Kânûn-ı Sâni, 1927), ss. 128- 150:
- BAHA SAİD, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 26 (Şubat, 1927), ss. 196-216.
- BAHA SAİD, "Bektâşîler", *Türk Yurdu*, C. 5, S. 27 (Nisan, 1927), ss. 305-341.

- BAKIRCI, Nedim ve TÜRKAN, Hüseyin Krat. “Tekke ve Zaviyelerin Balkanlar’daki Rolü ve nemi”, *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.1/1, (2013), ss. 145-160.
- BANARLI, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, Ankara: MEB Yayınları, 2001.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İkn ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), ss. 279-340.
- BARKAN, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir İkn ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, (1974), ss. 279-295.
- BAYRAM, Mikail. “Ahi Evren Kimdir? (Gerçek ahsiyeti ve Eserleri)”, *Diyanet Dergisi*, 17(1), 1978, ss. 24-33.
- BAYRAM, Mikail. “Baba İhak Harekatının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren İle İlgisi” *Diyanet Dergisi*, 18 (2), 1979, ss. 69-79.
- BAYRAM, Mikail. *Bâciyân-ı Rum*, Konya, 1987.
- BEKKİ, Sahaddin ve YALÇIN, Enis. “Bazı Fütüvvetnameler ve ecerenameler Işığında Hz. Ali”, *Türk kültürü ve Hacı Bektâş-ı Velî Araştırma Dergisi*, S. 90 (2019), ss. 25-46.
- BELDICEANU-STEINHERR, Iren. *Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İlm’ın Trakya’ya Yerlemesi, Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ev., . Arıkan ve te., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- BIRGE, John Kingdsley. *Bektaşilik Tarihi*, ev., Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, t.y.,
- BIRGE, John Kingsley. *The Bektashi Order of Dervishes*, London, 1965.

- BİLGİLİ, Ali Sinan. “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.53 (2010), ss. 89-115.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul: Engin Kİtabevi, 1959.
- BİRDOĞAN, Nejat. “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, (22-24 Ekim 1998), *Bildiriler Kitabı*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 1999, ss.76-82.
- BİRDOĞAN, Nejat. *Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşkesi Ocaklar Dedeler Soyağaçları*, İstanbul: Alev Yayınları, 1995.
- BOLAT, Ali. “Tasavvufta Bir Problem Olarak İstimdat”, Ali Bolat, Mehmet Uyar, Muammer Cengiz, *Tasavvuf: Tarih-Doktrin-Tenkit*, Samsun: E Yazı Yayınevi, 2019.
- BULUT, Halil İbrahim. “Mûcize”, *DİA*, C. 30, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, ss. 350-352.
- BULUT, Halil İbrahim. *Nübüvvetin İspatında Mucize*, Ankara: Araştırma Yayınları. 2006.
- CA‘FER-İ SÂDİK *Buyruk*, çev., Fuat Bozkurt, İstanbul, 2009.
- CİLACI, Osman. “Dua”, *DİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, ss. 529-530.
- COŞAN, Esad. *Makâlât*, İstanbul: Seha Neşriyat, trz.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. *Ta‘rifat*, İstanbul: Matbaayı Ahmet Kamil, 1327.
- ÇAMUROĞLU, Reha. “Türkiye’de Alevi Uyanışı”, *Alevi Kimliği*, der T. Olsson, E. Özdalga, C.Raudvere, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- ÇELEBİ, Elvan. *Menâkıbu’l-Kudsiyye fî Menâsıbi’l-Ünsiyye*, haz., İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Yayınları, 2014.

- ÇELEBİ, Evliya. Tam Metin *Seyahatname*, haz., Mümin Çevik, Sadeleş., Tevfik Temelkuran ve öte., C. 2 ve 3, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1996.
- ÇELEBİ, İlyas. “Kelam İlminin Yeniden İnşasında İlke ve İçerik Sorunları”, *Kelam İşlevselliği ve Günümüz Kelam problemleri Sempozyumu*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2000.
- ÇELEBİ, İlyas. “Rüya” *DİA*, C.35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 306-309.
- ÇELEBİ, İlyas. "Hızır". c. 17, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, ss. 406-409.
- ÇERİBAŞ, Mehmet. “Kütahya Seyyid Ali Sultan Ocağında (Çamlıca Ve Aydoğdu Köyleri) Kültler Ve Bu Kültlere Bağlı İnanç Ve Uygulamalar”, 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, C.2., ed., Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 2007, ss. 1331-1356.
- ÇETİNTAŞ, Recep. “İslâm Hukukunda Gayrimüslimlerle İlişkiler Bağlamında Cihad Anlayışı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 31 (2018), ss. 25-53.
- ÇİFT, Salih. “Bektâşi Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü’l-Arabi”. *Tasvvuf Dergisi*, (İbnü’l-Arabi Özel Sayısı -2), 9/23, 2009, 257-279.
- DALKIRAN, Sayın. “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Birdeneme”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 10, 2002, ss. 95-118.
- DEDE, Abdurrahim. “Batı Trakya’da Bektâşilik ve Bektâşilik Hakkında Arşiv ve Kütüphanelerimizde Bulunan Yazma Eserler”, *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektaş Turizm Dereği Yay., 1977.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin. “Alevilikteki Tanım ve Terimler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 60, (2011), ss. 378-395.

- DE JONG, Frederick. Bulgaristan’da Alevi Gruplar ile Anadolu Tahtacıları Arasındaki İlişki, Çev. Handan Er, 1.Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- DEMİR, Necati ve ERDEM, Mehmet Dursun. *Saltukname*, İstanbul: UKİD Yayınları, 2013.
- DEMİRCAN, Hüsnü. *Orhan Gazi ve Gregory Palamas*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- DEMİRCAN, Hüsnü. *Osmanlı Klasik Dönemi Biga Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000.
- DEMİRCİ, Mehmet. "Tarihten Günümüze Ahmed Yesevî", *Türk Yurdu*, S. 88, İstanbul, 1994.
- DEMİRLİ, Ekrem. *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*, (çeviri ve şerh birlikte), İstanbul: Kabalcı yayınları, 2006.
- DOĞAN, Hasan. “İslâm Hukuku Açısından Müslümanlar ve Müslüman Olmayanlar Arasındaki İlişkinin Dayandığı Esaslar Işığında Savaş-Bariş Kavramları”, *Muhafazakâr Düşünce*, C. 14, S. 53, (2018), ss.97-118.
- DOĞANBAŞ, Muzaffer. *Koyun Baba Velâyetnamesi*, İstanbul: Dört Kapı Yayınevi, 2015.
- DURMUŞ, Mehmed. *Kur'an'a Göre Şefaat*, Ankara, 2010.
- DURMUŞ, Zülfıkar. “İslâm Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı-Kur’an Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım-”, *DİD*, C. 44, S. 3 (2008), 63-72.
- EBÛ HANİFE, *el-Fıkhu'l-Ekber*, İmam-ı Azam’ın Beş Eseri içinde, İstanbul, 1981.
- EL-HAKÎM, Suâd. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü (Mucem)*, Çev., Ekrem Demirli, İstanbul 2005.

- EL-KÛFÎ, Furat b. İbrahim. *Tefsîru Furat el-Kûfî*, nşr. Muhammed el-Kâzım, Tahran: Müessesetu Vezâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, 1990.
- EL-KUMMÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim. *Tefsîru'l-Kummî*, nşr. es-Seyyid Tayyib el-Musevî elCezâirî, Kum: Daru'l-Kitâb, 1404.
- EL-KÜLEYNÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Yakûb İshâk. *el- Usul mine'l-Kâfî*, nşr. Tahran: Dâru'l-kütübi'l-islâmiyye, 1365.
- ENGİN, Refik. “Geçmişten Günümüze Trakya ve Balkanlarda Bektâşî ve Bektâşî Sürekleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55 (2010), ss. 371-400.
- ENGİN, Refik. “Refik Engin’in Kızıldeli Gezi Notları”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53 (2010), ss. 367-384.
- ENGİN, Refik. “Trakya ve Balkanlarda Bektâşîlik”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*, Ürgüp/Nevşehir (23-28 Ekim 2000), Ankara: Ervak Yayınları, 2001, ss. 235- 237.
- ERASLAN, Kemal. “Ahmed Yesevî”, *DİA*, C.2, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 159-161.
- ERBAY, Mustafa. *Şeyh Şafî Buyruğu*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1994.
- ERGİN, Osman. *Fütüvvetname-i Bektâşîyye*, İstanbul: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nr: 826, 1b-43b. trz.
- ERÖZ, Mehmet. *Türkiye’de Alevilik ve Bektâşîlik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- ERSAL, Mehmet. “Şücaeddin Veli Ocağı: Balkan Aleviliğindeki Yeri, Rolü ve Önemi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Arştırmaları Dergisi*, S. 63 (2012), ss. 207-230.
- ESEN, Hüseyin. “Zina”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, IVIL, 440-444.
- et-TAFTAZÂNÎ, Sa’duddin Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Makâsıd*, C.2, İstanbul, 1305.

- et-TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc. *İslâm Tasavvufu (el-Lüma)*, çev., Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- EYİCE, Semavi. “Birge, John Kingsley”, *DİA*, C. 6., İstanbul: TDV Yayınları, s. 189.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki. *Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul 1990.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki “Semahların Kökeni”, *Cem*, C. 4, S.39, 1994.
- Ez-ZEMAŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer. *Tefsiru'l-Keşşâf An Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, C.4, neşr. Muhammed Abdusselam Şahin, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- FAROQHI, Süraiya. “Agricultural Activities in a Bektashi Center: The Tekke of Kızıldeli 1750- 1830”, *Südozt Forschungen*, S. 35 (1976), ss. 69-96.
- FAROQHI, Süraiya. *Anadolu'da Bektâşîlik*, çev., Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2003.
- FAROQHI, Süraiya. *Peasants, Dervishes and Traders in the Otoman Empire*, C.1 London, 1986.
- FAYDA, Mustafa. “Fetih”, *DİA*, C. 12, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, ss. 467-470.
- FEYYAZ, Abdullah. *Târîhu'l-İmâmiyye ve Eslâfihim mine's-Şîa*, Beyrut, 1975
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası*, Ankara 1984.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik – Bektaşîlik*, Ankara: Selçuk Yayınları, 1990.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İstanbul: Üçler Basımevi, 1952.

- GÖKSEL, S. Can. *Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- GÖKSU, Sadık. “Ali’siz Alevilik Olmaz I”, *Cem*, C. 35, 2001.
- GÖLCÜK, Şefattin ve TOPRAK, Süleyman. *Kelam Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2010.
- GÖRGÜN, Tahsin. “Kur’an” *DİA*, C. 26, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, ss. 388-389.
- GÜL, İbrahim. “Alevî-Bektaşî Cemlerinde Erkân ve Sürek Farklılığı (Herne Cemevi Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 82, (2917), ss. 25-41.
- GÜLÇİÇEK, Ali Duran. “Anadolu ve Balkanlardaki Alevi Bektaşî Dergâhları (Tekke, Zaviye Ve Türbeler) (13.-19. yy.)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 16 (2000), ss. 201-223.
- GÜLVERDİ, Selim. “Mâtürîdî’nin Gayb Meselesine Bakışı”, *Batman Üniversitesi İslâmî İlimler Dergisi*, S. 3/2 (2019). ss. 98-121.
- GÜZEL, Abdurrahman. *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- GÜZEL, Abdurrahman. *Kaygusuz Abdal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- HACI BEKTÂŞ VELÎ, *Fatiha Tefsiri*, haz., Hüseyin Özcan, İstanbul: Horasan Yayınları, 2008.
- HACI BEKTÂŞ VELÎ, *Kitâbu’l-Fevâid*, İstanbul: Can yayınları, 2007.
- HACI BEKTÂŞ VELÎ, *Velâyetname*, haz. Hamiye Duran, Ankara: TDV. Yayınları, 2014.
- HAMZAOĞLU, Yusuf. *Balkan Türklüğü, Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

- HARPUTÎ, Abdullatif. *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm*, İstanbul, 1330.
- HASLUCK, F. William. *Bektâşiliğin Coğrafi Dağılımı*, çev., Turgut Koca ve A.Nezihi Erginsoy, İstanbul, 1991.
- HEZARFEN, Ahmet. *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyyid Ali Sultan)*, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2006.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, C.1 Beyrut, 1990,
- İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, C.1, thk. Heyet, İstanbul: Kahraman Yay., 1985.
- İBN MANZUR, Ebû'l Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*, C. 5, 14, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- İNALCIK, Hâil. “Osmanlı Sultanı Orhan, (1324-1362) Avrupa’da Yerleşme”, *Belleten Dergisi*, S. 266 (Nisan 2009), ss. 77-107.
- İNALCIK, Hâil. *Edirne’nin Fethi (Edirne-Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1993.
- İNALCIK, Hâil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- KAFADAR, Cemal. *Between Two Worlds The Construction of The Otoman State*, London: University of California Press, 1995.
- KAHRAMAN, Abdullah. “İslâm’da Helal Ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20 (2012), ss. 43-69.
- KAHRAMAN, Abdullah. “İslâm’da Helal ve Haram’ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20 (2012), ss. 43-69.
- KARA, Mustafa. “Hazreti Peygamber’in Tasavvufi Düşüncedeki Yeri”, *Diyanet Dergisi*, S. 25/4 (1989), ss. 221-239.

- KARA, Mustafa. “Tekke”, *DİA*, C.12, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 368-370.
- KARAHÜSEYİN, Ahmet. “Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)”, *Balkanlarda Alevilik Bektaşilik*, ed. Mehmet Ersal, Çorlu: Çorlu Belediyesi Yayınları, 2015, s.198 ve 200.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T. “Kalenderler, Abdallar, Hayderiler: 16. Yüzyılda Bektaşiligin Oluşumu”, Çev, Derya Öcal, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 11 (1999), ss. 60-68.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T. *Tanrının Kural Tanımaz Kulları İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- KAYA, Hasan. *Alevilik-Kızılbaşlık*, İstanbul: Senfoni Yayınları, 2003.
- KAYAPINAR, Ayşe. “Osmanlı Klasik Döneminde Trakya'da Yer ve Kişi Adlarında Bektaşî Geleneğinin İzleri”, *Hacı Bektâş Veli Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden, Doğumunun 800. Yılında Uluslararası Hacı Bektâş Veli Sempozyumu (19-21Ekim 2009)*, Ankara, Uluslararası Hacı Bektâş Veli Sempozyumu Bildirileri, 2009. ss. 143-163.
- KAYAPINAR, Ayşe. “Trakya-Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşî Zaviyeleri (XV-XVI. Yüzyıllar)” *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 18 (Aralık 2018), ss. 3-38.
- KEÇELİ, Şakir. “Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, I, (28-30 Ekim 2005), Isparta, 2005.
- KIZILDAĞ, Hasan. “Ariflerin Menkıbeleri'nde Rüya ve İşlevsel Yansımaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.57, (2017), ss. 608-624.
- Kızıldeli Özel Sayısı, Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi, S. 53, (2010).

- KİEL, Machiel. “Dimetoka”, *DİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, ss. 305-308.
- KOCA, Ferhat. “Haram”, *DİA*, C. 16, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, ss. 100-104.
- KOCA, Şevki. “Dimetoka’da Bir Erenler Ocağı: Seyyid Ali Sultan-Kızıldeli (Microdorian) Bektâşî Dergâhı”, *Bektâşîlik ve Bektâşî Dergâhları*, haz., Ayhan Aydın, İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2005, s. 276-290.
- KOCA, Şevki. *Vilâyetnâme-i Şâhi, Göcek Abdal*, İstanbul, 2002.
- KOCA, Turgut. *Güldeste, Nefesler Ezgiler*, Ankara 1987.
- KORKMAZ, Esat. *Anadolu Aleviliği*, İstanbul: Berfin Yayınları, 2008.
- KORKMAZ, Esat. *Dört Kapı Kırk Makam*, İstanbul, 2008.
- KÖKEL, Coşkun. “Büyükyayla, Salihler ve Aydınlar Köyleri Ali Koç Baba Ocaklıları”, *Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 31 (2004), ss. 69-87.
- KÖKEL, Coşkun. “Bulgaristan’da Yaşayan Alevilik ve Bektaşilik Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektas Veli Arastirma Dergisi*, S. 40 (2006), ss. 1-17.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. “Ahmed Yesevî”, *D. İ.A.*, C.1., MEB Yayınları, ss. 461-462.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966.
- KULEYNÎ, Sigatu’l-İslâm Ebû Ca’fer Muhammed b. Ya’kub b. İshâk. *Usûlu Kâfî*, C.1, Tahran: Dâru’l-Kutubi’l-İslâmiyye, 1969.
- KURT, Hasan. “Kelamcılara Göre Münafık”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* S. 13 (2006), ss. 131-160.
- KUTLU, Sönmez. *Alevîlik-Bektâşîlik Yazıları Alevîliğin Yazılı Kaynakları Buyruk*, Ankara Okulu yay., Ankara 2008.
- KUZUBAŞ, Muhammed. “İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi”, *Turkish Studies*, S. 2/1 (2007), ss. 305-317.

- KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edib. *Seyyid Nesimi Divanı*, Ankara, 1985.
- MATÜRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud *Kitâbü't-Tevhîd*, çev., Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM Yayınları, 2009.
- MELİKOFF, Irené. *14.-15. Yüzyıllarda İslâm Heterodoksluğunun Trakya'ya ve Balkanlar'a Yerleşme Yolları*”, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, çev., Ö. Arıkan ve öte., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- MELİKOFF, İrené. *Uyur İdik Uyardılar*, çev., Turan Alptekin, İstanbul: Cem yay., 1993.
- NOYAN, Bedri. *Bektaşilik Alevîlik Nedir*, Ankara: Doğu Matbaası, 1983.
- NOYAN, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, C. 1, Ankara: Ardıç Yayınları, 1998.
- NOYAN, Bedri. *Demir Baba Velâyetnâmesi*, İstanbul 1976.
- NOYAN, Bedri. *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli Sultân) Velâyetnâmesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999.
- NOYAN, Bedri. *Veli Baba Menâkıbnamesi*, İstanbul: Can Yayınları, 1996.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Balım Sultan”, *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Bektaşilik”, *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, ss. 373-379.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Din ve Düşünce”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.2, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İslam Tarih, Sanat, ve Kültür Araştırma Merkezi, 1998, ss. 100-154.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Hacı Bektâş-ı Velî”, *DİA*, C. 14, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, s. 455-458.
- OCAK, Ahmet Yaşar. “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C.12. (1978), ss. 247-265.

- OCAK, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Alevi-Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 2015.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türk Hâlk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1983.
- ONARLI, İsmail. "Malatya'nın Fethiye Beldesinde Kızıl Deli Sultan Ocağı", *Cem Dergisi*, S. 101 (Mayıs 2000), ss. 31-33.
- ONAT, Hasan. "Hacı Bektâş Velî'nin Din Anlayışındaki Evrensel Boyut ve Bazı Düşünceler", *Hacı Bektâş Velî Armağanı*, der. Kadri Erdoğan, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, ss. 37-48.
- OYTAN, M. Tevfik. *Bektaşiliğin İç Yüzü*, İstanbul: Demos Yayınları, 2010.
- ÖZ, Baki. *Dünyada ve Türkiye'de Alevî-Bektâşî Dergâhları*, İstanbul: Cem Yayınları, 2001.
- ÖZBAY, Hüseyin. *Hacı Bektâş Velî, Makâlât*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- ÖZCAN, Nuri. "Nefes", *DİA*, C. 5, İstanbul: TDV Yay., 1992.
- ÖZDEMİR, Mehmet. "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, S. 4/3 (2008), ss. 130-152.

- ÖZDEMİR, Rifat. “Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Siyaseti”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5 (1994), s. 259-310.
- ÖZER, Mevlüt. “Tevhid”, *DİA*, C. 41, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, ss. 18-20.
- ÖZGÜL, Vatan. “16. Yüzyıl Öncesinde Dimetoka, Kızıl Deli ve Balabanlılar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S.53 (2010), s. 208-212.
- ÖZGÜL, Vatan. “Dimetoka'dan Erzincan'a Göç Eden Balabanlılar'ın Bağlı Olduğu Ocağı Değiştirmesi: Kızıl Deli Sultan'dan Kureyşan Ocağı Talipliğine Geçiş”, 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektâşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı* (17-19 Ekim 2007 Ankara), C.2, ed., Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, Ankara, 2007, ss. 1407-1418.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri. *Tarihi Boyunca Bektâşîlik*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1990.
- ÖZTÜRK, Hakan. ”Rüya Motifi'nin Siyer Yazıcılığındaki Yeri:Hz Muhammed'in Peygamberliğinin Doğumundan Önce Müjdelmesi Örneği”,*Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(2013)
- PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1971.
- PARLATIR, Selahattin. “Dua”, *DİA*, C. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, ss. 530-531.
- PEZDEVÎ, Ebû Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev., Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1980.
- PEZDEVÎ, Ebû Yusr Muhammed. *Usulu'd-Din, (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, 1988.
- SAKAOĞLU, Saim. *Efsane Araştırmaları*, Konya: Kömen Yayınevi, 2009.
- SARDAĞ, Rüştü. *Her Yönü ile Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele*. İzmir: Karınca Matbaacılık. 1985.

- SARIKAYA, Berat. “İnsan Allah İletişimi ve Tevessül”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S. 5, 2014, ss. 114-136.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet. “Bektâşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnâmeler”, *Türkiye Aleviliğinin Dünyü Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, ss. 35-66.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet. “Bektâşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâdı Ali”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.5 (1998), ss. 17-31.
- SAYGI, Hakkı. *Otman Baba ve Velâyetnâmesi*, İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.
- SEZGİN, Haluk. *Balkanlardaki Kültür Mirasımız*, İstanbul: Obiv Yayınları, 1993.
- ŞAHİN, Hâlil İbrahim. “Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi’ndeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53 (2010), s. 320.
- ŞAHİN, Haşim. “Menâkıbnâme”, *DİA*, C.29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, ss.112-114.
- ŞAHİN, Haşim. “Otman Baba” *DİA*, C. 34, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, ss. 7-9.
- ŞAHİN, Haşim. “Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53 (2010), ss.17-34.
- ŞAHİN, Haşim. “Seyyid Ali Sultan Sandukası”, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/37/seyyid-ali-sultan-1.jpg> (Erişim: 10.08.2019).
- ŞAHİN, Haşim. “Seyyid Ali Sultan Türbesi”, <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/37/seyyid-ali-sultan-2.jpg> (Erişim: 10.08.2019).

- ŞAHİN, Haşim. “Seyyid Ali Sultan”, *DİA*, C. 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 48-50.
- ŞAHİN, Hüseyin. “Bir Anadolu Ereni: Kızıl Deli (Malatya’da Kızıl Deli Adı Çerçevesinde Oluşan Kültürel Değerler)”, *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri* (13-16 Ağustos 1998), Ankara: Ervak Yayınları, 1998, ss. 509-536.
- TABATABÂÎ, Seyyid Muhammed Hüseyin. *Tefsîru’l-mîzân*, nşr., Kum: Müessesetu Neşri’l-İslâm, ts.
- TAFTAZANÎ, Sa’duddin. *Kelâm İlmi ve İslam Akaidi (Şerhu’l-Akaid)*, haz., Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991
- TÂMİR, Ârif. *el-İmâmetü fi’l-İslâm*, Bağdat, Trz.
- TANMAN, M. Baha ve Parlak, Sevgi. “Tekke”, *DİA*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, ss. 370-379.
- TEBER, Ömer Faruk. *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, İstanbul: Aktif Yayınevi.
- TEPELİ, Yusuf. *Dervîş Muhammed Yeminî Fazîlet-Nâme*, C.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- TOPALOĞLU, Bekir. “Cehennem”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, C. 7, s.228.
- TURNİAY, Necmettin. “Ciddi Bir Velâyetname Kritiği ve Tarihi Yeniden Yazmak Denemesi: Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 53 (2010), ss. 433-439.
- TÜRCAN, Galip. “Kelamcılara Göre Kur’an’ın Otoritesi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31 (2011), ss. 7-28.
- ULUDAĞ, Süleyman. “İstimdâd”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.3, S. 8, (2002), ss. 9-26.

- ULUDAĞ, Süleyman. “Keramet”, C. 25, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, ss. 265-268.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Keramet II”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, 2005, ss. 7-35.
- ULUDAĞ, Süleyman. "Ricâlullah", *DİA*, C. 35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, 2008, ss. 80-81.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Rüya” *DİA*, C. 35, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s. 309-310.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Velî”, *DİA*, C. 53, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, ss.25-28.
- ULUDAĞ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kabalcı Yay., 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman. "Hızır (Tasavvuf ve Halk İnancı)", *DİA*, c. 17, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, ss. 409-411.
- ULUSOY, A. Celalettin. *Hünkâr Hacı Bektâş Velî ve Alevî-Beklâşî Yolu*, Hacı Bektâş, 1986.
- UMAR, Bilge. *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, haz., Abdülmecid Mutaf, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayını, 2000.
- ÜÇER, Cenksu. “Aleviliğin Caferilikle İlişkisinin Sosyolojik İçerik Analizi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 71 (2014), ss. 81-109.
- ÜÇER, Cenksu. “Aleviliğin Neliği ve Şiîlik (Caferilik), İle İlişkisinin Çerçevesi”, *Marife*, S. 3, 2008, ss. 205-238.
- ÜÇER, Cenksu. “Hak-Muhammed-Ali (Üçler) Telakkileri Çerçevesinde Alevîlikte Hz. Ali”, *Hz. Ali Sempozyum Bildirileri*, İzmir 2009.
- VASSAF, Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*, C.1, Çev., Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz Seh, İstanbul: Neşriyat, 1990.

- VÎRÂNÎ BABA, *İlm-i Câvidân*, Haz. Osman Eğri, Ankara: TDV yayınları, 2008.
- YAKÛBÎ, Ahmed b. Ebu Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâdih. *Târih-u'l-Yâkûbi*, C. 2, Beyrut, 1983.
- YALTÎRİK, Hüseyin. “Trakya’da ve Batı Trakya’da Seyyid Ali Sultan Bektaşileri ve Müziği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 16 (2010), ss. 331-344.
- YAMAN, Ali. “Anadolu Aleviliği ve Şiiliğe Dair Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Cem*, C. 3, S. 35, 1994.
- YAMAN, Mehmet. *Erdebili Seyh Safî ve Buyruğu*, İstanbul, 1994.
- YAŞAROĞLU, M.Kemal. “Livâta”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 2003, XXVII, 198-200.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “İstimdad”, *DİA*, C.23, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, ss. 363-364.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Azap”, *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, C.4, 302-309.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Fasık”, *DİA*, C. 32, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, s. 202-205.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”, *DİA*, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, ss. 279-285.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Şefaat”, *DİA*, C. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, ss. 412-415.
- YEPREM, M. Saim. *Mâtürîdî’nin Akîde Risâlesi ve Şerhi*, İstanbul: MÜİF. Yayınları, 2000.
- YILDIRIM, Rıza. “Bektaşî Kime Derler?: "Bektaşî" Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, S. 55 (2010), ss. 23-59.

- YILDIRIM, Rıza. “Efsanede Gizli Gerçek: Bir Tarih Kaynağı Olarak Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesi”, *Tarih ve Toplum*, S. 6 (Güz 2007-Kış 2008), ss. 37-63.
- YILDIRIM, Rıza. “History Beneath Clouds of Legend: Seyyid Ali Sultan and his Place in the Early Ottoman History According to Legends, Narratives and Archival Evidence”, *International Journal of Turkish Studies*, S.15 (1-2) (2009), ss. 21-62.
- YILDIRIM, Rıza. *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- YILDIZ, Abdulvahap. “Kerâmet ve İstidrâc”, *Harran Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, (2009), ss. 41-63.
- YILDIZ, Harun. “Türkiye Alevîliğinin İnanç ve Ahlaki Değerleri”, Alevîliğin Dünü Bugünü (Ed. Halil İbrahim Bulut), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2010.
- YILMAZ, Hacı. “Gülbaba’nın Balkan Bektâşiliğindeki Yeri ve Feyzname Adlı Eserinde Bektâşilik-Hurufilik İzleri”, *Turkish Studies*, S. 12/21, (2017), ss. 531-566.
- YÜKSEL, Hasan ve SAVAŞ, Saim. *Üveysilikten Bektâşiliğe Kitâb-ı Cebbâr Kulu*, Sivas: Dilek Matbaası, 1997.
- ZELYUT, Rıza. “Hacı Bektâş Veli ve Bektâşiliğin Tarihsel Konumu”, *Hacı Bektâş-ı Velî Bildiriler, Denemeler, Açık Oturum*, Ankara: Hacıbektâş Turizm Dereği Yayınları, 1977.
- ZELYUT, Rıza. *Öz Kaynaklarına Göre Alevlik*, İstanbul 1990.

EKLER

EK 1: SEYYİD ALİ SULTAN DERGÂHI HARİTASI

Kaynak: Googlemaps, Seyyid Ali Sultan Dergâhının içinde bulunduğu Trakya Bölgesi, <https://www.google.com/maps/place/Seyyid+Ali+Sultan+Dergâh%C4%B1/@41.1969353,26.2771318,9z/data=!4m5!3m4!1s0x14b260dec06e00ed:0xfddbfc0b50e5d270!8m2!3d41.2928673!4d25.9984853?hl=tr> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

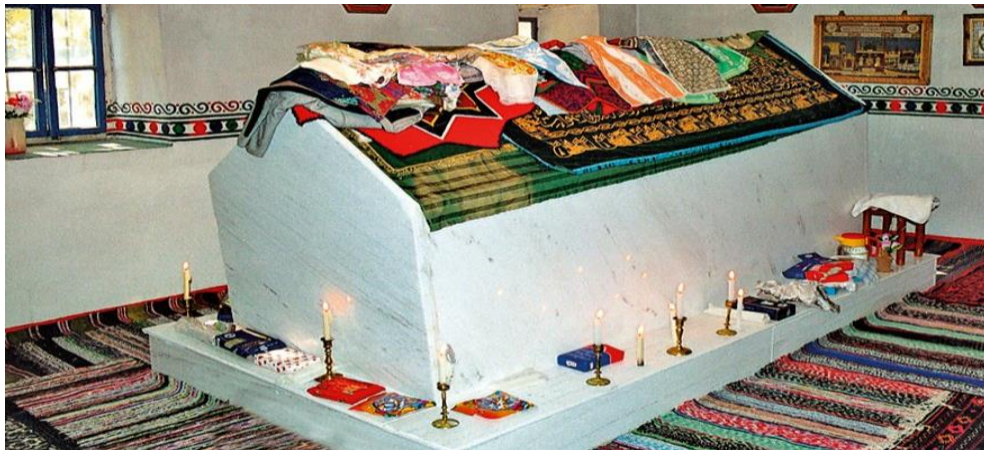
EK 2: SEYYİD ALİ SULTAN TÜRBEİ

Kaynak: Googlemaps, Seyyid Ali Sultan Türbesi (Fotoğraf, Dimitris Kravaritis)

<https://www.google.com/maps/place/Seyyid+Ali+Sultan+Dergâh%C4%B1/@41.2932699,25.9983399,3a,75y,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipOX3zo5gfYjD6npAGAFayHT2bdGdZgKM9Kxgsn3!2e10!3e12!6shhttps:%2F%2Fh5.googleusercontent.com%2Fp%2FAF1QipOX3zo5gfYjD6npAGAFayHT2bdGdZgKM9Kxgsn3%3Dw203-h152-k-no!7i3264!8i2448!4m5!3m4!1s0x14b260dec06e00ed:0xfddbfcb0b50e5d270!8m2!3d41.2928673!4d25.9984853?hl=tr> (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

EK 3: SEYYİD ALİ SULTAN SANDUKASI

Kaynak: Haşim Şahin, “Seyyid Ali Sultan Sandukası” <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/37/seyyid-ali-sultan-1.jpg> (Erişim: 10.08.2019).

EK 4: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI HARİTASI

Kaynak: Googlemaps, Ali Koç Baba Dergâhi, Balkanlar Bölgesi
<https://www.google.com/maps/place/5940+N%C4%9Fbolu,+Bulgaristan/@42.3293296,26.0299061,7.63z/data=!4m5!3m4!1s0x40ac1536f005dd81:0xfd7aec80cd99e6e8!8m2!3d43.700859!4d24.8946628?hl=tr> (Erişim: 10.08.2019).

EK 5: ALİ KOÇ BABA DERGÂHI

Kaynak: İsmail Güleç, Niğbolu'da bir eren: Ali Koç Baba. <http://www.ismailgulec.net/item/341-nigbolu-da-bir-eren-ali-koc-baba> (Erişim: 10.08.2019).

EK 6: OTMAN BABA TEKKE HARİTASI

Kaynak: Googlemaps, Otman Baba Tekkesi, Balkanlar Bölgesi

<https://www.google.com/maps/place/Hask%C3%B6y,+Bulgaristan/@41.5045691,26.6378742,7.99z/data=!4m5!3m4!1s0x14ad50d3362d8d77:0xf260d9e68937b3fc!8m2!3d41.9344366!4d25.5554462?hl=tr> (Erişim: 10.08.2019).

EK 7: OTMAN BABATEKKESİ

Kaynak: İsmail Güleç, Niğbolu'da bir eren: Otaman Baba.
http://www.ismailgulec.net/item/352-rumeli-nin-manevi-fatihlerinden_otman-baba
(Erişim: 10.08.2019).